

วารสาร

ปริทรรศน์

นวังคสัตตฤสาสน์

Journal Navangasatthusasana Review

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2

เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม 2566

มูลนิธิพระศรีสุทริเวที (ขวัญ ภิรมย์)

เลขที่ ๑๕๘ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

วารสาร นวังคสัตตฤสาสน์ปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - พฤษภาคม 2566

วารสาร นวัังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์
Journal of Navangasatthusasana Review

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2566

Vol. 1 No.1 July - December 2023

❖ วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า เผยแพร่บทความทางวิชาการและบทความวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการศึกษา เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มนุษยวิทยา ศาสนาศึกษา และพุทธศาสนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่บทความทางวิชาการและบทความวิจัยและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย จากสถาบันอุดมศึกษา องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งนักวิชาการอิสระทั้งภาครัฐและเอกชน
3. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการและเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม

❖ กำหนดการเวลาเผยแพร่

วารสาร นวัังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ กำหนดเวลาการออกวารสาร ปีละ 2 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน เผยแพร่ 31 มิถุนายน

ปิดรับบทความ 31 พฤษภาคม

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม เผยแพร่ 31 ธันวาคม

ปิดรับบทความ 30 พฤศจิกายน

หากส่งภายหลังกำหนดจะได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ในฉบับถัดไป

❖ ข้อกำหนดของบทความที่ตีพิมพ์

บทความทั้งหมดที่ตีพิมพ์ ได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewed) ในสาขาวิชานั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 3 ท่านต่อ 1 บทความ โดยเป็นการประเมินแบบ Double-Blinded Review

❖ การพิจารณาบทความ

1. บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสาร นวัังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

2. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร นวสังคตฤสาศนัปรึทรรศนั อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

3. บทความที่ได้รับการเผยแพร่ จะได้พิจารณาถักนกรองผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน ต่อบทความในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blinded)

❖ เจ้าของ

มูลนิธิพระศรีสุทธีเวทึ (ขวัณญ์ ถึรมโน) เลขที่ ๑๕๘ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600
โทรศัพท์ : 08-0371-4149

“ทรรศนะและความคิดเห็นของผู้เขียนบทความ ถึอเป็นความรบัผิดชอบ
ของผู้เขียนบทความนั้น และถึอทรรศนะความรบัผิดชอบของ
กองบรรณาธิการวารสาร นวสังคตฤสาศนัปรึทรรศนั”

❖ พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสนัไทย การพิมพ์ 44/132 หมู่ที่ 6 ซอยกำนันแมน 36 ถนนกำนันแมน แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร 10150
โทรศัพท์ 0-2812-2119, 08-1566-2540 <http://www.prayoosanthai.co.th/>

❖ บรรณาธิการ

พระศรีสุทธีเวที, ผศ.ดร.

ประธานมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ภิรมโน)

❖ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ว่าที่ ร.ท. ธีร์ธวัช ภูมิประมาณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ กองบรรณาธิการ

พระมหาบุญรุ่ง สิริโชติ

กรรมการมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ภิรมโน)

นายศิริเวช รัตนเทพสถิต

รองประธานมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ภิรมโน)

นายกฤตพล ศรีเคนจันทร์

กรรมการและเหรัญญิกมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที

รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.สุวิญ รักส์ตย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.อำพล บุตดาสาร

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

รศ.ดร.ศุภกานูจน์ ชยาพัฒน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ดร.ชัยชาญ ศรีหามู

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.ธานี สุวรรณประทีป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นายวัชร พูนผล

บรรณธิการแถลง

วารสาร นววงศ์ศึกษาศาสตร์ปริทรรศน์เป็นวารสารในกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ดำเนินการเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ และเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ทางวิชาการด้านศิลปศาสตร์มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัยนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน เผยแพร่ 31 มิถุนายน ปีถัดบทความ 31 พฤษภาคม ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม เผยแพร่ 31 ธันวาคม ปีถัดบทความ 30 พฤศจิกายนของทุกปี

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เนื้อหาและสาระของบทความทั้งหมดในฉบับนี้จะให้ประโยชน์แก่ผู้อื่นทั้งในด้านองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนแต่ละท่านได้ศึกษาค้นพบไม่มากนักน้อย และหากท่านประสงค์จะสมัครสมาชิกหรือเขียนบทความส่งมาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร นววงศ์ศึกษาศาสตร์ปริทรรศน์ สามารถติดต่อได้ตามรายละเอียดที่อยู่ท้ายเล่มของวารสาร ท้ายที่สุดนี้ กองบรรณาธิการต้องขอขอบคุณสมาชิกวารสารทุกท่านที่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีเสมอมาไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

พระศรีสุทธิเวที, ผศ.ดร.

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กองบรรณาธิการ	III
บรรณาธิการแฉ่ง	IV
บทความวิจัยและบทความวิชาการ	
❖ กลวิธีและการสื่อภาษาของพระพุทธานิกายเซน The Tactics and Language Communicating of Zen Buddhism แม่ชีศรินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์	1
❖ ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา Dukkavedanā (Painful Feeling) in Buddhist Principles พระจักรพงษ์ ปิยธมโม (ไหมเพชร)	15
❖ วิเวกในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท A Concept of Vivekā in Tharavada Buddhist Scriptures พระครูวิธานสุตาภรณ์ (สมศักดิ์ สมาจาโร)	32
❖ มุมมองทางพระพุทธศาสนาเรื่องการุณยฆาตในสังคมไทยปัจจุบัน Buddhist Perspectives on Euthanasia in Modern Thai Society พระครูวิจารณ์โกศล กนตธมโม (เพ็งพริ้ง)	44
❖ พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย A Buddhist Teacher and Buddhism Propagation in Thai Society พระปลัดคมศักดิ์ สติสมปนโน (รุ่งศิริ)	57
❖ การบริหารงานภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลยุค 4.0 Public Administration Good Governance 4.0 พระสราวุธ ชาติสีโล (ปานทับทิมทอง)	73
❖ การสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา The Creating Faith to Achieve Buddhist Wisdom แม่ชีจิราภรณ์ ชวะศิริ	87
❖ หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต Right Livelihood Implementation in Practical Life พระครูวิสาธสรนาท (อุดม อติพโล)	101

บทวิจารณ์หนังสือ

- ❖ สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม) 115
พระใบฎีกาศักดิ์ดีชัย สิริมงคล (เชื้อทอง)

- ❖ คำแนะนำสำหรับผู้เขียน 115

กลวิธีและการสื่อสารภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซน

The Tactics and Language Communicating of Zen Buddhism

แม่ชีศรีนรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ¹

Maechee Sarinrattana Chittadhammasithi

E-mail : 6211105018@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มุ่งวิเคราะห์กลวิธีและการสื่อสารภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซน มีเป้าหมายเพื่อสละการยึดติดในคัมภีร์ คำสอนหรือการตีความในตัวบุคคลรวมทั้งอาจารย์ของตนเอง โดยเน้นจากการฝึกฝน คิดไตร่ตรองด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันพระพุทธศาสนานิกายเซน เห็นว่าการใช้ภาษาเป็นสิ่งที่กีดขวาง กำแพงกันไม่ให้รู้แจ้งความจริงและทำให้แยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นสองส่วนหรือทวินิยม ซึ่งอาจเป็นการลดทอนหรือทำลายความจริงไปด้วย และยังทำให้ละเลยต่อการเฝ้าดูจิตใจของตน พระพุทธศาสนานิกายเซน จึงอยากให้พิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ดังที่มันเป็นหรือเรียกว่า “ตถตา” จนกระทั่งเข้าใจสิ่งทั้งหลายต่างเป็นอยู่ ดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างว่างเปล่า คือว่างจากการยึดติดภาวะตัวตนที่เป็นภาพเงาที่เกิดจากความคิดซึ่งมีพื้นฐานจากความหลงหรืออวิชชา

คำสำคัญ: กลวิธี, ภาษา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article investigates on analyzing the tactics and language communication used for teaching Dhamma taught by Zen Buddhism. This method of teaching focuses on taking off scripture involvement, the words of Buddha, any identity as oneself and their master, but emphasizing on self-training, and reflecting one own self. However, Zen has distinctive point of view that the language communication is

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิชาปีสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

the hindrance or barrier of experiencing the absolute truth, separating all views into two extreme poles or dualism in which it may falsify the truth, and loss of reflection of mental formations of oneself. Zen's main essential teaching relies on reflecting all phenomena and thoughts as they are or suchness called 'Tathatā' until it realized everything as it is, maintains, and going on within authentic empty. This emptiness is void of the identity attachment, occurring from thought grounded by delusion or ignorance.

Keywords: Tactics, Language, Buddhism

1. บทนำ

พระพุทธศาสนานิกายเซนหรือธยานะ เริ่มต้นขึ้นในประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงแปด โดยนักประวัติศาสตร์เห็นว่า ธยานะเกิดจากการประสานคำสอนพุทธมหายานของอินเดียเข้ากับปรัชญาเต๋ พระผู้ปฏิบัติรุ่นแรก ๆ ได้แก่ ท่านเต้าอาน และฮุยหยวน ทั้งสองท่านล้วนมีสหายธรรมเป็นพระเถระชาวอินเดียที่มีชื่อเสียง กล่าวกันว่าสามารถสืบค้นประวัติที่มาของสำนักธยานะ (เซน) ขึ้นไปได้ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยอาศัยข้อความในพระสูตรจีนฉบับหนึ่งที่มีชื่อ ต้าฝั้นเทียนอันฟูเจียอีจิง²

อย่างไรก็ดี คำว่า “มหายาน” มาจากธาตุศัพท์ มหา + ยาน แปลว่า พาหนะที่กว้างขวางใหญ่โต ซึ่งสามารถขนสัตว์ให้ข้ามวิภวภูมิจนสามารถเป็นจำนวนมาก หลักธรรมของนิกายมหายานนี้ โดยหลักการใหญ่แล้ว เป็นหลักการเดียวกันกับนิกายเถรวาท คือ สอนเรื่องอริยสัจ 5 และปฏิบัติตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเช่นเดียวกัน คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ในส่วนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนนั้น อยู่ที่นโยบายการเผยแผ่ กับทั้งวิธีการเผยแผ่เท่านั้น พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือ คุณภาพของศาสนิกชนเป็นจุดหลัก แต่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานถือ ปริมาณของศาสนิกชนเป็นจุดสำคัญ กล่าวคือ ฝ่ายมหายานถือว่าเมื่อมีปริมาณมากแล้ว คุณภาพก็จะค่อย ๆ ตามมา ด้วยการอบรมบ่มนิสัยได้ ฉะนั้น ฝ่ายมหายานจึงบัญญัติ พิธีกรรมและจารีตแบบแผนต่าง ๆ ขึ้น ชนิดที่ฝ่ายเถรวาทไม่มีเพื่อให้เป็นอุบายโกศลชักจูงประชาชน ให้มาเลื่อมใส

² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน ฉบับปรับปรุงแก้ไข, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2550), หน้า 339-341.

และมีการลดหย่อนพระวินัย ได้ตามกาลเทศะ แนวคิดและหลักธรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ดั้งเดิมก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่น เรื่องบารมี และหลักธรรมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมา³

พระพุทธศาสนานิกายเซน นับถือพระมหากัสสปเถระว่าเป็นปฐมอาจารย์และถือว่าเป็น นิกาย วิปัสสนาโดยเฉพาะ ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใด ๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใด ๆ แต่ชี้ตรง ไปยังจุดของจิตใจ เพราะฉะนั้น บางทีจึงมีนามเรียกว่า “การเผยแผ่นอกคำสอน” นิกายเซน นับตั้งแต่พระ มหากัสสปเถระ ได้มีเกจิอาจารย์สืบทอดมาอีก 28 องค์ จนถึงสมัยท่านโพธิธรรม จึงได้นำคติของนิกายนี้ มาสั่งสอนในประเทศจีน แล้วต่อจากนั้นก็มียุคอาจารย์จีนสืบทอดมาอีก ดังนี้ คือ 1. พระโพธิธรรม Bodhidharma (ญี่ปุ่นเรียก ดารุมะ Daruma) 2. ฮุยเช่อ Hui-Ke (ญี่ปุ่นเรียก เยคะ Yeka หรือ เอกะ Eka) 3. เซิงฉาน Seng-Tsan (ญี่ปุ่นเรียก สีสาน Sisan) 4. เต้าซิน Tao Hsin (ญี่ปุ่นเรียก โดฉิน Doshin) 5. หุงเยิน Hung-Jen (ญี่ปุ่นเรียก กุณิน Gunin) 6. ฮุยเน้ง Hui Neng (นิกายฝ่ายใต้ ญี่ปุ่น เรียก เยโนะ Yeno หรือ เอโนะ Eno) 7. เฉินชิว Shen Shin (นิกายฝ่ายเหนือ ได้รับการแต่งตั้งภายหลัง)⁴

ดังนั้น คำว่า “เซน” (Zen) มีรากศัพท์มาจากสันสกฤตว่า ธยาน (Dhyana) ภาษาบาลี ฌาน (Thana แปลว่า สมาธิ) ภาษาจีนออกเสียง ฉาน (Chan) ถือกำเนิดที่เมืองจีน แต่สืบรากเหง้า มาจากพุทธศาสนา บุคคลแรกที่เป็นผู้สร้างสะพานเชื่อมพุทธศาสนากับเซนก็คือพระโพธิธรรม (Bodhidharma) ผู้เดินทางจากอินเดียไปเมืองจีนในราว ค.ศ. 520 ชื่อจีนของพระโพธิธรรมก็คือ ตี้กม้อ เจ้าสำนักเส้าหลินอันเลื่องชื่อ หลายร้อยปีต่อมัลลัทธินานก็เข้าสู่ญี่ปุ่น ออกเสียงตามสำเนียง ญี่ปุ่นว่า เซน แดกออกเป็นสาขาย่อย เช่น รินไซ เซน (Rinzai Zen), โซโต เซน (Soto Zen) เป็นต้น แต่ไม่ว่าเป็นสายใด หัวใจของมันก็ไม่ได้ต่างกัน เน้นการใช้สมาธิและเข้าถึงธรรมด้วยปัญญา⁵

2. วิวัฒนาการการสื่อสารธรรม

พุทธวิธีการสอนหรือการสื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้ามีหลากหลายนัยและรูปแบบ กล่าว โดยสรุป ดังนี้คือ⁶

³ พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 41.

⁴ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนา มหายาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 254.

⁵ วินทร์ เลียววาริณ, *มังกรเซน*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยยูเนียน กราฟฟิกส์, 2552), หน้า 28-32.

⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2556), หน้า 33-64.

2.1 เนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัดคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ความเดือดร้อนปัญหาชีวิตที่คน มองเห็นและประสบโดยธรรมดาเห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้วต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และหาทางแก้ไขต่อไป 2) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลง ไป 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยความจริงให้ผู้เรียนได้ดูได้เห็นได้ฟังเองอย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วากวนไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา 5) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ 6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เป็นต้น 7) สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาคงจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ตามหลัก 6 ประการ คือ 7.1) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส 7.2) คำพูด ที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส 7.3) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส 7.4) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็น ประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส 7.5) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็น ที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส 7.6) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจ ของคนอื่น - เลือกกาลตรัส เป็นต้น

2.2 เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

1) รู้คำนี้ถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ 5 และข้อ 6 ที่อธิบายมาแล้ว เช่น คำนี้ถึงจริต 6 อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต 2) ปรับวิธีการสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธีข้อ นี้เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1 3) นอกจากคำนี้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้วผู้สอนยังจะต่อ คำนี้ถึงความพร้อม ความสุขงอม ความแกรบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ 4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วย ตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน มั่นยำและได้ผลจริง 5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น โต้ตอบเสรี 6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ 7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจุฬป็นถก เป็นต้น

2.3 เกี่ยวกับตัวการสอน

1) ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอน สำเร็จผลดี เป็นอย่างมากอย่างมากมายก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้ 2) สร้าง บรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่งเปลิดเปลินไม่ให้เกิดความเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและ

ให้เกียรติแก่ ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวยเข้าใจง่าย

2.4 ลีลาการสอน

1) สันทัสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจุมมือไปดูเห็นกับตา 2) สัมทาปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ 3) สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำล้งใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อย ยาก 4) สัมปหังสนา คือ ซโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะ มองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคายชวนให้สบายใจ เข้าใจง่าย

2.5 วิธีกรสอนตามแนวทางของพระพุทเจ้า

1) แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะใน เมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนายังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม 2) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วมาฟัง เพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ 3) แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิบ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย 4) แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด

2.6 กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

1) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแนก เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น 2) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม 3) การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มี มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ 4) การทำเป็นตัวอย่าง วิธี

สอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม 5) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิกิริยา 6) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคน เป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา 7) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส 4) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอน สอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดค้นหา มานะ ทิฐิเสียได้ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น 4) การลงโทษและให้รางวัล 10) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั่งต้องคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด

3. การสื่อภาษาของพุทธศาสนานิกายเซน

การสื่อภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen) มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเซน (Zen) กล่าวคือ พระสุตตจารีกว่า กาลครั้งโน้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ ภูเขาชิกขุ ท้าวมหาพรหมน้อมถวายดอกไม้เป็นพุทธบูชา แล้วกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธองค์จึงทรงพูดดอกไม้ ดอกหนึ่งขึ้นท่ามกลางสันนิบาต มิได้ตรัสอันใด ไม่มีผู้ใดเข้าใจในความหมายนั้นมีเพียงแต่พระมหากัสสปะยิ้มน้อย ๆ อยู่ผู้เดียว

พระพุทธองค์ทรงรู้ทันทีว่าพระมหากัสสปะผู้มีปัญญาเยี่ยม เป็นผู้เดียวในที่นั้นที่เข้าใจความหมายจึงทรงมอบจีวร สังฆาฏิ และบาตรของพระองค์ต่อให้พระมหากัสสปะ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของ ธรรมเนียมการสืบทอดตำแหน่งพระสังฆปริณายกต่ออย่างรุ่นถัดไป ก็คือตำแหน่งหัวหน้าสงฆ์

ดังนั้น พระมหากัสสปะจึงนับเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ 1 แห่งอินเดีย สืบสายต่อกันมารุ่น แล้วรุ่นเล่าจนถึงพระสังฆปริณายกองค์ที่ 28 คือพระโพธิธรรม แล้วไปเริ่มนับหนึ่งใหม่ในเมืองจีน เมื่อพระโพธิธรรมไปเผยแผ่ธรรมที่นั่น

ภายหลังตำนานนี้กลายเป็นปริศนาธรรมที่เรียกว่า “นัยน์ตาแห่งธรรมะที่แท้” หมายถึง การสื่อสารโดยไม่ผ่านตัวอักษร นี่ก็คือการถ่ายทอดธรรมแบบ “ใจถึงใจ”

พระพุทธเจ้าทรงยกดอกไม้ พระมหากัสสปะยิ้ม จิตของพระพุทธองค์กับจิตของพระมหากัสสปะเชื่อมกันนี้ก็คือต้นกำเนิดการสื่อสารแบบเซน

เซน (Zen) มองว่า เหตุผลที่พระพุทธองค์ไม่ตรัสคำใด ๆ เพราะคำพูดนั้นไร้ความหมาย และรกรุงรังเปล่า ๆ การรู้แจ้งของพระพุทธเจ้าเป็นประสบการณ์ที่ไม่สามารถเอ่ยเป็นคำอธิบายหรือด้วยคำใด ๆ เพราะคำพูดเป็นรูปหนึ่งของมายา เซนจึงให้หลัก “ชี้ตรง” โดยไม่ต้องการสื่อสารด้วยคำพูดให้เขวเปล่า ๆ ยิ่งใช้ถ้อยคำยิ่งหลงทาง ยิ่งพูดมากก็ยิ่งเขว

ประเด็นสำคัญของเซนว่าด้วยจิตเดิมแท้ ในพระสูตรของเว่ยหล่าง⁷ ได้กล่าวถึง การเข้าถึงความเป็นพุทธะต้องอาศัยจิตเดิมแท้ ที่ยอมรับการเข้าถึงความจริงด้วยใจดังที่กล่าวถึงโศลกของชินเซา (ฉินชิว-สมภาร พรหมทา) ที่แต่งไว้ว่า

“กายของเรา คือ ต้นโพธิ์
ใจของเรา คือ กระจกเงาอันใส
เราเช็ดมันโดยระมัดระวังทุก ๆ ชั่วโมง
และไม่ยอมให้ฝุ่นละอองจับ”

อย่างไรก็ดี พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้อธิบายไว้ว่า การที่ใครจะบรรลุอนุตตรสัมโพธิ์ได้นั้น ผู้นั้นจะต้องสามารถรู้แจ้งด้วยใจเอง ในธรรมชาติแท้ของตัวเอง หรือที่เรียกว่า จิตเดิมแท้ อันเป็นสิ่งที่ใครสร้างขึ้นไม่ได้หรือทำลายให้สูญหายไปก็ไม่ได้ ช่วงเวลาจิตเดียวเท่านั้น ผู้นั้นสามารถเห็นแจ้งจิตเดิมแท้ได้โดยตลอดกาลทั้งปวง ต่อจากนั้นทุก ๆ สิ่งก็จะเป็นอิสระจากการถูกกักขัง กล่าวคือ จะเป็นวิมุตติหลุดพ้นไป

ตถตา (คือ ความเป็นแต่ที่เป็นอยู่เช่นนั้น ไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ ซึ่งเป็นชื่อของจิตเดิมแท้อีกชื่อหนึ่ง) ปรากฏขึ้นเป็นครั้งเดียวหรือช่วงขณะจิตเดียว ผู้นั้นก็จะเป็นอิสระจากความหลงได้ตลอดกาลไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ว่าสถานการณ์รอบข้างจะเป็นเช่นไร ใจของผู้นั้นก็จะยังคงอยู่ในสภาพแห่ง “ความเป็นเช่นนั้น” สถานะเช่นนี้ ที่จิตได้ลึกลงนั้นแหละคือตัวสัจธรรมแท้

การกล่าวถึงบทโศลกของพระสังฆปริณายก(เว่ยหล่าง) ทำให้เห็นว่า ท่านได้พิจารณาบทโศลก และปฏิเสธการใช้ภาษาที่ไม่ได้สื่อให้เห็นถึงการไม่ได้บรรลุถึงความจริงแท้ หากเป็นเช่นนั้นแล้วความจริงแท้สามารถสื่อให้เห็นได้ด้วยภาษาดังที่พระสังฆปริณายกเว่ยหล่าง) กล่าวถึงบทโศลกของท่านคือ

“ไม่มีต้นโพธิ์
ทั้งไม่มีกระจกเงาอันใสสะอาด
เมื่อทุกสิ่งว่างเปล่าแล้ว
ฝุ่นจะลงจับอะไร”

อย่างไรก็ดี หลักการพื้นฐานของเซน (Zen) คือ 1. ส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร แก่นแท้ของเซน อยู่ที่การตรัสรู้อันลึกซึ้งของเหล่าคณาจารย์ไม่ใช่ข้อเขียนคำพูดหรือแม้แต่พระไตรปิฎก แต่คือประสบการณ์ของผู้สอน ดังนั้น ครูจึงมีความสำคัญยิ่งกว่าบันทึกคำสอน ในแง่นี้อาจมองว่าเห็นมีความเป็นอาจารย์วาทสูง (คือเชื่อฟังและอาศัยประสบการณ์ของอาจารย์เป็นหลัก) แต่ในความอาจารย์วาทนั้น ความหลุดพ้นเป็นเรื่องที่ต้องหยั่งเห็นเอง ครูช่วยได้เพียงทางอ้อม 2. ไม่อาศัยคำพูด

⁷ พุทธศาสนิกฯ, สูตรเว่ยหล่าง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2543), หน้า 17-34.

และตัวหนังสือคือไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านี้ คำพูดและข้อเขียนเป็นเพียงสื่อไม่ใช่เป้าหมายคัมภีร์ที่น่าอ่าน น่าศึกษาที่สุดก็คือจิตของตัวเอง 3. ชี้ตรงไปยังแก่นแท้ของมนุษย์แก่นแท้ของมนุษย์ คือจิตจะ หลุดพ้นได้ต้องปฏิบัติทางจิตไม่ใช่ศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ 4. เห็นแจ้งในธรรมชาติของตัวตนและบรรลุปุทธิภาวะ ความหลุดพ้นของเซนคือการกลับไปสู่ภาวะจิตเดิม แท้เห็นแจ้งตัวเองไม่ใช่ไขว่คว้าหา ความสมบูรณ์ใหม่ ๆ แต่มองให้เห็นรู้ให้ซึ่งถึงความสมบูรณ์ที่มีอยู่แล้วในจิตของทุกคนเมื่อใดที่รู้แจ้ง มองเห็นธรรมชาติของตนเองนั่นเท่ากับว่าเราเข้าถึงอนัตตาและสุญตา คือ ความว่างอย่างสิ้นเชิงจาก ลักษณะความเป็นคู่ (ทวิภาวะ) และการแบ่งแยกแม้ในระดับที่ละเอียดที่สุด ยิ่งกว่านั้นผู้รู้บางท่าน อธิบายหลักการข้อนี้ไว้ว่าการเข้าถึงพุทธิภาวะหมายถึงการหยั่งเห็นภาวะอื่น ๆ เช่น หยั่งเห็นความเป็นคน ความเป็นเด็ก ความเป็นสัตว์ ความเป็นต้นไม้ ความเป็นก้อนหินเรื่อยไปถึงความเป็นมโนทัศน์ ความเป็นสถานที่หรือภาวะของเวลาการเข้าถึงพุทธิภาวะคือการเข้าเป็นสมาชิกของโลกในแง่มุมต่าง ๆ โดยใช้ศิลปะเชิงกวีเป็นฐานของการตัดสินใจ⁸

ในประเด็นนี้ สมภาร พรหมทา กล่าวถึงประเด็นที่ ดร.ชูสุกิ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “ท่าน เฉินชิวมีความคิดแบบที่ภาษาปรัชญาเรียกว่า realist ในขณะที่ท่านเว่ยหล่างเป็นพวก absolute idealist”⁹ และสมภาร พรหมทา ได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญของพระพุทธานิกายเซน คือ 1) ความคิดเรื่องโลก และชีวิตในทัศนะของเซน เช่นไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์หรือทอนสิ่งต่าง ๆ ลงไปเป็นหน่วยย่อย และเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ไม่สามารถแยกออกจากกัน เป็นจิต เจตสิก รูป และนิพพาน อย่างเช่นในคัมภีร์ฝ่ายอภิรรมของเถรวาทได้ การแบ่งเช่นนี้เป็นได้ในความนึกคิดเท่านั้น การพยายามแยกทอนสิ่งนั้น ๆ จะทำให้เรามองไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง 2) เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคัมภีร์ - เซน เชื่อว่าตำราหรือคัมภีร์กับธรรมที่แท้จริงเป็นคนละเรื่องกัน เมื่อใดที่เราให้ความสนใจคัมภีร์ ก็คือการสนใจ ศึกษาหลักธรรมในแง่ปริยัติมากกว่าการปฏิบัติ เมื่อนั้นคัมภีร์หรือตำรานั้นเองจะกลายมาเป็นสิ่งบดบังตัวธรรมที่แท้ นอกจากนี้ ภาษาหรืออักษรมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดธรรม ซึ่งก็คือประสบการณ์อันมีผล ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดให้กันทางคำพูดหรือตัวหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ 3) เซนกับตรรกวิทยา-มีคนอ้างว่าเซนปฏิเสธตรรกวิทยาเนื่องจากท่าทีในการพูด เขียน และกระทำแบบ เซนค่อนข้างแปลกประหลาดในความรู้สึกของคนทั่วไป แต่เมื่อวิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้วกลับพบว่าความ ไม่มีเหตุผลที่

⁸ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, หน้า 361.

⁹ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายาน นิกายหลัก, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 194.

ปรากฏเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ไม่ใช่จุดหมาย จุดหมายของเซนไม่ใช่การทำลายระบบเหตุผล หากแต่คือความมีเหตุผล ความไร้เหตุผลเป็นเพียงกลวิธีสำหรับนำไปสู่ความมีเหตุผลเท่านั้น¹⁰

ประเด็นนี้ อลัน วัตต์ เขียนว่า การเข้าใจเซน (Zen) ต้องมองออกจากวิถีคิดตรรกะแบบเดิม ความรู้แบบตะวันตกนั้นได้มาจากการคิดแบบตรรกะ เหตุผลการสอนเป็นระบบ การซ้ำหาละทุกอย่าง ออกมาเป็นระบบ เป็นความรู้แบบมาตรฐานดั้งเดิม (Conventional knowledge) ยกตัวอย่างเช่น เราใช้ตัวโน้ตดนตรีแทนค่าเสียง ใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์แทนค่าคณิตศาสตร์บางโมเดล ทุกอย่างเป็นภาษา เป็นระบบไปหมด ระบบการศึกษาจึงสอนให้เด็กคิดตามกรอบที่ถูกสร้างไปโดยปริยาย เพื่อให้อยู่รอดในระบบที่เราสร้างขึ้นมานี้ได้

ระบบภาษาจะบอกว่า เมื่อใช้คำว่า ต้นไม้ มันหมายถึงสิ่งมีชีวิตแบบนี้ เมื่อใช้คำว่า ปลา ซ่อน มันคือสัตว์แบบนี้ ระบบยังเป็นตัวกำหนดว่าปลาไหลจัดเป็นปลาหรือสัตว์เลื้อยคลาน ทุกเรื่องมีกฎเกณฑ์ กติกาของมันมากมายไปหมด

นอกจากภาษาแล้ว ยังมีระบบอื่น ๆ เรามีกฎเกณฑ์กติกา จารีต ประเพณี มารยาท กฎหมาย ไปจนถึงบทบาทของมนุษย์แต่ละคน เราแบ่งแยกอย่างชัดเจนว่า เราเป็นพ่อหรือแม่หรือลูก เป็นต้นทว่า เซนไม่มีกติกาใด ๆ มาเป็นกรอบ ตรงกันข้าม มันก้าวไปกว่ากรอบทางศาสนาและความเชื่อใด ๆ ที่ มนุษยชาติเคยรู้จัก เซนก้าวไปพ้นแม้กระทั่งศีลธรรม และแม้แต่การให้ผูกติดหรือยึดติดกับความมุ่งหมาย ในคำตอบที่ต้องการก็ตาม ดังที่พระรูปหนึ่งไปเยี่ยมค่านับอาจารย์ตงซาน ผู้กำลังง่วนอยู่กับการชั่งปอ พระถาม “อะไรคือพุทธะ-ธรรมชาติ? อาจารย์ตอบทันที ปอสามปอนด์”¹¹

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การจะเข้าใจเซนต้องหลุดออกไปจากกรอบความคิดทวินิยมก่อน อาจต้องเปลี่ยนมุมมอง ไม่เช่นนั้นก็เป็น การสื่อสารกันคนละคลื่นความถี่ ยกตัวอย่างเช่น โลกตะวันตกมองว่าต้นไม้ประกอบด้วยราก ลำต้น กิ่ง ใบ ดอก ผล ส่วนเซนมองว่า ไม่มีต้นไม้ ต้นไม้เป็นเพียงมายาของ ความคิด พุดอีกอย่างก็คือ โลกตะวันตกมักมองทุกอย่างเป็นขาวกับดำ มองว่าสิ่งนี้เป็นความจริง สิ่งนั้น เป็นความเท็จ ทว่าในมุมมองของเซนความจริง อาจไม่มีตัวตนดำรงอยู่ ความจริงเป็นเพียงความ สัมผัสของมุมมองเท่านั้น¹²

ประเด็นนี้ของเซนจึงไม่ให้ยึดติดไปทุกอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเสมือนการทำลายสิ่งที่มีอยู่ทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม ปฏิเสธสิ่งที่ปฏิเสธด้วย ดังที่พระศรีคัมภีร์ญาณ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “ประโยชน์ที่เกิดจากกระบวนการให้เหตุผล แม้จะสมเหตุสมผลอย่างไรก็ตาม ก็ยังจะมีความผิดเพี้ยน

¹⁰ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

¹¹ จูติธ แบล็คสโตน และซอแรน โจสิโพลิก, เซนสำหรับผู้เริ่ม(ต้น)เซน ฉบับการ์ตูน, แปลโดย โทมัส ปรัดนา, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2532), หน้า 55.

¹² วินทร์ เลียววาริณ, มังกรเซน, หน้า 32-33.

อยู่ ตรรกศาสตร์แบบเซตจึงไม่เหมือนกับตรรกศาสตร์แบบใด ๆ ตรรกศาสตร์แบบเซต คือ $A \text{ is } A$ because $A \text{ is not } A$ ซึ่งมีลักษณะเหมือนตรรกศาสตร์ของท่านนาคารขุนที่ว่า “It’s A, It’s not -A, It’s both A and not -A , It’s neither A nor not -A”¹³

4. เป้าหมายการสื่อภาษาของพุทธศาสนิกายเซน

พระพุทธศาสนิกายเซน มีกลวิธีและการสื่อภาษาเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่สะท้อนได้อย่างน่าสนใจ กรณีของวูจุงจง ในขณะที่บวชเป็นบรรพชิตในพุทธศาสนาและมีปรกติสวดสาธยายมหาปริณิรวาณสูตรอยู่เป็นนิจ เมื่อพระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ฟังการสาธยายของสตรีผู้นี้เพียงช่วงเวลาหนึ่งเดียวเท่านั้น ก็สามารถจับฉวยเอาใจความอันลึกซึ้งของพระสูตรนั้นได้ และได้เริ่มอธิบายต่อเธอ เมื่อเป็นดังนั้นสตรีผู้นี้ได้หิบบัณฑิตขึ้นมาถามถึงความหมายของข้อความตอนหนึ่งแก่ท่าน

พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ตอบว่า อาตมาไม่รู้หนังสือ แต่ถ้าท่านประสงค์จะทราบใจความแห่งคัมภีร์เรื่องนี้ ก็จงถามเถิด นักบวชสตรีผู้นั้นจึงถามต่อไปว่า เมื่อท่านไม่รู้จักแม่แต่จะอ่านถ้อยคำเหล่านั้นแล้ว ท่านจะสามารถทราบถึงความหมายแห่งตัวสูตรได้อย่างไรเล่า

พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ตอบคำถามนี้ว่า ความลึกซึ้งแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกี่ยวอะไรกันเลยกับภาษาที่เขียนด้วยตัวหนังสือ¹⁴

จากเรื่องของ วูจุงจง ทำให้เห็นได้ว่าการเข้าถึงความจริงอาจไม่จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาจากคัมภีร์ แต่ขณะเดียวกันการมีอยู่ของคัมภีร์อันเป็นแหล่งให้ค้นคว้าถึงปริศนาธรรม ย่อมเป็นเครื่องมือ ได้เช่นกัน แต่จะต้องมีไฉยัตมน์ต่อคัมภีร์หรือตำราเพียงอย่างเดียว

ความสำคัญของคัมภีร์แม้แต่การได้ฟังการสาธยายของผู้ที่ปริกรรมสูตรชื่อ “วัชรสูตร” ที่พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ฟังทำให้เกิดการลุกโผลงสว่างไสวในพุทธธรรม ฉะนั้นแล้ว หากปราศจาก การมีอยู่ของคัมภีร์ที่มีผู้สาธยายให้แก่พระสังฆปริณายกในคราวครั้งนั้นได้ยิน ก็ย่อมไม่สามารถเป็น ประกายให้พุทธธรรมเกิดขึ้นในใจท่าน¹⁵

อย่างไรก็ตาม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มองเห็นข้อจำกัดของภาษาว่า “ภาษาไม่สามารถแสดงหรือถ่ายทอดความจริงหรือสัจธรรมได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าภาษานั้น ไม่ใช่เป็นการเอาสิ่งนั้นมาตั้งหรือมาแสดงให้ดู เราไม่ได้เอาของนั้นที่เป็นของจริงมาไว้ข้างหน้า” นอกจากภาษาจะสื่อความจริงได้ไม่สมบูรณ์แล้ว ยังอาจจะมีโทษต่อมนุษย์ได้ด้วยในแง่ที่เป็นตัวปิดบังความจริง

¹³ พระศรีคัมภีร์ญาณ, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 274.

¹⁴ พุทธศาสนิกชน, **สูตรเว่ยหล่าง**, หน้า 114-120.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114-120.

ถ้าหากปฏิบัติต่อภาษาอย่างไม่ถูกต้อง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “นอกจากภาษา จะสื่อความจริงได้ไม่สมบูรณ์ผิดพลาดแล้ว บางทีก็เป็นตัวบังสัจธรรมเสียเองด้วย ในกรณีนี้คือการที่เราไม่รู้จักปฏิบัติต่อภาษาอย่างถูกต้อง เราก็จะได้รับโทษจากภาษาอย่างที่ทางพระเรียกว่า ติดสมมติ” มองในแง่หนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความจริง ก็ไม่ต่างอะไรกับนิ้วมือที่ชี้ไปยังดวงจันทร์ นิ้วมือทำหน้าที่ได้เพียง ชี้ว่าดวงจันทร์อยู่ที่ไหนเท่านั้น ไม่สามารถเอาดวงจันทร์มาวางไว้ตรงหน้าคนดูได้ ในขณะที่เดียวกัน คนที่หลงยึดเอานิ้วมือเป็นดวงจันทร์ ก็ไม่ต่างอะไรกับคนที่หลงยึดภาษาว่าเป็นความจริง ตรงนี้พระธรรมปิฎก ได้ยกคำของปราชญ์นิยายเซนว่า¹⁶

ภาษานั้นเหมือนนิ้วมือชี้ไปยังดวงจันทร์ มันเป็นเพียงสื่อสำหรับ ให้เรามองความจริง สิ่งที่เราต้องการคือความจริง ที่เราต้องการเห็นคือดวงจันทร์ แล้วภาษานี้ก็เป็นสื่อ เหมือนนิ้วมือที่ชี้ไป ทีนี้ถ้าหากว่าเราไปติดในภาษา ก็เหมือนกับเราไปมองดูอยู่แค่นิ้วมือ แล้วก็ติดอยู่แค่ ปลายนิ้วมือที่ชี้ไปดวงจันทร์ แล้วก็ไม่สามารถเห็นดวงจันทร์ได้ เห็นแค่นิ้วมือ...ก็มีปัญหาในแง่ที่ว่า นิ้วที่ชี้ นั้นที่บอกว่าชี้ไปดวงจันทร์ ชี้ไปยังดวงจันทร์จริงหรือไม่ และสิ่งที่ถูกนิ้วนั้นชี้ไปเป็นดวงจันทร์จริงหรือเปล่า” และในวัชรจเฉทิกาปรัชญาปารมิตาสูตฺร กล่าวไว้ด้วยว่า “ดูกร สุภูติ พระโพธิสัตว์ มหาสัตว์ ไม่ควร ยึดมั่นถือมั่นพระธรรม ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่มีใช้พระธรรม พระตถาคตทรงความหมายเช่นนี้ เมื่อพระองค์กล่าวว่า “เธอควรเข้าใจพระธรรมคำสอนว่าเป็นเสมือนเรือแพเธอควรละทิ้งพระธรรมและสิ่งที่มีใช้พระธรรมไว้เบื้องหลัง”¹⁷

อย่างไรก็ตาม แม้อาษาจะสื่อความจริงโดยตรงไม่ได้ แต่พระธรรมปิฎกก็มองว่า ภาษามีความสามารถระดับหนึ่งในการสื่อให้บุคคลเข้าถึงความจริงได้ เปรียบเหมือนภาษาไม่สามารถสื่อให้ บุคคลเห็นเมืองเชียงใหม่โดยตรงได้ แต่ก็สามารถสื่อให้บุคคลเห็นภาพจำลองและบอกแนวทางสำหรับ เดินทางไปเชียงใหม่ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ภาษานั้นสื่อสัจธรรมโดยตรงไม่ได้ เรายอมรับแล้ว แต่ภาษาก็ สื่อเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรมได้ โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องใช้โดยรู้จักปฏิบัติต่อภาษาให้ถูกต้อง ถ้าเราปฏิบัติต่อภาษาผิด มันก็ไม่ช่วยให้เข้าถึงสัจธรรมได้” แต่ในขณะที่เดียวกันภาษาก็ยังถ่ายทอดความรู้สึกธรรมดาที่ ลึกซึ้งหรือสัจจะในตนเอง ดังที่เรียวกันได้กล่าวไว้ว่า “โลกใบนี้ผลันแปรไม่แน่นอน เปรียบได้ดั่งก้อนเมฆบนท้องฟ้า ห้าสิบปีในชีวิตที่ผ่านมาหาใช่อะไร หากแต่คือความ

¹⁶ พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร, ภาษากับการตีความในพระพุทธศาสนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=&co&articlegroup_id=906 [5 มีนาคม 2564].

¹⁷ พระพรหมบัณฑิต, พระไตรปิฎกฉบับสากล วิถีธรรมจากพุทธปัญญา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 352.

ฝันอันยาวนาน คำคินนี้ละองฝนโปรยมาแผ่วบาง ภายในกระท่อมอันเดียวดาย ฉันทกระซิบเสื้อคลุม
แนบกาย พิงหน้าต่างที่ว่างเปล่าอยู่คนเดียวเงียบ ๆ”¹⁸

อย่างไรก็ดี ดี.ที. ซุซูกิ (D.T. Suzuki) ปราชญ์ฝ่ายมหายานชาวญี่ปุ่น ได้สรุปแนวคิด
เกี่ยวกับภาษาจากคัมภีร์ลัทธิเต๋า ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำและความหมาย หรือระหว่างตัวอักษรกับความจริง หรือ
ระหว่างเทศนา กับสัจธรรม ก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างนิ้วมือกับดวงจันทร์ นิ้วมือมีความ
จำเป็นในการชี้ดวงจันทร์ แต่ก็ไม่ควรไปยึดเอานิ้วมือว่าเป็นดวงจันทร์ การยึดเอาตัวอักษร ถ้อยคำ
หรือเทศนาในฐานะเป็นความจริงในตัวของมันเอง ก็จะได้รับผลเสียหายเช่นเดียวกันนี้ บุคคลผู้ไม่
อาจจะสาบสูญจากการจับจ้องที่ปลายนิ้วมือ ก็ไม่อาจที่จะรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งสัจธรรมของสิ่งทั้งหลายได้
เราจะไม่อาจจะรู้ได้เลยว่าคำสอน ของพระพุทธเจ้าคืออะไรถ้าเราไม่มีการสื่อสารด้วยถ้อยคำ ถ้อยคำ
จึงมีความจำเป็นอย่างมากแต่อย่างไรก็ตาม จริง ๆ แล้วชื่อหรือการให้นิยามนั้นสำคัญมาก

ความสำคัญของชื่อในลัทธิเต๋าลัทธิเต๋าคือ “ในโลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากการ
สร้างสรรค์ ทางความคิดและชื่อ” ข้อเสนอของลัทธิเต๋าลัทธิเต๋าคือ ย่อมชี้ให้เห็นความสำคัญของชื่อ
เป็นสิ่งสมมุติเรียกกันเท่านั้น การสมมุตินี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อด้วย ฉะนั้น การให้ความหมาย
ของชื่อ จึงเป็นสิ่งที่ ไม่ตัดขาดจากความเชื่อของผู้เสนอนิยามหรือความหมายของสิ่งดังกล่าวนี้ด้วย
พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ชื่อครอบงำสิ่งทั้งปวง ชื่อไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า ชื่อเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่ง
ทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ”¹⁹ ด้วยนัยดังกล่าวการให้ความหมายหรือการเรียกว่าชื่ออะไรนั้นมีความ
สำคัญอย่างยิ่ง

ถึงกระนั้นก็ตามเซนได้กล่าวถึงวิธีการเข้าถึงความจริงเอาไว้ โดยหลักการใหญ่ ๆ คือ
ชะเซนและโคอันการขบคิดปริศนาธรรมหรือโกอัน เป็นอุบายหรือวิธีการที่ใช้เปิดจิตของพระเซนให้
หยั่งถึงชะโตริทั้งชะเซน และโคอันต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกัน เปรียบโคอันเป็นดวงตา ชะเซนก็เป็น
เท้า ทั้งสองก็ต่างเป็นอวัยวะ สำคัญและขาดไม่ได้ของเซน²⁰

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า การใช้ภาษาของพระพุทธศาสนิกายเซนทำให้เห็นถึงความไม่ยึด
ติดและ ขณะเดียวกันผู้เขียนเห็นว่ามีความเชื่อมโยงกับความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ หรือ
ความเป็น ธรรมชาติของชีวิตที่มองเห็นและหยั่งถึงสรรพสิ่งทั้งหลายที่ล้วนเชื่อมโยงกัน ซึ่งเรียกว่า
ศูนยตา คือ “สูญตา คือความจริงสูงสุด (ความว่าง) ความว่างคือสภาพเดิมแท้ของสิ่งทั้งหลาย มนุษย์

¹⁸ สมภาร พรหมทา, กวีนิพนธ์เรียวกัน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2534), หน้า 45.

¹⁹ ส.ส. (ไทย) 15/61/73.

²⁰ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, หน้า 370.

ประกอบด้วยความว่าง จิตเดิมแท้มีลักษณะขาวใส บริสุทธิ์ ที่เรียกว่าปัสสว”²¹ พระพุทธศาสนานิกายเซนจึงเน้นที่จิตหรือการมี มุมมองเรื่องศุญตาหรือความว่างมุ่งตรงไปยังจิต

5. สรุป

พระพุทธศาสนานิกายเซนชี้ให้เห็นว่า ภาษาเป็นสิ่งขวางกั้นความจริงและทำให้แยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นสองหรือทวินิยม อันอาจเป็นการลดทอนความจริงไปด้วย และทำให้ละเอียดต่อการเฝ้าดูจิตใจของตน จุดมุ่งหมายของเซนให้พิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ดังที่มันเป็น หรือเรียกว่า “ตถตา” (Suchness) เป็นการเข้าใจ เข้าถึงในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงโดยปราศจากอคติของตนที่จะใส่ลงไปในเรื่องต่าง ๆ เพื่อมุ่งตรงไปยังจิตใจ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะเห็นถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งถึงการเชื่อมโยง การดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ที่บริสุทธิ์ในฐานะที่สิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยกันและกัน (สุญญตาหรือความว่าง)

บรรณานุกรม

- จูติธ แบ็คคัสโตน และซอแรน โจลีโพวิก. **เซนสำหรับผู้เริ่ม(ต้น)เซน ฉบับการ์ตูน**. แปลโดย โกมุที วัฒนา. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2532.
- พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม). “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, 2556.
- พระพรหมบัณฑิต. **พระไตรปิฎกฉบับสากล วิถีธรรมจากพุทธปัญญา**. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- พระมหาสมบุญณ์ วุฑฺฒิกโร. **ภาษากับการตีความในพระพุทธศาสนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=&co&articlegroup_id=906 [5 มีนาคม 2564].
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- พุทธทาสภิกขุ. **สูตรเว่ยหล่าง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2543.

²¹ พระศรีคัมภีร์ญาณ, **พุทธปรัชญา**, หน้า 273.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

วินทร์ เลียววาริณ. **มังกรเซน.** กรุงเทพมหานคร: ไทยยูเนียน กราฟฟิกส์, 2552.

สมภาร พรหมทา. **กวีนิพนธ์เรียวกัน.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2534.

_____. **พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

_____. **พุทธศาสนมหายาน นิกายหลัก.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. **พุทธศาสนมหายาน ฉบับปรับปรุงแก้ไข.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2550.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนมหายาน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Dukkavedanā (Painful Feeling) in Buddhist Principles

พระจักรพงษ์ ปิยธมโม (ไหมเพชร)¹

Phra Jakkapong Piyadhammo (Maipetch)

E-mail : 6211105012@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบว่า ทุกขเวทนาแบ่งถึงสภาพธรรมที่มีอาการทนต์ได้ยากทางกาย ทุกขเวทนาที่ปรากฏในหลักธรรมต่าง ๆ มีใจความที่แตกต่างกัน ทุกขเวทนาโดยทั่วไปหมายถึงความทุกข์ที่เป็นอาการเวทนาทางกาย ทุกขเวทนาจึงเป็นอาการของทุกข์อย่างหนึ่งของทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ ทุกขตา หรือสภาพเป็นทุกข์ ซึ่งมีความหมายแคบที่สุดของทุกข์ เพราะเกิดขึ้นได้ทั้งในพระอริยบุคคลและปุถุชน ต่างจากทุกข์ในปฏิจจสมุปบาท หรือทุกข์ในอริยสัจ 4 เพราะแม้พระพุทธเจ้าก็ทรงข่มทุกขเวทนาด้วยความเพียร ทุกขอริยสัจเป็นปริยญา กิจในอริยสัจ 4 ของปุถุชนและพระอริยบุคคลก่อนจะบรรลุพระอรหันต์ นอกจากนี้ ทุกขเวทนาที่ประกอบไปด้วยอุปาทานชั้น 5 คือ ทุกขอริยสัจ ดังนั้น ทุกขเวทนาจึงไม่ใช่ทุกขอริยสัจ เพราะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาในการกำหนดรู้ ส่วนทุกขเวทนาในปฏิจจสมุปบาทมีความหมายรวมถึงเวทนา โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสะด้วย ดังนั้น ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แม้จะมีความหมายโดยนัยสังเขปหรือโดยนัยพิศดารแตกต่างกัน แต่พระพุทธองค์ก็มุ่งสอนไปที่การกำหนดรู้ทุกขอริยสัจ และนำไปสู่การแสวงหาความพ้นไปจากทุกขเวทนาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กำหนดรู้ทุกขเวทนาโดยปราศจากอุปาทานชั้น 5 จนแทงตลอดอริยสัจ 4 ได้ ดังนั้น การกำหนดรู้ในทุกขอริยสัจจึงหมายถึงการกำหนดรู้ทุกขเวทนาด้วย อันเป็นกิจในอริยสัจ 4 ข้อแรก เมื่อกำหนดรู้ทุกขเวทนา จิตย่อมยอมรับว่าทุกขเวทนามีสภาพเกิดดับ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย หรือตามผัสสะที่กระทบตามหลักปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร แล้วย่อมนำไปสู่ความเห็นแจ้งในอริยสัจ 4 มีสัมมาทิฐิ แล้วละอวิชชาได้จนถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือ พระนิพพาน

คำสำคัญ: ทุกขเวทนา, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This academic paper investigates to analyze the concept of *Dukkhavedanā* in Buddhism which truly refers to unbearable state of body. *Dukkhavedanā* appears in different senses, in generally speaking, it refers to physical pains. This is included in *Dukkha* or suffering found in *Tilakkhaṇa* teaching, i.e., *Dukkhatā* or unbearable state of mind which is narrowest meaning because it happens to all, ordinary and Noble One, while *Dukkhavedanā* in *Paṭīccasamuppāda* and *Ariyasacca*, even though the Buddha himself bears *Dukkhavedanā* with efforts. *Dukkha-ariyasacca* is *Pariññā* or knowable work in Noble Truth of both common and Noble One before Arahanta attaining. It is true that *Dukkhavedanā* found in five aggregate attachment signifies to *Dukkha-ariyasacca*, so *Dukkhavedanā* is not *Dukkha-ariyasacca* since it is an object of insight observing, whereas *Dukkhavedanā* in *Paṭīccasamuppāda* is included as feeling, sorrows, lamentation, pains, despairs. *Dukkhavedanā* appeared in various places, contains diverse senses, but the Buddha had used it as an observed object for realizing Noble Truth leading to abandon from painful feeling through insight meditation based on *Mahāsatiṭṭhāna*, that is, observing painful feeling without attachment, which leads to Four Noble Truth realization. By this reason, *Dukkha-ariyasacca* observing includes *Dukkhavedanā* observing, it also is the knowable work, the first Ariyasacca. Having observed *Dukkhavedanā*, the mind will accept *Dukkhavedanā* as rise and falls, ever-changing according to its conditions or contact as found in *Samudayavāra* line of *Paṭīccasamuppāda*, which later leads to Four Noble Truth realization. Having the right view, insight meditator finally abandons ignorance, which is the end of suffering called Nibbana.

Keywords: *Dukkhavedanā* (Painful Feeling), Buddhist Principles

1. บทนำ

ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก อลคัททูปมสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ กล่าวถึงทุกข์ไว้ว่า “ปุพเพ จาห์ ภิกฺขเว เอตฺรหิ จ ทุกฺขณฺเจว ปณฺญาเปมิ ทุกฺขสุสฺส จ นิโรธํ”² แปลว่า ทั้งในกาลก่อน และในกาลบัดนี้ พระพุทธองค์บัญญัติทุกข์และความดับทุกข์³ ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงทุกข์เวทนาว่า “ทุกข์ วา เวทน์ เวทยมาโน “ทุกข์ เวทน์ เวทยามิ” ตี ปชานาติ”⁴ แปลว่า เมื่อเสวยทุกข์เวทนา ก็รู้ชัดว่าเสวยทุกข์เวทนาอยู่⁵

ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เรื่องโปฏฐปาทสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อโปฏฐปาทะ ทรงตอบว่า “อิหํ ทุกฺขนุ” ตี โข โปฏฐปาท มยา พยากตํ. ... “อโย ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา” ตี โข โปฏฐปาท มยา พยากตณ” ตี.⁶ แปลว่า ทรงตอบเฉพาะเรื่องทุกข์ เรื่องทุกข์นิโรธคามินีปฏิบัติ หรือข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์⁷ เพราะว่า เอตํ หิ โปฏฐปาท อตฺถสฺสยหิตํ, เอตํ ธมฺมสฺสยหิตํ, เอตํ อาทิพรหมจิริยกํ เอตํ นิพพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญญาย สมโพราย นิพพานาย สํวตฺตติ, ตสฺมา เหตุํ มยา พยากตณ” ตี.⁸ แปลว่า เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนดยินดี เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน⁹

อย่างไรก็ตาม คำว่าทุกข์ตามความหมายนี้มีบริบทครอบคลุมไปถึงทุกขอริยสัจ แต่บทความนี้มุ่งจะนำเสนอสาระสำคัญเฉพาะบริบทของทุกข์เวทนา ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทุกขอริยสัจ และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทุกข์ในปัจจุสมุปบาทเท่านั้น เพื่อให้เห็นความสำคัญของทุกข์เวทนาที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต่อไป เพราะผู้ปฏิบัติทั้งหลายที่มีโอกาสได้พบกับทุกข์เวทนา ซึ่งมีความเด่นชัดยิ่งกว่าเวทนาอื่น ๆ เช่น สุขเวทนา แต่มักจะขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับทุกข์เวทนา และความพยายามอดทนต่อการกำหนดรู้ทุกข์เวทนาในการปฏิบัติธรรม เพราะการกำหนดรู้ทุกข์เวทนานอกจากจะเป็นการยกระดับขีดความสามารถของจิตในการเผชิญหน้าความทุกข์ทั้งหลาย จนถึงขั้นที่ทำให้บรรลุประอรหันต์ได้ธรรมได้¹⁰

² ม.ม. (บาลี) 12/246/208.

³ ม.ม. (ไทย) 12/246/264.

⁴ ที.ม. (บาลี) 10/380/254.

⁵ ที.ม. (ไทย) 10/380/313.

⁶ ที.สี. (ไทย) 9/420/183.

⁷ ที.สี. (ไทย) 9/420/184.

⁸ ที.สี. (ไทย) 9/420/183.

⁹ ที.สี. (ไทย) 9/420/184.

¹⁰ ที.ม.อ. (ไทย) 6/380/568.

ดังนั้น ความเข้าใจในรายละเอียดของทุกขเวทนาน่าจะมีบทบาทสำคัญต่อทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรมได้ บทความนี้จะได้นำเสนอทุกขเวทนาในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อความเข้าใจอันดีในการปฏิบัติธรรม และมุ่งพิสูจน์ความเป็นจริงที่ว่า ความสามารถในการกำหนดรู้ทุกขเวทนา จะเป็นความสามารถในการกำหนดรู้หมวดธรรมอื่น ๆ ด้วย เป็นจะการส่งเสริมความเข้าใจในการดำเนินชีวิตประจำวันต่อไปด้วย

2. ความหมายของทุกขเวทนา

ความหมายของทุกข์

1) ทุ หมายถึง กุฉฉิต แปลว่า น่าเกลียด เพราะเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งที่เลวทรามมีอุปัทวะ เป็นต้น

2) ขิ หมายถึง ตุจฉ แปลว่า ว่างเปล่า เพราะเว้นจากความยั่งยืน ความงาม ความสุข และความเป็นตนที่พาลชนคาดหมายเอา รวมถึงเรียกว่า ทุกข์ เพราะทั้งน่าเกลียดและว่างเปล่า สำเร็จรูปเป็น ทุกข์ (ซ้อน ก ที่เรียกว่าทุกข์) ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งที่เลวทรามมีอุปัทวะ จึงน่าเกลียด และเพราะเว้นจากความยั่งยืน ความสุขที่คนพาล (โง่) หมายถึง ความว่างเปล่า¹¹

ทฎฐุชนติ กายิกเจตสิกสุชนติ ทุกข์ ชื่อว่า ทุกข์ เพราะทำลายความสุขทางกายใจเสียหาย อญญมญญปฏิบัติทุกขา หิ เอเต ธมมา หมายถึง ธรรมเหล่านั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกัน

ทวิธา จิตตํ ขนตตี ทุกข์ ชื่อว่า ทุกข์เพราะทำให้จิตแตกสลาย

ทุกกโร ทุกขสสชาติ ทุกข์ ชื่อว่า ทุกข์เพราะเป็นสภาพที่ไม่ให้โอกาส¹²

พระมหากัจจายนเถระกล่าวว่า พุยาธิลกขณํ ทุกข์ ทุกข์มีความเจ็บป่วยเป็นลักษณะ"¹³

ดังนั้น ทุกข์ หมายความว่า สภาพที่เต็มไปด้วยอันตราย ว่างเปล่า ไม่ให้โอกาสแก่ความสุข และมีการแตกสลายตลอดเวลา ได้แก่ กาย ใจ รูปนาม ชั้น 5 เป็นต้น

¹¹ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, 2554), หน้า 827.

¹² พระอัครคังสเถระ, สัททนิติสูตรมถา, แปลโดย พระมหานิมิตร ธมมสาโร และจัญญู ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), หน้า 306.

¹³ พระมหากัจจายนเถระ, เปฏโกปเทศปกรณ์, แปลโดย มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, 2528), หน้า 16.

ความหมายของเวทนา

ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ปราภุใจความที่แสดงความหมายของเวทนา ไว้ว่า เพราะเสวยจึงเรียกว่า เวทนา เสวยอารมณ์สุข เสวยอารมณ์ทุกข์ เสวยอารมณ์ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์บ้าง เพราะเสวยอารมณ์จึงเรียกว่า “เวทนา”¹⁴

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ปราภุใจความที่แสดงความหมายของเวทนา ไว้ว่า ธรรมชาติที่มีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ ก็คือเวทนานั่นเอง¹⁵ โดยอ้างคำกล่าวของพระสารีบุตรเถระ เพราะสภาวะเสวยอารมณ์ เหตุนี้ จึงเรียกว่า เวทนา สภาวะเสวยอารมณ์คือ เสวยอารมณ์สุขบ้าง เสวยอารมณ์ทุกข์บ้าง เสวยอารมณ์ทุกขมสุขบ้าง เหตุนี้ สภาวะเสวยอารมณ์จึงเรียกว่า เวทนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของเวทนาไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม”ไว้ว่า “ทุกข์เวทนา ปราภุในเวทนา 3 ว่า ทุกขเวทนา หมายถึง ความรู้สึกทุกข์ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม”¹⁶

พระมหาสมปอง มุทิโต อธิบายความหมายของทุกข์ไว้ในหนังสือ “คัมภีร์อภิธานวรรณนา” ไว้ว่า “เวทนา มาจาก วิท อนุภเวณ+ยุ+อาวุทธิ อี เป็น เอ, อาทศ ยุ เป็น อน, ลบสระหน้า สำเร็จรูป เป็น เวทนา มีรูปวิเคราะห์ว่า เวทยตติ เวทนา สุขและทุกข์เป็นต้นที่บุคคลเสวย ชื่อว่า เวทนา แปลว่าการเสวยอารมณ์”¹⁷

ทุกขเวทนามีการรู้สึกอารมณ์เป็นลักษณะ มีการเสวยอารมณ์เป็นรส มีความแตกต่างจากสัมปยุตตธรรมอื่น เช่น ผัสสะ สัญญา เจตนา วิญญาณ ที่จะยอมเสวยอารมณ์เพียงบางส่วน คือ ผัสสะก็เพียงกระทบอารมณ์เท่านั้น สัญญามีเพียงจำอารมณ์เท่านั้น เจตนามีเพียงความตั้งใจเท่านั้น วิญญาณมีการรู้แจ้งอารมณ์เท่านั้น แต่เวทนาทั้งหลาย รวมทั้งทุกขเวทนาด้วย ย่อมเสวยรสแห่งอารมณ์โดยส่วนเดียว เพราะความเป็นเจ้าของโดยความเป็นใหญ่ เป็นผู้สมควร¹⁸ เพราะฉะนั้นทุกขเวทนามีการเสวยอารมณ์เป็นรส

ทุกขเวทนานี้ เมื่อแยกตามประเภทแห่งความเป็นใหญ่ในการรู้สึก 2 อย่างดังนี้ 1) ทุกขเวทนาเจตสิก 2) โทมนัสเวทนาเจตสิก

1) **ทุกขเวทนาเจตสิก** คือ ความทุกข์ยากลำบากกาย มีลักษณะที่จุกๆ ดังนี้

¹⁴ ส.ช. (ไทย) 17/79/121.

¹⁵ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า 768.

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 33, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2556), หน้า 102.

¹⁷ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินทร์ติ้ง จำกัด, 2547), หน้า 212.

¹⁸ อภิ.สง.อ. (ไทย) 75/1/311.

อนิภูชโณภูชพพานุกวนลกขณา มีการเสวยโณภูชัพพารมณฺที่ไมดี เป็นลักษณะ
 สมฺปยุตตานํ มิลาปนรสา มีการยังสํมฺปยุตตรรมให้เศร้าหมองเป็นกิจ
 กายิกาพาธปจฺจุปฺภูจํานา มีอาพาธทางกาย เป็นผล
 กายินฺทริยปทฺฏจํานา มีกายปสาทะ เป็นเหตุไกล้

2) โทมณัสเวทนาเจตสิก คือ ความทุกข์ใจ มีลักษณะที่จตุกะ ดังนี้

อนิภูชารมณานุกวนลกขณา มีการเสวยอารมณฺที่ไมดี เป็นลักษณะ
 อนิภูชการสมโภครสา มีการตามเสวยอารมณฺด้วยอาการที่ไม่พอใจเป็นกิจ
 เจตสิกกาพาธปจฺจุปฺภูจํานา มีความอาพาธทางใจ เป็นผล
 ททยวตฺถุปทฺฏจํานา มีททยวตฺถุ เป็นเหตุไกล้¹⁹

ดังนั้น ทุกขเวทนา จึงมีความหมายว่าอาการเจ็บป่วย หรืออาพาธทั้งทางกาย คือ ทุกขเวทนาโดยทั่วไป และอาพาธทั้งทางกายทางใจ คือ โทมณัสเวทนา ความสำคัญอยู่ที่การอาพาธ เป็นผลสำคัญ

ทุกขเวทนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวว่าการเสวยอารมณฺที่ไม่สำราญทางกาย นี้เป็น ทุกขเวทนา²⁰ ขณะที่เสวยทุกขเวทนาจะไม่เสวยสุขเวทนา หรือเวทนาอื่น ๆ ไปด้วย ในคราวที่เสวย ทุกขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา คงเสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น²¹ เวทนาเป็น ของไม่เที่ยงทุกขเวทนามี เป็นของไม่เที่ยง”²²

ทุกขเวทนาในคัมภีร์อรรถกถาว่า “ผู้เจริญวิปัสสนา เมื่อใส่ใจถึงความเกิดและความเสื่อม โดยความเป็นปัจจัยก่อนในขณะวิปัสสนา ...กำหนดรู้ทุกขเวทนาเป็นอารมณฺที่มีความเกิดและความ เสื่อมนั้น ญาณรู้ว่านัยว่าธรรมเหล่านี้ไม่มีแล้วมี มีแล้วเสื่อมด้วยสภาวะดังนี้ ... ย่อมเห็นความเกิดขั้นธ ทั้งหลาย ... ความดับแห่งขั้นธทั้งหลาย...นี่เป็นการเห็นความเกิดและความดับโดยปัจจัย”²³

ทุกขเวทนาในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคว่า “ความเกิดขึ้นแห่งทุกขเวทนาเพราะปัจจัย คือ เพราะอวิชชาเกิด ทุกขเวทนาจึงเกิด เมื่อเห็นความเกิดขึ้นของทุกขเวทนา เห็นความดับของ ทุกขเวทนา เพราะปัจจัยดับไป คือ ...เพราะอวิชชาดับ ทุกขเวทนาจึงดับไป”²⁴ และเมื่อแยกตาม สภาวะ ได้ว่าโทมนัส ซึ่งมีทุกข์และโทมนัสที่เป็นทุกขเวทนา ทุกขเวทนามีการเสวยโณภูชัพพะที่ไม่น่า

¹⁹ ขุนสรรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการฟังอภิธรรม เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว การพิมพ์, 2549), หน้า 78-79.

²⁰ ม.ม. (ไทย) 12/465/505.

²¹ ที.ม. (ไทย) 10/122/70.

²² ม.ม. (ไทย) 12/305/336.

²³ ชุ.ป.อ. (ไทย) 68/107/474.

²⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า 1057.

ปรารถนาเป็นลักษณะ มีการลดสัมปยุตธรรมทั้งหลายลงเป็นกิจ มีความไม่สบายทางกายเป็นผล มีกายินทรีย์เป็นเหตุไถ่²⁵

ทุกขเวทนา	ความหมาย
ทุกขเวทนาในพระไตรปิฎก	การเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ทางกาย ส่วนทุกข์ทางใจเรียกว่า โทมนัสเวทนา
ทุกขเวทนาในคัมภีร์อรรถกถา	ทุกขเวทนาเป็นอารมณ์ที่มีความเกิดและความเสื่อม
ทุกขเวทนาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค	ทุกขเวทนามีการเสวยโณฏฐัพพะที่ไม่น่าปรารถนาเป็นลักษณะ มีการลดสัมปยุตธรรมทั้งหลายลงเป็นกิจ มีความไม่สบายทางกายเป็นผล มีกายินทรีย์เป็นเหตุไถ่

3. ความสำคัญของทุกขเวทนา

ความสำคัญของทุกขเวทนา คือ ผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการกำหนดรู้ทุกขเวทนาที่มีความยากลำบาก มีทัศนคติที่ไม่ดี ผู้ปฏิบัติรู้สึกว่ทุกขเวทนาเป็นเสี้ยนหนามยากลำบากต่อการปฏิบัติต่อไป เมื่อปรากฏว่ทุกขเวทนานั้นมีความรุนแรงเกินกว่ากำหนดรู้ได้ ผู้ปฏิบัติบางท่านจึงขยับตัว หรือเปลี่ยนอิริยาบถเล็กน้อยเพื่อให้ทุกขเวทนาคลายลงจนสามารถปฏิบัติต่อไปได้ หรือเพื่อให้สมาธิดีขึ้น²⁶ ย่อมเป็นการทำลายความพากเพียรอดทนต่อการกำหนดรู้ทุกขเวทนาที่จะมีโอกาสในการพัฒนาปัญญาในการกำหนดรู้ทุกข์ต่อไป และไม่เป็นการกระทำตนให้ลำบาก²⁷ แม้ทุกขเวทนาจะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมอยู่บ้าง แต่ถ้าหากใส่ใจต่อการกำหนดรู้ในสติปัฏฐาน 4 อย่างต่อเนื่องไม่ช้าไม่นาน ก็จะพบว่าทุกขเวทนานั้นสามารถกำหนดรู้ได้ดีจนพบกับสุขเวทนาได้ต่อไป ดังนั้นไม่ควรทำลายขีดความสามารถในการกำหนดรู้ทุกขเวทนาด้วยความเข้าใจผิดจนไม่มีศรัทธาในการปฏิบัติต่อไป และถือเอาทุกขเวทนา มาตัดสินใจทำลายโอกาสที่ดีในการปฏิบัติ

4. ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีหลายหมวดธรรม ธรรมหมวดหนึ่งที่พระพุทธองค์นำมาแสดงเพราะผู้ฟัง หรือผู้รับธรรมะ นั้นมีเหตุปัจจัยแตกต่างกัน หมวดธรรมต่าง ๆ จึงมีความแตกต่าง

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 769.

²⁶ พระกัมมัฏฐานนาจริยะ พระปณิศาภิวงค์, *รู้แจ้งในชาตินี้*, แปลโดย พระครูปลัดประจาก สิริวัฒนโณ และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2552), หน้า 68.

²⁷ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*, แปลโดย พระคันธสาราภิวงค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2555), หน้า 66.

กันโดยรายละเอียด แต่ก็ไม่แตกต่างกันในส่วนของการการรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 เพื่อบรรลุพระนิพพานต่อไป ดังนั้น คำว่า “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” นี้ มุ่งหมายเฉพาะ ชั้น 5 ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท สติปัฏฐาน 4 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ทุกขเวทนาในชั้น 5

ชั้น 5 มีองค์ประกอบอยู่ด้วยกัน 5 อย่าง รวมเข้าเป็นชีวิต ซึ่งประกอบไปด้วย 1. รูปชั้น 2. เวทนาชั้น คือ ความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรับรู้เป็นความรู้สึกสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขเวทนา 3. สัญญาชั้น 4. สังขารชั้น 5. วิญญาณชั้น

รูปชั้นนั้น ชื่อว่า ทุกขัง เพราะมีธรรมชาติที่แตกสลายดับ อากาการถูกเบียดเบียนบีบคั้นอยู่เนื่อง ๆ ชื่อว่า ทุกขลักษณะ และนามชั้น คือ นามในส่วน 4 ชั้น ดังนั้น ชั้น 5 โดยย่อ ได้แก่ รูปกับนาม²⁸ ซึ่งในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ใช้คำว่านามรูป หรือรูปนาม หมายถึง ชั้น 5 และกำหนดรู้ในอริยสัจ 4 คือกำหนดรู้ทุกขลักษณะของชั้น 5 พระพุทธเจ้ากล่าวว่ารूप เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่ละชั้นเป็นทุกข์²⁹ และการประพุดติพรหมจรรย์เพื่อกำหนดรู้ทุกข์³⁰

ดังนั้น ทุกขเวทนาในชั้น 5 จึงหมายถึง สภาพทุกข์ ซึ่งเป็นนามชั้น ในชั้น 5 และเป็นทุกข์ของบุคคลทั้งหลาย

4.2 ทุกขเวทนาในไตรลักษณ์

ทุกขในไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์ก็คือสามัญลักษณ์ 3 ประการคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คำว่าทุกขในไตรลักษณ์ก็หมายถึงทุกขัง ในไตรลักษณ์หรือที่เรียกว่าทุกขลักษณะ ซึ่งหมายถึงการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นสังขตธรรม ยกเว้นนิพพาน³¹ ล้วนอยู่ในสภาวะที่ถูกเหตุถูกปัจจัยทั้งหลาย บีบคั้นให้แปรปรวนไปอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป ซึ่งเป็นลักษณะที่เสมอกันหรือทั่วไปแห่งสิ่งทั้งหลายทั้งปวง จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ต้องมีลักษณะทั้ง 3 อยู่ครบทั้งสิ้น ทุกขในสามัญลักษณ์นี้ เป็นการกล่าวถึงสภาพที่บีบคั้นเบียดเบียน โดยความเป็นของบีบคั้นเบียดเบียนเนื่อง ๆ โดยความเป็นของทน ๆ ได้ยาก โดยเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ และโดยตรงกันข้ามกับความสุข³²

ทุกขในไตรลักษณ์ ถือเป็นหลักความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสในรูปของกฎธรรมชาติ มีสถานะเป็นผล โดยมีความเป็นอนิจจัง และความเป็นอนัตตา เป็นสาเหตุร่วม เป็นสภาวะที่บีบคั้นด้วย

²⁸ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า 981-982.

²⁹ อง.นวก. (ไทย) 23/36/508-512.

³⁰ ส.สพ. (ไทย) 18/152/186.

³¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 41, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2558), หน้า 65.

³² มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ธรรมจักขุ, ปีที่ 99 ฉบับที่ 10 (กรกฎาคม 2558): 40.

การเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กักตัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็น
 อย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว
 ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้า
 ไปอยากเข้าไปยึดด้วยอุปาทาน³³ ทุกข์ในอริยสัจ 4 ก็อยู่ในสภาวะทุกข์ในไตรลักษณ์ด้วย สภาวะทุกข์
 ในไตรลักษณ์ที่จำกัดขอบเขตเฉพาะ ก็คือ ทุกข์อริยสัจ หมายถึงเฉพาะเรื่อง อุปาทานชั้น³⁴

ดังนั้น ทุกขเวทนาในไตรลักษณ์จึงจากทุกข์ทั่วไป เพราะหมายถึงทุกขลักษณะ³⁵ เป็นคน
 ละอย่างกัน ความเป็นทุกขลักษณะ ทำให้ทราบได้ว่าชั้น 5 เป็นทุกข์ เมื่อพิจารณาเห็นด้วยวิปัสสนา
 ปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์³⁶
 และทุกข์ในพระไตรลักษณ์มีความหมายกว้างที่สุด ทุกขเวทนาจึงเป็นทุกข์ที่มีความหมายแคบที่สุดของ
 ทุกข์ในพระไตรลักษณ์³⁷

4.3 ทุกขเวทนาในอริยสัจ 4

ทุกข์อริยสัจ แปลว่า อริยสัจหรือความจริงอันทำให้บุคคลให้เป็นอริยะ หรือมีอริยวิสุทธิอัน
 เป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ³⁸ ทุกข์ในอริยสัจ 4 นั้น หมายถึงทุกข์ทั่วไปสำหรับ
 สัตว์ที่มีวิญญูณครอง หรือมีความรู้สึกนึกคิด ในคัมภีร์จึงพรรณนาทุกข์ชนิดนี้ไว้ว่าคือ ชาติ ชรา
 มรณะ โสกะ ปรีทเวหะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพราก
 จากอารมณ์อันเป็นที่รัก และการไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ คือ อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์³⁹ เรียกว่า
 ทุกขทุกขตา คือ ทุกข์ที่เป็นความรู้สึก หรือทุกขเวทนา เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นเมื่อประสบกับ
 อนิฏฐารมณ์

ทุกข์ในอริยสัจ หรือ ทุกข์อริยสัจ ก็คือ สภาวะที่เป็นทุกข์ในไตรลักษณ์ แต่จำกัดขอบเขต
 เฉพาะเท่าที่จะเกิด หมายความว่า สังขารทั้งหลายถูกบีบคั้น โดยเป็นทุกข์ในไตรลักษณ์ และสังขาร
 เหล่านั้น ก็ก่อความบีบคั้นขึ้นแก่คน โดยเป็นทุกข์ในอริยสัจ ทุกข์อริยสัจ⁴⁰ หมายถึงเฉพาะเรื่องของชั้น

³³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า 84.

³⁴ ที.ม. (ไทย) 10/387/324.

³⁵ ชุ.ธ. (ไทย) 25/278/118.

³⁶ ชุ.ธ. (ไทย) 25/277-278/118.

³⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า 77.

³⁸ ที.ม. (ไทย) 10/141/88.

³⁹ ที.ม. (ไทย) 10/399/328.

⁴⁰ มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ธรรมจักขุ, ปีที่ 99 ฉบับที่ 10 (กรกฎาคม 2558): 40.

5 หรืออุปาทานชั้น 5 ทุกขอริยสังข์เป็นทุกขีในไตรลักษณ์ด้วย สมุทัยและมรรค ก็เป็นทุกขีในไตรลักษณ์ด้วย แต่ไม่เป็นทุกขอริยสังข์⁴¹

ทุกขีที่แสดงในอริยสังข์ 4 เน้นที่ผลปรากฏ กิจที่ต้องปฏิบัติต่อทุกขีในหลักการของอริยสังข์ จึงต้องเริ่มต้นที่ “ควรกำหนดรู้”⁴² เพราะมีตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นเหตุ คือ ทุกขเวทนา ซึ่งก็คือความทุกขีในความหมายทั่ว ๆ ไป ทุกขเวทนามี 2 ทางคือ ทุกขีทางกาย กับทุกขีทางใจ ทุกขีในอริยสังข์ถือกิจในอริยสังข์ 4 จึงเรียกว่าทุกขสังข์มี 11 อย่าง ได้แก่⁴³ 1.ชาติ 2.ชรา 3. มรณะ 4. โสกะ 5. ปริเทวะ 6. ทุกข์ 7. โทมนัส 8. อุปายาส 9. ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก 10. ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก 11. ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น⁴⁴ และในพระสูตรทั่วไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร⁴⁵ เป็นต้น รวมถึงอรรถกถาต่าง ๆ เช่น ในอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร อธิบายถึงสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนาว่าเป็นทุกขีด้วย เพราะเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปและเป็นสังขารธรรม

ทุกขอริยสังข์จึงหมายความรวมทั้งทุกขเวทนา และทุกขีทั้งหมดในชั้น 5 ต่างจากทุกขเวทนาเพราะเมื่อจะกล่าวถึงทุกขเวทนาโดยเฉพาะนั้น ไม่จำเป็นต้องหมายถึงทุกขอริยสังข์โดยเสมอไป เพราะทุกขเวทนา ของพระอริยบุคคล จะหมายถึงความรู้สึกเจ็บปวดที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทานชั้น 5 เป็นอาการของทุกขีในไตรลักษณ์ซึ่งเกิดขึ้นได้แม้แก่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ มิใช่ทุกขีในปฏิจจสมุปบาทหรือในอริยสังข์ พระผู้มีพระภาคทรงข่มทุกขเวทนานี้ด้วยความเพียรเช่นเดียวกัน⁴⁶

4.4 ทุกขเวทนาในปฏิจจสมุปบาท

ทุกขีในปฏิจจสมุปบาท แสดงอยู่ในรูปของกระแส อยู่ในฐานะเป็นเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันไป ไม่มีต้น ไม่มีปลาย ทุกข์ประเภทนี้ เรียกชื่อว่า สังขารทุกขตา คือทุกขีตามสภาพสังขาร เป็นสภาพที่ถูกบีบคั้น ทุกข์แม้จะไม่ใช่องค์ประกอบหลัก แต่ก็ใช้องค์ประกอบที่ผสม เกิดแก่ผู้มีอาสวะกิเลส เมื่อมีชรา มรณะแล้ว เป็นตัวการของอาสวะซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชาหมุนเป็นวงจรต่อไปอีก⁴⁷

องค์ธรรมของปฏิจจสมุปบาทข้อที่ 6 ว่า “ผัสสปัจจัยา เวทนา” เป็นเครื่องรับรองได้ว่าทุกขเวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย คือมีการกระทบ การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะอารมณ์ และวิญญาณ ผัสสะก็คือ การรับรู้ มีชื่อเรียกแยกเป็นอย่าง ๆ ไปตามทางรับรู้ คือ

⁴¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า 84.

⁴² วิ.ม. (ไทย) 4/13/22.

⁴³ ที.ม. (ไทย) 10/387/324.

⁴⁴ ม.ม. (ไทย) 12/120/118.

⁴⁵ ม.ม. (ไทย) 12/460/500.

⁴⁶ ที.ม.อ. (ไทย) 6/164/215-216.

⁴⁷ ที.ม. (ไทย) 10/386/324.

อายตนะนั้น ๆ เช่น จักขุสัมผัส⁴⁸ สิ่งที่ควรสนใจคือ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นในลำดับถัดจากผัสสะนั่นเอง ความรู้สึกนี้เรียกว่า “เวทนา” หรือ ทุกขเวทนาด้วย และทุกขเวทนาเป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหาจึงมี⁴⁹ และเมื่อบุคคลเสวยทุกขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า ‘นี่เป็นอัตตาของเรา’ เมื่อทุกขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า ‘อัตตาของเราดับไปแล้ว’ เมื่อบุคคลเสวยทุกขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า ‘นี่เป็นอัตตาของเรา’⁵⁰

ผัสสะนั้นเป็นที่ตั้งที่เกิดของเวทนา เวทนา 3 ประการนี้เกิดจากผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา⁵¹ และมีการประกอบกับธรรมอื่น ๆ อีก เช่น การเห็น อาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม 3 ประการ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด ผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตย่อมหลุดพ้น เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม 3 ประการ ทุกขเวทนาจึงเกิด⁵²

ดังนั้น ทุกข์ในปฏิทศสมุปบาท จึงไม่ได้มีความหมายแคบเพียงทุกขเวทนาเท่านั้น แต่หมายความถึง ทุกข์ เรียกว่า สังขารทุกขตา คือทุกข์ตามสภาพสังขาร เป็นภาพที่ถูกบีบคั้นด้วยปัจจัยที่ขัดแย้ง ไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง อยู่ในรูปของกระแสแห่งเหตุปัจจัย ทุกข์แม้จะไม่ใช่องค์ประกอบหลัก แต่ก็ใช้องค์ประกอบที่ผสม เกิดแก่ผู้มีอาสวะกิเลสเมื่อมีขรา มรณะแล้ว เป็นตัวการของอาสวะซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชาหมุนเป็นวงจรต่อไปอีก⁵³

4.5 ทุกขเวทนาในสติปัฏฐาน 4

การเจริญสติปัฏฐาน คือ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ นี้เรียกว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4⁵⁴ สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนา การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาในทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก

⁴⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า 31.

⁴⁹ ที.ม. (ไทย) 10/102/60.

⁵⁰ ที.ม. (ไทย) 10/123/70.

⁵¹ ส.สพ. (ไทย) 18/258/282.

⁵² ส.สพ. (ไทย) 18/60/49.

⁵³ ที.ม. (ไทย) 10/386/324.

⁵⁴ ส.ม. (ไทย) 19/406/263.

ได้ คือ 1) เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เสวยทุกขเวทนา 2) เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส 3) เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส⁵⁵

พระพุทธองค์ยังทรงตรัสให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นทุกขเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นทุกขเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นทุกขเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลาย หรือมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า เวทนามีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัย เจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยค้นหาและทวิฐฐิอยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก⁵⁶

ดังนั้น ทุกขเวทนาในสติปัฏฐาน 4 คือ ทุกขอริยสัจ และเป็นเพียงบริบทบางส่วนของ เวทนาในหมวดธรรมอื่น ๆ เท่านั้น ตามใจความที่ปรากฏว่า เมื่อมีจิตตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ย่อมรู้ชัด เวทนาทั้งหลายรวมทั้งทุกขเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนาทั้งหลายรวมทั้งทุกขเวทนา และเข้าถึงพระ นิพพานอันเป็นที่ดับแห่งทุกข์ทั้งหลายรวมทั้งทุกขเวทนา และทางดำเนินให้ถึงความสิ้นไปแห่ง ทุกขเวทนาเหล่านั้น เพราะสิ้นทุกขเวทนา จึงเป็นผู้หมดความทิว ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นทุกข์ ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นภายนอกมีอยู่ รู้ว่าทุกขเวทนานี้เป็นทุกข์ มีความแตกสลายเป็น ธรรมดา มีความถูกต้องสัมผัสความเสื่อมอยู่ ย่อมคลายความยึดมั่นในทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น”⁵⁷

ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	
หลักธรรม	ความหมาย
ทุกขเวทนาในชั้น 5	เวทนาชั้นที่เป็นทุกข์
ทุกขเวทนาในไตรลักษณ์	สภาวะทุกข์ที่เป็นทุกข์ลักษณะ
ทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	
ทุกขเวทนาในอริยสัจ 4	อุปาทานชั้น 5
ทุกขเวทนาในปฏิจจสมุปบาท	มีผัสสะเป็นปัจจัย ทุกขเวทนาจึงเกิด
ทุกขเวทนาในสติปัฏฐาน 4	ทุกขเวทนา ทุกขเวทนาที่มีอามิส ทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส

⁵⁵ ที.ม. (ไทย) 10/380/313.

⁵⁶ ที.ม. (ไทย) 10/380/314.

⁵⁷ ส.สพ. (ไทย) 18/249-250/270.

5. กระบวนการรู้เท่าทันทุกขเวทนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นการเจริญสติปัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ การมีสติกำหนดรู้ในกาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งการกำหนดรู้ในเวทนานี้ หมายความว่ารวมถึง การกำหนดรู้ทุกขเวทนาด้วยการรู้เท่าทันทุกขเวทนาเกิดขึ้นในขณะที่มีสติกำหนดรู้อย่างต่อเนื่องของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งตามหลักการปฏิบัติตามแนวทางแห่งสติปัฏฐาน 4 คือ การกำหนดรู้ในกาย เวทนา จิต และธรรม ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ คือ ความรู้ที่ประจักษ์แจ้งชัด แม้อริยาบถจะปิดลักษณะที่เป็นทุกข์ แต่การกำหนดรู้ด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้เกิดปัญญาที่รู้ชัดตามความเป็นจริงได้ เพราะการไม่กำหนดรู้ทุกขเวทนาย่อมเป็นปัจจัยแก่อนุสัยที่เรียกว่า ปฏิฆานุสัย ได้ ดังปรากฏว่า ปฏิฆานุสัยย่อมมีแก่ภิกษุผู้แสวงทุกขเวทนา ผู้ไม่รู้ชัด มีปกติไม่เห็นธรรมเครื่องสลัดออก และผู้มีความเพียร ไม่ละสัมปชัญญะ เมื่อเป็นบัณฑิต กำหนดรู้ทุกขเวทนาทั้งปวงได้ ไม่มีอาสวะในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในธรรม จบเวท ตายไป ย่อมไม่เข้าถึงการบัญญัติ⁵⁸

ดังนั้น กระบวนการรู้ทันทุกขเวทนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามี 3 ประการคือ 1. กำหนดรู้เท่าทันทุกขเวทนาที่มีกำลังมากในช่วงต้น หรือกัขาวิตรณวิสุทธิ หากผู้ปฏิบัติมิได้โยนิโสมนสิการ และปราศจากกัลยาณมิตรให้การแนะนำ ย่อมจะทำให้ผู้ปฏิบัติเลิกทำความเพียร 2. กำหนดรู้เท่าทันทุกขเวทนาที่มีกำลังมากในช่วงกลาง หรือปฏิปทาญาณทัศนวิสุทธิ อาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีทุกขเวทนาซ้ำแล้วซ้ำอีก จนผู้ปฏิบัติเกิดความท้อแท้และเบื่อหน่ายต่อการปฏิบัติ และ 3. กำหนดรู้เท่าทันทุกขเวทนาที่มีกำลังมากที่สุดในช่วงสุดท้าย ที่ต้องอาศัยการกำหนดรู้อย่างมีกำลังจดจ่อ จนทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงความบริสุทธิ์ของจิตขั้นสุดท้าย หรือญาณทัศนวิสุทธิ ซึ่งอริยาบถทั้งหลายไม่อาจจะปิดบังลักษณะที่เป็นทุกข์ได้ต่อไป ความเพียรพยายามในการกำหนดรู้ในสภาวะทุกข์ทั้งหมดอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ของจิตตามลำดับขั้น คือ วิสุทธิตั้ง 7 ประการ จนสามารถเพิกถอนสุขวิปลาสที่สำคัญผิดว่ารูปนามทั้งหลายเป็นสุขได้⁵⁹ แล้วถ่ายถอนอุปาทานขั้น และตัณหาทั้งหลายแล้ว สามารถเสวยพระนิพพานเป็นอารมณ์จากการกำหนดรู้ทุกขเวทนานั้น เป็นกระบวนการรู้เท่าทันทุกขเวทนาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะได้เฉพาะอุปาทานในทุกขเวทนา

⁵⁸ ส.สพ. (ไทย) 18/251/271-272.

⁵⁹ อ.จตุกก. (ไทย) 21/49/79.

6. คุณค่าและประโยชน์ในการศึกษาทุกขเวทนา

6.1 คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษา “ทุกขเวทนา” ในฐานะที่ได้เข้าใจบริบทของ ความหมาย

“ทุกขเวทนา” เป็นคำที่ปรากฏในหมวดธรรมสำคัญ 5 หมวด คือ 1) ทุกขเวทนาในชั้น 5 2) ทุกขเวทนาในไตรลักษณ์ 3) ทุกขเวทนาในอริยสัจ 4 4) ทุกขในปฏิจจสมุปบาท 5) ทุกขเวทนาในสติปัฏฐาน 4

ทุกขเวทนาในหมวดธรรมทั้งห้านี้ มีความหมายเกี่ยวโยงเนื่องอยู่ด้วยกัน แต่มีขอบเขตกว้างแคบต่างกัน เป็นบางแง่บางส่วน หรือเป็นผลสืบต่อกัน ทุกขเวทนาทั้งหมดเป็นทุกขลักษณะในไตรลักษณ์ ดังเช่น ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ทีฆนขสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อทีฆนชะ กล่าวถึงทุกขเวทนาว่า “แม้ทุกขเวทนามก็ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป และดับไปเป็นธรรมดา ผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในทุกขเวทนา เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’⁶⁰

และสมาธิสูตร ว่าด้วยสมาธิ กล่าวว่า “สาวกของพระพุทธเจ้ามีจิตตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ย่อมรู้ชัดทุกขเวทนา เหตุเกิดแห่งทุกขเวทนา นิพพานอันเป็นที่ดับแห่งทุกขเวทนา เวทนา และทางดำเนินให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกขเวทนาเหล่านั้น เพราะสิ้นทุกขเวทนา ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความทิวปรินิพพานแล้ว”⁶¹ และความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นภายนอกมีอยู่ ภิกษุรู้ว่าเวทนานี้เป็นทุกข์ มีความพินาศแตกสลายเป็นธรรมดา ถูกต้องสัมผัสความเสื่อม (ด้วยญาณ) อยู่ ย่อมคลายความยินดีในเวทนาเหล่านั้นด้วยประการอย่างนี้⁶²

⁶⁰ ส.สพ. (ไทย) 18/205/243.

⁶¹ ส.สพ. (ไทย) 18/249/270.

⁶² ส.สพ. (ไทย) 18/250/271.

6.2 คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษา “ทุกขเวทนา” ในฐานะที่ทำให้ละปฏิฆานุสัยได้

การกำหนดรู้ทุกขเวทนาด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้เกิดปัญญาที่รู้ชัดตามความเป็นจริงได้ เพราะการไม่กำหนดรู้ทุกขเวทนาย่อมเป็นปัจจัยแก่อนุสัย ที่เรียกว่า ปฏิฆานุสัยได้⁶³

7. สรุป

เมื่อพิจารณาทุกขเวทนาที่ปรากฏในหมวดธรรมต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า ทุกขเวทนาเป็นอาการของทุกข์ที่ปรากฏทางกาย ส่วนโทมนัสเวทนาเป็นอาการทุกข์ทางใจ ทุกขเวทนาเป็นทั้งอาการของทุกข์ในอริยสัจ 4 ทุกขเวทนาเป็นทุกข์ในปฏิจจสมุปบาท และทุกขเวทนามีเป็นทุกข์ในพระไตรลักษณ์ด้วย และทุกขเวทนาไม่ได้จำกัดเฉพาะในเวลาปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นอยู่ในชีวิตประจำวันตลอดเวลา

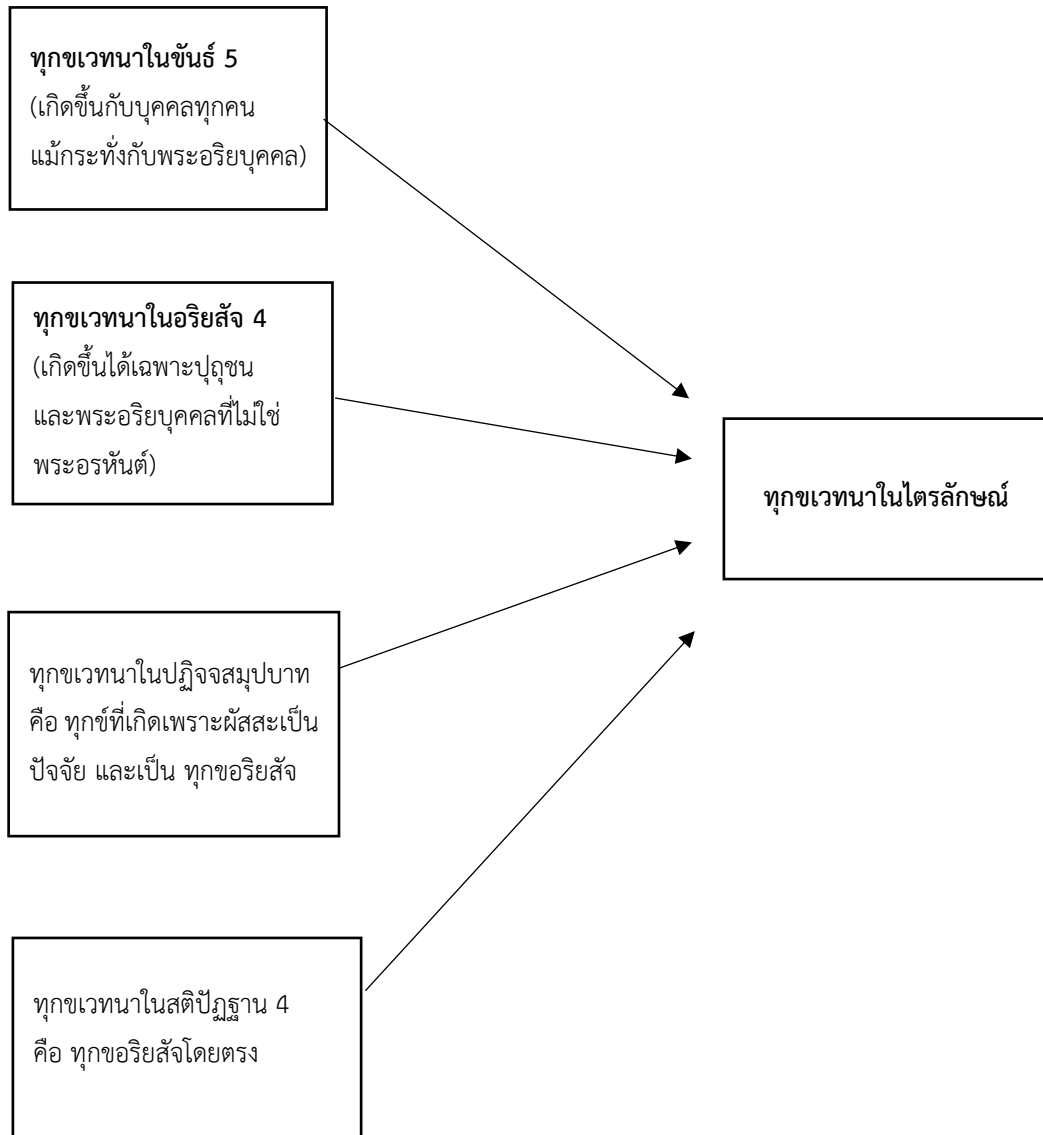
ทุกขเวทนาเป็นทุกข์ที่มีความหมายแคบที่สุด ส่วนทุกข์ในพระไตรลักษณ์มีความหมายกว้างที่สุด ทุกข์ในสัจจะ 4 หรือทุกข์อริยสัจ คือ ทุกข์ที่ถูกกำหนดรู้แล้วนำไปสู่ความเป็นพระอรุณบุคคล ดังนั้น ทุกขเวทนาจึงเป็นทุกข์ในอริยสัจด้วย แต่ทุกข์อริยสัจไม่จำเป็นต้องเป็นหมายถึงทุกขเวทนาเสมอไป เพราะแม้พระอรุณก็ยังมีทุกขเวทนา แต่ทุกขเวทนาของพระอรุณไม่ใช่ทุกข์อริยสัจ นอกจากนี้ เวทนาในปฏิจจสมุปบาทก็มีลักษณะเป็นทุกข์ด้วย ดังนั้น ทุกขเวทนาในปฏิจจสมุปบาท หมายถึงอาการทุกข์ทางกาย เพราะอาการทุกข์ทางใจ เรียกว่า โทมนัสเวทนา ส่วนทุกขเวทนาในชั้น 5 หมายถึงทุกขเวทนาในหมวดเวทนาชั้น 5

ทุกขเวทนา จึงเป็นทุกข์ลักษณะเกิดขึ้นประจำสังขารเกิดขึ้นได้กับบุคคลทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็ นปุถุชนหรือเป็นพระอรุณ สำหรับปุถุชน หรือพระอรุณบุคคลที่ไม่ใช่พระอรุณชั้นนั้น เมื่อได้อาศัยการเจริญสติปัฏฐานจนเกิดปัญญาแทงตลอดในพระไตรลักษณ์จนเป็นพระอรุณแล้ว ทุกขเวทนานั้นจะเป็นเพียงทุกขเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์อริยสัจอีกต่อไป เพราะบรรลุนุสอุปาทิเสสนิพพานแล้ว ซึ่งเป็นเพียงทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะยังมีชั้น 5 และจะสิ้นทุกขเวทนาได้ก็ต่อเมื่อบรรลุนุสอุปาทิเสสนิพพาน

⁶³ ส.สพ. (ไทย) 18/251/271-272.

สรุปภาพรวมของทุกขเวทนาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ, ศาสตราจารย์ (พิเศษ). **ภาษาไทยไขขาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพร์พิทยา, 2528.
- พระกัมมัญฐานนาจริยะ พระปณิธาภิวงศ์. **รู้แจ้งในชาตินี้**. แปลโดย พระครูปลัดประจาก สิริวิณโณ และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2552.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2559.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 41. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2558.
- พระพุทโธสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อ.จ. อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.
- พระภิกษุทันตะอาสภมหาเถระ อัครมหาคัมมัญฐานจริยะ. **100 ปี อัครมหาคัมมัญฐานาจริยะ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2554.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2555.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. **วารสารธรรมจักขุ**. ปีที่ 99 ฉบับที่ 10. (กรกฎาคม 2558).

วิเวกในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท

A Concept of *Vivekā* in Tharavada Buddhist Scriptures

พระครูวิธานสุตาภรณ์ (สมศักดิ์ समाจาโร)¹

Phrakru Withansutaphon (Somsak Samācāro)

E-mail : 6211105001@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ วิเวกความสงบความสงบในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาพบว่า วิเวก มีอยู่ 3 ประการ คือ 1) กายวิเวก ความสงบกาย การไม่คลุกคลีด้วยสิ่งแวดล้อมอันไม่สงบ ปลีกตนออกอยู่ในที่อันสงบสงัด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงศีล เพราะศีล นั้นเป็นเหตุให้ได้ความสงบสงัดกายและทางวาจา 2) จิตตวิเวก ความสงบจิตด้วยอำนาจแห่งจิตตภาวนากิริยาที่สงบระงับจากนิวรณ์ทั้งหลายด้วยวิธีปฏิบัติทำจิตให้เป็นสมาธิ 3) อุปธิวิเวก คือธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหาและคลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลสเย็นสนิท วิเวกทั้ง 3 ประการนี้ สามารถนำมาเป็นต้นแบบประยุกต์ความสงบขั้นพื้นฐานของสังคมในยุคปัจจุบันได้ ความสงบมีอยู่ในสังคมใดสังคมนั้นย่อมมีความสุข ในสังคมชาวพุทธมีศีลเป็นพื้นฐานของความสงบ เพราะศีลเป็นกรอบป้องกันพฤติกรรมทางกายและวาจาของผู้ที่อยู่อาศัยในสังคมให้สงบระงับได้ในเบื้องต้น เมื่อมีพฤติกรรมทางกายและวาจาที่ดีแล้ว ก็จะมีจิตใจที่ดีมีเมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนสังคมมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้

คำสำคัญ: วิเวก, ความสงบ

Abstract

This article aims to present *Vivekā* or seclusion in Tharavada Buddhist scriptures. There found 3 types of seclusion: 1) *Kāyavivek* or bodily seclusion, the non-mingling with the disturbed environment, living in solitude place, it refers to Buddhist precepts which is the cause of sorrow, physical and verbal harm, 2) *Cittavivek*, the seclusion of physical and verbal acts with meditation, subduing all hindrance with

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

mental development, 3) *Upadhiviveka* or complete mental seclusion, referring to the end of desire and lust, where passion is completely extinguished. These 3 *Viveka* can be used as an applied model for peace of society because only peaceful community leads to happiness. At first precepts of morality prevent from wrong behavior of commutants. Having a moral deed in both of physical and verbal acts, their mind will be full of compassion helping and supporting each other as Buddha said loving kindness sustain the world peace.

Keywords: *Vivekā*, Seclusion

1. บทนำ

วิเวก ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง เป็นสุขของบุคคล ผู้สันโดษผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลกความปราศจากราคะคือ ความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความกำจัดอสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่)เสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง² ภิคุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มี วิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่³ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสที่สงบ อย่างยิ่งนี้” เราก็ไม่คล้อยตามคำของชนเหล่านั้น เพราะยังมีสุขอื่นที่ดีกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ สุขอื่นที่ดีกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เป็นอย่างไร คือ ภิคุในธรรมวินัยนี้สงัดจากกามและจากอกุศลธรรมแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ สุขอื่นที่ดีกว่าและประณีตกว่าสุขนี้⁴

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนพุทธสาวก ให้เจริญมรรคมีองค์ 8 โดยอาศัยวิเวก ความสงบสงบ กายวาจาและสงบใจ อาศัยนิโรธนุ่มไปในความสละกิเลส อาศัยศีล ตั้งมั่นอยู่ในศีล เพื่อเจริญ อริยมรรคว่า “ภิคุทั้งหลาย พิชคามและภุตคาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พิชคามและภุตคามเหล่านั้น ทั้งหมดอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ พิชคามและภุตคาม เหล่านี้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยประการฉะนี้ แม้นั้นใด ภิคุก็ฉนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรม ทั้งหลายด้วยประการฉะนี้”⁵

วิเวก ความสงบ, ความปลีกออก ภายวิเวก (ความสงบกาย ได้แก่ อยู่ในที่สงบก็ดี ดำรง อิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียวก็ดี จิตตวิเวก (ความสงบใจ ได้แก่ ทำจิตให้สงบผ่องใส สงัดจากนิวรณ์

² วิ.ม. (ไทย) 4/5/8.

³ ที.ม. (ไทย) 10/403/337.

⁴ ส.สพ. (ไทย) 18/267/296.

⁵ ขุ.ป. (ไทย) 31/22/578.

สังโยชน์ และอนุสัย เป็นต้น หมายเอาจิตแห่งท่านผู้บรรลุมาน และอริยมรรค อริยผล และอุปธิวิเวก (ความสงบอุปธิ ได้แก่ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง ปราศจากกิเลสที่ดี ชั้นจกก็ดี อภิสังขารก็ดี ที่เรียกว่าอุปธิ หมายเอาพระนิพพาน⁶

คำว่าวิเวกนั้น คนธรรมดาสามัญที่เป็นชาวบ้านก็พูดเป็น เช่น พูดว่าวิเวกจริง วิเวกจริง อย่างนี้ก็พูดเป็น แต่ยังไม่แน่ว่า จะมีความหมายถูกต้องหรือไม่ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม อยากจะกล่าวไว้ เป็นข้อแรกเสียเลยว่า ถ้าขึ้นชื่อว่าวิเวก แม้จะมีลักษณะ สูงต่ำกว่ากันอย่างไร ก็มีความหมายที่ คล้ายกัน ความหมายทั้งหมดนั้น สรุปได้เป็นคำพูดสั้น ๆ ว่า ไม่มีอะไรบกวน⁷

2. วิเวกในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

นิยามความหมายวิเวก

สุโข วิเวโก ตถุสสุส สุตตมมสุส ปสสโต. ความสงบของผู้สันโดษได้สดับธรรมมีปัญญาเป็น ความสุข⁸ เวก ความวิเวก ความโดดเดี่ยว การแยกออกการอยู่โดดเดี่ยว ความเดี๋ยวเดียว การพินิจ พิเคราะห์⁹ วิเวก วิเวโก ความสงบ ความสงบกายใจ¹⁰ วิเวก ความสงบ การแยกออก, วิเวกเน ความ สงัดจากอารมณ์¹¹ วิเวก ในคำไทยใช้หมายถึงความเงียบสงบ, ความเปล่าเปลี่ยวใจ, ความโดดเดี่ยว เดี่ยวเดียว หรือการปลีกตัวไปอยู่ในที่สงบ เช่น ใช้ว่า รู้สึกวิเวก ปลีกวิเวก¹² พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย วิเวกไว้ว่า เงียบสงัดทำให้รู้สึกเปล่าเปลี่ยวใจ, เงียบสงัดทำให้รู้สึก วังเวงใจ เช่น อยู่ในวิเวก รู้สึกวิเวกวังเวงใจ¹³

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดริโสม, 2558), หน้า 102.

⁷ พุทธทาสภิกขุ, ความวิเวก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2549), หน้า 3.

⁸ วิ.จ. (บาลี) 4/5/5.

⁹ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับภูมิพลโลกิยกุ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, 2560), หน้า 271.

¹⁰ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2550), หน้า 624.

¹¹ ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2541), หน้า 663.

¹² พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2551), หน้า 926.

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, 2554), หน้า 1125.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสมาธิภาวนาที่อาศัยวิเวก (ความสงบ) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาสังกัปปะ ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาวาจา ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาสัมมาวาจา ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาสัมมาอานังคะ ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาสัมมาสมาธิ ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธน้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสมาสมาธิ ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ,ปล่อยวาง) ภิกษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย”¹⁴

วิเวก ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ กายวิเวก ความสงบกาย จิตตวิเวก ความสงบจิต และอุปธิวิเวก ความสงบจิตสงบจากกิเลส

กายวิเวก “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมใช้สอยเสนาสนะที่สงัด คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ซอกเขา ช่องเขา สุสาน ป่าดงดิบ กลางแจ้ง ลอมฟาง และมีกายสงบอยู่ คือ เดินรูปเดียว ยืนรูปเดียว นั่งรูปเดียว นอนรูปเดียว เข้าหมู่บ้านบิณฑบาตรรูปเดียว กลับรูปเดียว นั่งในที่ลับรูปเดียว อธิษฐานจงกรมรูปเดียว เทียบไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปลำพังรูปเดียว นี้ชื่อว่า “กายวิเวก”¹⁵

กายวิเวก ความสงบกาย การที่บุคคลปลีกตนออกจากหมู่ หากความสงบสงัดโดยเข้าไปอาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งห่างไกลผู้คนหรือไม่มีใครรบกวน เช่น ป่า เขา เป็นต้น แม้บุคคลที่อยู่ในที่ชุมชนก็อาจหากายวิเวกได้ ด้วยการไม่คลุกคลี สนทนา หากความสนุกสนานกันมากเกินไป รวมถึงมีอาการ กาย วาจา สงบด้วยการรักษาศีล จนเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและมารยาทที่ดีงาม อันหมายถึงการที่ผู้ปฏิบัติสามารถสงบกิเลสอย่างหยาบได้ ก็จัดเป็นความสงบสงัดทางกาย¹⁶

กายวิเวกอยู่ในสถานที่ที่สงบ สถานที่วิเวก ไม่พูดไม่คุยไม่คลุกคลีกับใคร ไปบิณฑบาตทำกิจวัตรข้อวัตรต่าง ๆ เห็นหน้าเห็นตาญาติโยม เห็นหน้าเห็นตาเพื่อนผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยกัน ไม่มีกิจกรรมที่จะพูดเราก็ไม่พูด เจริญสติเจริญสมาธิให้ใจของเราอยู่กับเนื้อกับตัว อยู่กับการทำงานที่เรา กำลังทำเรียกว่า “กายวิเวก” ให้ใจของเราสบาย ให้ใจของเรามีความสุข อย่าไปเคร่งไปเครียดมากเกินไป

¹⁴ ช.ป. (ไทย) 31/22/577.

¹⁵ ช.ม. (ไทย) 29/7/32-34.

¹⁶ พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์ 2, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 158.

ปล่อยทุกอย่างให้มันสงบให้มันเย็น เป็นธรรมชาติ ธรรมชาติของความสงบเป็นสิ่งที่ปราศจากตัวตน ปราศจากรูปเสียงกลิ่นรส โณภูฏัพพะ ธรรมารมณ มัจจรไปจรมมาชั่วคราว¹⁷

กายวิเวก (ความสงบกาย) ความสงบขั้นนี้เป็นความสงบขั้นที่หยาบที่สุดที่มีความละเอียด ความลึกซึ้งน้อยที่สุด แต่ก็ทำให้เกิดความสุขที่ละเอียดดั่งงามสงบเย็นกว่าความสุขอันเกิดจากการแสวงหาสิ่งภายนอกมากมายนัก ความสงบขั้นนี้ทำให้เกิดขึ้นได้ง่ายที่สุด หรือแทบจะเรียกได้ว่าไม่ต้องมีการดำเนินจิต ผึกจิตอันใดมากมาย คำว่ากายวิเวกจะพูดง่าย ๆ ก็หมายถึง กายภาพวิเวก คือเป็นความสงบทางกายภาพหรือ ความสงบที่เกิดจากสภาวะของร่างกายและสิ่งแวดล้อมที่สูง¹⁸

จิตตวิเวก พระโสดาบันย่อมมีจิตสังัดจากสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปรามาส ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับสักกายทิฏฐิ, พระสกทาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างหยาบ และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับกามราคสังโยชน์, พระอนาคามี ย่อมมีจิตสังัดจากกามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อย่างละเอียด และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับกามราคสังโยชน์พระอรหันต์ ย่อมมีจิตสังัดจากรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะอวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับรูปราคะเป็นต้นนั้น และสังขารนิमितทั้งปวงในภายนอก นี้ชื่อว่า “จิตตวิเวก”¹⁹

จิตตวิเวก สังัดจิต การทำใจของตนให้มีความสงบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือให้สงบจากนิเวรณทั้ง 5 ประการคือ กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสแลอารมณ์ที่เกิดจากใจ พยาบาท ความอาฆาต พยาบาท คิดจ้องล้าง ทำลายบุคคลอื่น ถีนมิทระ ความง่วงเหงา หาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา อุทธัจจกุกุจจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ จิตใจขาดความสงบวิจิกิจฉา ความลึกลับ สงสัย ตัดสินใจในเรื่องอะไรไม่ได้สงสัยแม้แต่ความมีอยู่และความดั่งงามของพระรัตนตรัยนิเวรณทั้ง 5 ประการนี้ เกิดขึ้นทำจิตของคนให้ขาดความสงบความสงบจากนิเวรณจะเกิดขึ้น ด้วยการเจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุรูปฌานทั้ง 4 แล้ว จิตจะสงบจากอำนาจนิเวรณตราบเท่าที่มานของบุคคลนั้นไม่เสื่อมไปจากจิตของเขา²⁰ จิตตวิเวก คือจิตที่มีความสงบสังัดจากอารมณ์เครื่องก่อกวน ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญไปตามอารมณ์ของตนโดยถ่ายเดียว เวลาคิดก็มีความยับยั้ง มีความใคร่ครวญว่าควรหรือไม่ควร การคิดนั้นจะคิดเรื่องใดประเภทใดบ้าง ที่จะก่อให้เกิดกิเลสอาสวะหรือจะเป็นศีลเป็นธรรมซึ่งเป็นเครื่องแก้กิเลสขึ้นมา จิตก็เป็นผู้ใคร่ครวญพิจารณาเอง คือสติปัญญาเป็นเครื่องใคร่ครวญ จิตเมื่อได้รับการ

¹⁷ พระกัณหา สุขกาโม, กายวิเวก ใจวิเวก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนต์, 2558), หน้า 1.

¹⁸ ดิลก พูนสวัสดิ์, คู่มือชีวิตและการพัฒนาทางจิตวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนต์, 2557), หน้า 40.

¹⁹ ชุ.ม. (ไทย) 29/7/32-34.

²⁰ พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์ 2, หน้า 158.

อารักขาพยายามป้องกันสิ่งที่เป็นภัยไม่ให้เกิดขึ้นจากจิต และพยายามส่งเสริมสิ่งที่เป็นคุณแก่จิตใจให้เกิดให้มีขึ้นเรื่อย ๆ จิตก็ได้รับความสงบเย็นใจขึ้นมาเป็นจิตวิเวก นั่นคือจิตที่สงบ และมีความสงบเป็นพื้นฐานมั่นคงไปโดยลำดับ ไม่วอกแวกคลอนแคลนเหมือนก่อนที่ไม่เคยได้รับการฝึกฝนอบรม “จิตตวิเวก” ก็มีความละเอียดขึ้นไปโดยลำดับ จนเป็นความละเอียดสุขุมของจิตในอิริยาบถต่าง ๆ เนื่องมาจาก “กายวิเวก” ที่ควรแก่การงานเป็นเครื่องอุตหนุน แม้จิตวิเวกก็ต้องใช้ปัญญาค้นคิดตามกาลเวลาที่เห็นว่าเหมาะสมหรือโอกาสอันควร²¹

จิตตวิเวก (ความสงบจิตใจ) ความทุกข์ ความรุ่มร้อน ความวุ่นวายใจ ความกังวลทั้งหลายมันเกิดขึ้นใจจิตใจของคนเรา มันเกิดขึ้นเพราะใจเราไปติดพันกับสิ่งต่าง ๆ หรือพูดอย่างชัด ๆ ก็คือเพราะจิตใจเราไปปรุงแต่งยึดถือตามสภาวะเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบทางอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดความคิดในทางอยากได้อะไรอยากเป็น ทำให้จิตใจตื่นรกระเสือกกระสนไปกับมัน แล้วจิตใจจึงสั่งให้ร่างกายทำนู่น ทำนี่ เพื่อสนองตอบตามความต้องการนั้น เพื่อหยุดการตื่นร หยุดความวุ่นวาย เข้าสู่ความสงบของจิตใจ ทำให้จิตใจสงบเย็น ปลอดภัยมีกำลังและมีประสิทธิภาพ จิตใจที่อยู่ในสภาวะดังกล่าวนี้เรียกว่า จิตสงบ หรือ จิตวิเวก²²

อุปธิวิเวก กิเลสก็ตี ชนธก็ตี อภิสังขารก็ตี ตรัสเรียกว่า อุปธิ อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า อุปธิวิเวก คือธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่า “อุปธิวิเวก”²³

อุปธิวิเวก (ความสงบทางจิตญาณ) ความสงบแบบนี้เป็นความสงบที่เกิดขึ้นเพราะปัญญาเป็นหลัก ที่ใช้คำว่าความสงบทางจิตญาณนั้น เน้นในความหมายที่ตรงตัวว่าเป็นความสงบของจิตใจที่เกิดจากสภาวะที่ปัญญา (ญาณ) นั้นรู้เห็นตามความเป็นจริง แล้วสามารถปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งลงได้ นั่นก็คือ สภาวะที่กิเลสหรือ สิ่งเศร้าหมองต่าง ๆ ไม่สามารถเกาะเกี่ยวเหนี่ยวพันกับจิตใจได้ ทำให้จิตใจสะอาด โปร่งเบา บริสุทธิ์ และสงบเย็น จะเป็นสภาวะที่จิตใจเป็นสุขมากที่สุด และมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามสภาพของกิเลสหรือสิ่งเศร้าหมองที่คอยเกาะเกี่ยวจิตใจนั้นลดลง จริง ๆ แล้วยิ่งสภาวะนี้สูงขึ้น ละเอียดมากขึ้นความสุขที่เกิดขึ้นจะเกินความหมายของความสุขธรรมดาที่เราพบ ซึ่งเป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกันไม่ได้อุปธิวิเวก เป็นสภาวะที่ต้องอาศัยความสงบของจิตใจ และปัญญาญาณเป็นพื้นฐานสำคัญ โดยต้องมีจิตที่สงบตั้งมั่น มองเห็นสภาพสภาวะทุกอย่างตามความเป็นจริงของมัน (ไม่ใช่จริงตามอำนาจกิเลสที่ปรุงแต่ง) แล้วเกิดความสามารถหรือพลังในการที่จะปล่อยวางสิ่งต่าง ๆ ที่ยึดถือลงได้ หรือจะเรียกอีกแบบหนึ่งว่า รู้และเข้าใจสภาพต่าง ๆ ตามความเป็นจริงจนไม่เกิดการ

²¹ พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน), **ธรรมชุดเตรียมพร้อม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนด์, 2558), หน้า 218.

²² ดิลก พูนสวัสดิ์, **คู่มือชีวิตและการพัฒนาทางจิตวิญญาณ**, หน้า 42.

²³ ชุ.ม. (ไทย) 29/7/34.

ยึดถือสภาพนั้น ๆ มันจะเป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ จิตใจสูงขึ้นเรื่อย ๆ ละเอียดขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุด ไม่มีการยึดถือ หรือยึดมั่นถือมั่นกับสภาวะหรือธรรมชาติใด ๆ เลย เรียกว่า เข้าสู่สภาพที่สมดุลกับธรรมชาติ ถ้าจะเรียกว่าความสุขก็ถือว่าเป็นสภาวะความสุขที่สูงที่สุดที่มนุษย์จะทำได้ เป็นสภาวะที่พ้นแล้วจากทุกข์อย่างสิ้นเชิง²⁴ ภายวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้มียกกายหลีกออกแล้ว ยินดีในเนกขัมมะ จิตตวิเวกย่อมมีแก่บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ถึงความเป็นผู้ผ่องแผ้วยิ่ง และอุปธิวิเวกย่อมมีแก่ บุคคลผู้ปราศจากอุปธิบรรลุนิพพานอันปราศจากปัจจัยปรุงแต่งแล้ว²⁵

สรุปได้ว่า วิเวกความสงบ ความสงบปราศจากสิ่งรบกวนให้ฟุ้งซ่านรำคาญใจสงบจิตใจถ่ายเดียว เวลาคิดก็มีความยับยั้ง มีความใคร่ครวญว่าควรหรือไม่ควร การคิดนั้นจะคิดเรื่องใดประเภทใดบ้าง ที่จะก่อให้เกิดกิเลสอาสวะหรือจะเป็นศีลเป็นธรรมซึ่งเป็นเครื่องแก้กิเลสขึ้นมา จิตก็เป็นผู้ใคร่ครวญพิจารณาเอง คือสติปัญญาเป็นเครื่องใคร่ครวญ จิตเมื่อได้รับการอารักขาพยายามป้องกันสิ่งที่เป็นภัยไม่ให้เกิดขึ้นจากจิต และพยายามส่งเสริมสิ่งที่เป็นคุณแก่จิตใจให้เกิดให้มีความไม่ฟุ้งซาไปในอารมณ์ต่าง ๆ ปราศจากนิเวรณืเข้ามาคลุ้มคลั่งย่ำยี มีจิตแน่วแน่เป็นหนึ่งแล้วดำเนินสู่วิปัสสนาจนสามารถละกิเลสได้สิ้นเชิง เห็นแจ้งรู้ชัดในอริยสัจทั้ง 4 ประการ

กายวิเวก สงัดกายนั้น หมายถึง มีกายหลีกออกจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ คลุกคลีด้วยกังวลทางกายต่าง ๆ คลุกคลีด้วยเครื่องแวดล้อมอันไม่สงบต่าง ๆ มีเสียง ต่าง ๆ เป็นต้น ปลีกตนออกอยู่ในที่อันสงบสงัด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงศีล เพราะศีล นั้นเป็นเหตุให้ได้ความสงบสงัดด้วยทางกายทางวาจา จึงเรียกว่าเป็นกายวิเวก

จิตตวิเวก สงัดจิตนั้น ก็หมายถึงทำจิตให้สงบสงัดจากนิเวรณืทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลาย วางกังวลทั้งหลายไว้เสีย และสงบนิเวรณืทั้งหลายลงเสียด้วยวิธีปฏิบัติ ทำจิตให้เป็นสมาธิ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ จิตก็สงบเป็นสมณะจากนิเวรณืทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลาย

อุปธิวิเวก สงัดกิเลสอันเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตนั้น ก็หมายถึง ปฏิบัติทาง ปัญญา อบรมความรู้ด้วยการพิจารณานามรูปอันนี้โดยไตรลักษณ์ ให้เห็นสัจจะ คือความจริง ตั้งต้นแต่ทุกขสัจจะสภาพที่จริงคือทุกข์ เพราะเมื่อนามรูปอันนี้ต้องเป็น ไปตามไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็เป็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริง คือทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็น ทุกข์ เห็นเกิดเห็นดับจิตก็จะหน่ายสิ้นความติดความยินดี ไม่ยึดถือปล่อยวาง²⁶

วิเวก 3 หมายถึง ความสงบ, ความปลีกออก กายวิเวก (ความสงบกาย ได้แก่ อยู่ในที่สงัดที่ดี ดำรงอิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียวก็ดี จิตตวิเวก (ความสงบใจ ได้แก่ ทำจิตให้สงบผ่องใส สงัดจาก

²⁴ ดิลก พูนสวัสดิ์, *คู่มือชีวิตและการพัฒนาทางจิตวิญญาณ*, หน้า 50.

²⁵ ชู.ม. (ไทย) 29/7/32-34.

²⁶ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, *โศภปัญญา*, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530), หน้า 117.

นิเวศน์ สังโยชน์ และอนุสัย เป็นต้น หมายถึงจิตแห่งท่านผู้บรรลุมาน และอริยมรรค อริยผล อุปธิ วิเวก (ความสงบอุปธิ ได้แก่ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง ปราศจากกิเลสก็ดี ชนธกัฏฐิ อภิสังขารก็ดี ที่เรียกว่าอุปธิ หมายถึงพระนิพพาน²⁷ วิเวก หมายถึง ความสงบปราศจากสิ่งรบกวนให้ฟุ้งซ่าน รำคาญ ภายวิเวก สงัดกาย เกิดจากอยู่ในที่ที่ไม่มีมลพิษหรือเสียงคนและสัตว์มารบกวน ตลอดจนไม่มีความสะดุ้งกลัวภัย เป็นต้น จิตตวิเวก สงัดจิต เกิดจากจิตไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ปราศจากนิเวศน์เข้ามาคลุ้มคลั่งย่ำยี อุปธิวิเวก สงัดกิเลส เกิดจากจิตแน่วแน่เป็นหนึ่งแล้วดำเนินสู่ วิปัสสนาจนสามารถละกิเลสได้สิ้นเชิง เป็นความสงบเด็ดขาด²⁸

สรุปได้ว่า วิเวก นั้น คือความสงบจากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะท่านเรียกว่า ภายวิเวก สงบจากความฟุ้งซ่านรำคาญใจ สงบจากนิเวศน์ธรรมสังโยชน์ คือ ความพอใจตั้งใจ หลงใหลในกามคุณ ทั้งปวง, ความพอใจในกามคุณ, ความหุดหู่และเซื่องซึม ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ไม่สงบนิ่งอยู่ในความคิดใด ๆ เป็นต้นท่านเรียกว่า จิตตวิเวก ในส่วนของอุปธิวิเวก ท่านหมายถึงความสงบอย่างยิ่ง คือ สงัดจากกิเลสจนจิตแน่วแน่เป็นหนึ่งจนสามารถละกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

3. วิเวกในฐานะที่เป็นธรรมสงบระงับ

กายปัสสัทธิ คือ ความสงบกาย ความสงบระงับ กิริยาที่สงบ กิริยาที่สงบระงับ ภาวะที่สงบ ระงับแห่งเวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขารขันธ ชื่อว่ากายปัสสัทธิ (ความสงบกาย), จิตตปัสสัทธิ ความสงบจิต ความสงบระงับ กิริยาที่สงบ กิริยาที่สงบระงับ ภาวะที่สงบระงับ แห่งวิญญาณขันธ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าจิตตปัสสัทธิ (ความสงบใจ)²⁹ อวิชา คือ ความหลง งมงายของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาล ก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่เธอละอภิชมา คือความหลง งมงายนั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูก ตัดรากถอนโคนไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้ว อย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอริยฐานธรรม คือ อุปสมะ (ความสงบ) อันยอดเยี่ยมนี้ ความสงบ ระงับราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นความสงบระงับอันประเสริฐยอดเยี่ยม คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘บุรุษไม่พึง ประมาทปัญญา พึงตามรักษาจะ พึงเพิ่มพูนจาจะ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น’³⁰

ความสงบ หมายถึง ความสงบสุขอันพ้นจากความทุกข์ยากทุกประการ การพึงธรรมและการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาล้วนเป็นไปเพื่อเข้าถึงความสงบสุขที่แท้จริง ทุกชีวิตในจักรวาลล้วนปรารถนาที่จะประสบแต่สันติสุข แม้ทุกวันนี้จะมีการรณรงค์เพื่อสันติภาพอย่างแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อให้เกิดความสงบสุขในโลกของมนุษย์ โดยมุ่งแสวงหาแนวทางป้องกันสันติภาพเพื่อ

²⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 102.

²⁸ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสนา, หน้า 926.

²⁹ อภ.สง. (ไทย) 34/41/34

³⁰ ม.อ. (ไทย) 14/368/413.

ประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพียงเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างประเทศ และหาหนทางที่จะตามมา โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงประเด็นที่ยิ่งใหญ่นั้น สันติภาพตามทัศนะของ พระพุทธศาสนา คือความสงบสุขอันสูงสุดซึ่งสามารถดับความทุกข์กายทุกข์ใจได้อย่างสิ้นเชิง จึงเกิด ความสุขสงบขึ้นภายใน ผู้ที่พบสันติสุขอันประเสริฐเช่นนี้เรียกว่า “ผู้สงบ”³¹ ความสงบ เมื่อกล่าวตาม นัยแห่งความหมายทางจิตใจ ย่อมหมายถึง ความจาง หรือความดับของความปรารถนาแห่งจิตใจของ คนเรา ทุกคนมีความอยาก ความต้องการหรือความปรารถนาใครจะได้สิ่งสนองความอยากเพื่อมาทำให้ ความอยากอันนั้น ยุบแฟบลงไปเป็นความสงบ นี่เป็นความสงบตามความหมายของฝ่ายโลก ส่วน ตามความหมายของทางฝ่ายธรรมนั้น เมื่อความอยากเกิดขึ้นแทนที่จะหาสิ่งสนองความอยากมาป้อน ให้เรากลับหาวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะตัดรากของความอยากอันนั้นเสีย นี่เป็นความสงบอีกแบบหนึ่งคือความ สงบทางฝ่ายธรรม จัดเป็นความสงบที่ถูกแท้³²

4. ความสำคัญของความสงบกับบริบทของสังคมไทย

ความสงบเป็นพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคม มนุษย์ทุกสังคมย่อมมีความ ประสงค์อยากให้สังคมที่ตนอาศัยอยู่มีความสงบสุข สังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมชาวพุทธมีหลักปฏิบัติ ต่อความสงบเรียบร้อยอันดีตามหลักศีลธรรม คำว่า “มีศีล” คือ ผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจาก อทินนาทาน เว้นขาดจากมุสาวาท³³ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์และชักชวนผู้ อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจาก การลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่น ให้งดเว้นจากการลักทรัพย์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดิน ใน กามและ ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการ พุดเท็จและ ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการพูดเท็จ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการเสพ ของมีนเมาคือสุราและเมรัยอัน เป็นเหตุแห่งความประมาทและชักชวนผู้อื่นให้งดเว้น จากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น เหตุแห่งความประมาท บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เป็นอย่างนี้”³⁴ พระผู้มีพระภาค ตรัสสอนภิกษุก่อนการเจริญสติปัฏฐานไว้ว่า “ภิกษุ เธอจงทำเบื้องต้นในกุศลธรรม ทั้งหลายให้หมดจดก่อน อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีลที่บริสุทธิ์ดีและความเห็นที่ ตรง เมื่อใด ศีลของเธอจักบริสุทธิ์ดี และความเห็นจักตรง เมื่อนั้น เธออาศัยศีลดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึง

³¹ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ปฐมาภินิหาร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2561), หน้า 27.

³² พุทธศาสนิกชน, **ขุมนุมปาฐกถาธรรมชุดพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (ธรรมทานมูลนิธิ ไซยา, 2546), หน้า 104.

³³ วิ.มหา. (ไทย) 1/293/331.

³⁴ อง.จตุกก. (ไทย) 21/100/150.

เจริญสติปัญญา 4 ประการ³⁵ ศิลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์สังวรศีล เป็นเครื่องกั้นทุจริต ทำจิตให้รำเริง และเป็นทำสำหรับหยั่งลงมหาสมุทรคือนิพพานของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์³⁶

ศีลธรรมเป็นหลักสำคัญที่ทำให้มนุษย์ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ความสงบและความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกสังคมปรารถนา อยากมีความสุข มีสุขภาพแข็งแรงมีอายุยืนนาน อยากให้โลกนี้มีแต่ความสงบสุข ปัญหาสำคัญที่จะทำให้สังคมโลกสงบสุขได้นั้นก็ต้องอาศัยความร่วมมือสามัคคีกันของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสังคมช่วยกันทำ ในสังคมชาวพุทธยึดหลักศีลธรรมนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อความสงบสุข ศิล คือข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมประพฤติกกรรมทางกายและวาจาให้เรียบร้อยตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข ส่วนพระธรรม คือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่พระองค์ประกาศไว้ดีแล้วอันมีความงามในเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด และสาวกก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม³⁷

ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจต่อกันนั้นได้แก่ ทาน ให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน เจริญวาจาที่อ่อนหวาน ประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น มีความเป็นคนมีตนเสมอ ไม่ถือตัวในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหวัตถุธรรมเหล่านี้ จะช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ้มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น³⁸ วิเวกเป็นความสุขของผู้สันโดษผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความเป็นผู้ปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความกำจัดอัสมิมานะได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง³⁹ ความสงบเป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมปรารถนา ดังพุทธดำรัสที่ว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบย่อไม่มี”⁴⁰

สรุปได้ว่า ความสงบเป็นส่วนสำคัญของสังคมมนุษย์ หากสังคมใดไร้ซึ่งความสงบกายสงบวาจาและสงบใจแล้ว ย่อมหาความสงบสุขในสังคมนั้น ๆ ได้ยาก เพราะความสงบกายวาจาและใจ เป็นความสุขขั้นพื้นฐานของมนุษย์ หากสังคมใดเว้นจากการประทุษร้ายกันทางกาย คือไม่ประหัดประหารกันด้วยสัตว์ราวุช ไม่กล่าวคำเท็จ พูดคำหยาบส่อเสียดกันทางวาจา มีใจเมตตาปรารถนาที่จะทำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อตนและสังคมส่วนรวมแล้ว ในสังคมนั้นย่อมมีความสุข

³⁵ ส.ม. (ไทย) 19/369/369.

³⁶ ชุ.เถร. (ไทย) 26/612-163/445.

³⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/169/129.

³⁸ อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/50.

³⁹ อภิ.ปุ. (ไทย) 37/338/315.

⁴⁰ ชุ.ธ. (ไทย) 25/201/95

5. สรุป

วิเวก ความสงบในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้ดังนี้ กายวิเวก คือความสงบกาย เพราะไม่คลุกคลีด้วยสิ่งแวดล้อมอันไม่สงบ ปลีกตนออกอยู่ในที่อันสงบสงัด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงศีล เพราะว่าศีล นั้นเป็นเหตุให้ได้ความสงบสงัดทั้งกายและทางวาจา จิตตวิเวก ความสงบจิตด้วยอำนาจแห่งจิตตภาวนา กิริยาที่สงบระงับจากนิเวรณทั้งหลายด้วยวิธีปฏิบัติสมถภาวนา ทำจิตให้เป็นสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ จิตก็สงบเป็นสมถะจากนิเวรณทั้งหลายได้ อุปติวิเวก คือธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท รูปแบบวิเวกทั้ง 3 ประการนี้สามารถนำมาเป็นต้นแบบประยุกต์ความสงบขั้นพื้นฐานของสังคมในยุคปัจจุบันได้ ความสงบขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในสังคม จะสงบระงับได้จะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานลำดับแรก เพราะศีลจะเป็นกรอบป้องกันพฤติกรรมทางกายและวาจาของผู้ที่อาศัยอยู่ในสังคมให้สงบระงับได้ในเบื้องต้น เมื่อบุคคลในสังคมมีพฤติกรรมทางกายและวาจาที่ดีแล้ว ก็จะมีจิตใจที่เมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในสังคมของตนดี มีเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนกันในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

บรรณานุกรม

- ดิลก พูนสวัสดิ์. **คู่มือชีวิตและการพัฒนาทางจิตวิญญาณ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนด์, 2557.
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มจร-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2541.
- พระกัณหา สุขกาโม. **กายวิเวก ใจวิเวก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนด์, 2558.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, 2551.
- _____. **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2550.
- พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ 2**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557.
- พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน). **ธรรมชุดเตรียมพร้อม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินเทรนด์, 2558.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม, 2558.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ปุราณาสูต**. แปลโดย พระคันธสาราภิงค์. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2561.

มุมมองทางพระพุทธศาสนาเรื่องการุณยฆาตในสังคมไทยปัจจุบัน Buddhist Perspectives on Euthanasia in Modern Thai Society

พระครูวิจารณ์โกศล กนตธมโม (เพ็งพริ้ง)¹

Phrakru Wichankosol Kantadhammo (Peangspring)

E-mail : 6311105205@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “มุมมองทางพระพุทธศาสนาเรื่องการุณยฆาตในสังคมไทยปัจจุบัน” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาเรื่องการุณยฆาต 2) เพื่อศึกษามุมมองทางพระพุทธศาสนาเรื่องการุณยฆาตในสังคมไทยปัจจุบัน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิ พร้อมทั้งส่วนที่เป็นเอกสารเกี่ยวข้องจากหน่วยงานด้านสาธารณสุข ของกระทรวงสาธารณสุข

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องการุณยฆาตของคนไทยมีความแตกต่างกัน เพราะยังไม่มีกฎหมายให้การุณยฆาตแบบในต่างประเทศ มีแต่พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 12 ซึ่งถือเป็นการแสดงเจตนาของบุคคลเพื่อที่จะกำหนดวิธีการดูแลรักษาของผู้ป่วยในวาระสุดท้ายของชีวิต แต่ในทางพุทธศาสนาการุณยฆาตถือว่าเป็นบาปอกุศล เนื่องจากละเมิดผิดศีลข้อ 1 คือ ปาณาติบาต และเห็นว่าควรส่งเสริมให้มีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคองจนกว่าจะสิ้นลมหายใจ

คำสำคัญ: การุณยฆาต, พระพุทธศาสนากับการุณยฆาต

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This research paper entitled ‘Buddhist Perspectives on Euthanasia in Modern Thai Society’ aimed at (1) to study the euthanasia, and (2) to study Buddhist perspectives on euthanasia in modern Thai society. This research is a qualitative research based on the Buddhist scriptures and views of scholars as well as the relevant documents from the Public Health Department, Ministry of Public Health.

The results of the research were found that the concept of euthanasia among Thai people is different. Because there are still no applicable laws as other countries did, there appears only the National Health Act 2007, Section 12, which illustrates the person’s volition to determine the treatment of the patients in their last period of life. Buddhist perspectives concerning with euthanasia in modern Thai society are considered being unwholesome act for the reason that any killing violates the first precept, a refraining from any killing of human lives. In addition, the palliative care should be undertaken till his last breathing.

Keywords: Euthanasia, Buddhism and euthanasia

1. บทนำ

“การุณยฆาต” หรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า Euthanasia มาจากภาษากรีก โดยคำว่า “Eu” หมายถึง ดี (Good) และ “Thanatos” หมายถึง ความตาย (Death) เมื่อรวม 2 คำเข้าด้วยกัน จึงมีความหมายว่า “ความตายที่ดี” (good death) หรืออาจแปลโดยรวมความได้ว่า การทำให้เสียชีวิตอย่างสงบโดยมีมนุษยธรรม ซึ่ง การุณยฆาต (Euthanasia) หรือ Mercy Killing คือ การยุติชีวิตของผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามเจตนาของผู้ป่วยหรือตามคำร้องขอของผู้แทนโดยชอบธรรม โดยมีแพทย์เป็นผู้ดำเนินการยุติความเจ็บป่วย หรือเป็นผู้ทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตด้วย²

การกระทำที่เป็นการุณยฆาตนั้น เป็นเพียงความเชื่อทางวิทยาศาสตร์หรือแพทย์แผนปัจจุบัน ที่เห็นความทุกข์ทรมานของผู้ป่วยด้วยอาการของโรคต่าง ๆ จึงต้องการที่จะหาทางช่วยเหลือ

² ประพัฒน์พงศ์ สุคนธ์, “การยกเว้นความรับผิดชอบในการทำให้ผู้ป่วยตายด้วยความสงสาร”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 6.

ผู้เจ็บป่วยที่ได้รับความทุกข์เวทนาให้หายจากความเจ็บปวดและทรมาน แต่ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของศีล 5 นั้น ถือว่าไม่ควรอย่างยิ่งที่จะทำให้ชีวิตของคน ๆ หนึ่งได้รับความเจ็บปวดจากโรคที่เป็นอยู่ ให้ตายด้วยความการุณของแพทย์หรือญาติแต่ประการใด เพราะนั่นถือว่าเป็นการล่วงละเมิดต่อชีวิตผู้อื่นและเป็นเจตนากรรม นอกจากนี้ยังเป็นการไปตัดรอนวงจรแห่งกรรมหรือวิบากกรรมที่เขากำลังได้รับผลอยู่ ถึงแม้ว่าการกระทำการุณฆาตนั้นในอนาคตอาจจะมีแนวโน้มให้เกิดการยอมรับกันมากขึ้นก็ตาม แต่สิ่งที่สำคัญและควรระวังก็คือการทำการุณฆาตเชิงธุรกิจทำให้ผู้ประกอบการได้รับผลประโยชน์กับความเจ็บป่วยหรือทุกข์ทรมานของผู้ป่วย ดูจะเป็นการไร้ซึ่งมนุษยธรรมเกินไป การทำการุณฆาตไม่ใช่ทางออกของการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ทรมานของผู้ป่วย แต่อาจกลายเป็นการทำลายความมั่นคงของมนุษย์ไปโดยไม่รู้ตัว

2. เนื้อหา

ประเด็นสำคัญที่จะยกมาอภิปรายในบทความนี้ มี 2 ประการ ดังนี้

2.1 การุณฆาตตามแนวคิดตะวันตก

แนวคิดเรื่องการุณฆาต หรือ Euthanasia มีสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณา 3 ประการ คือ 1) เมื่อผู้ป่วยอยู่ในภาวะเจ็บปวดทรมานอย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในสภาพที่มีชีวิตอยู่ด้วยเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการแพทย์เพื่อให้มีลมหายใจ หรือไม่รับรู้ความเจ็บป่วยด้วยการใช้ยาระงับความเจ็บปวดทรมาน 2) สิทธิส่วนบุคคลที่จะยุติชีวิตลง แต่ต้องเป็นสิทธิที่ผู้เป็นเจ้าของชีวิตร้องขอภายใต้สภาวะที่พร้อมและสมัครใจ สิทธินี้จะต้องไม่ถูกหยิบยื่นจากผู้อื่น 3) บุคคลไม่ควรจะถูกบังคับให้ยืดชีวิตออกไปในสภาพที่ช่วยตนเองไม่ได้และไร้การรับรู้ทางสมอง การยืดชีวิตนี้ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิของผู้ป่วยที่อยู่ในสภาวะ “ฟื้นไม่ได้ตายไม่ลง” หรือไม่³

การจัดการให้ผู้ป่วยตายดีอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ การจำแนกจากลักษณะของการกระทำที่ทำให้ตาย และการจำแนกจากเจตนาของผู้ป่วยก่อนที่จะถึงความตาย⁴

เมื่อจำแนกตามการกระทำที่ทำให้ตายหรือวิธีฆ่า การุณฆาตสามารถจำแนกวิธีฆ่าได้ 3 วิธี คือ 1) การุณฆาตเชิงรับ (Passive Euthanasia) คือ การุณฆาตที่กระทำโดยการตัดการรักษาให้แก่ผู้ป่วย วิธีนี้ได้รับการยอมรับมากที่สุด 2) การุณฆาตเชิงรุก (Active Euthanasia) คือ การุณฆาตที่

³ นวพงษ์ บุญสิทธิ์, “สิทธิการปฏิเสธการรักษาของผู้ป่วยในวาระสุดท้าย”, รายงานส่วนบุคคลหลักสูตร “ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น” รุ่นที่ 8, (สถาบันพัฒนาข้าราชการ: ฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม, 2553), หน้า 10.

⁴ The National Health Service of the United Kingdom, **euthanasia and assisted suicide**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.nhs.uk/conditions/euthanasia-and-assisted-suicide/>, [29 มีนาคม 2564].

กระทำโดยการให้สารหรือวัตถุใดๆ อันเร่งให้ผู้ป่วยถึงแก่ความตาย และ 3) การุณยฆาตเชิงสงบ (Non-Aggressive Euthanasia) คือ การุณยฆาตที่กระทำโดยการหยุด ให้ปัจจัยดำรงชีวิตแก่ผู้ป่วย⁵

แต่เมื่อจำแนกตามเจตนาของผู้ป่วยแล้ว สามารถแบ่งการุณยฆาตได้ 3 ประเภท คือ

1. การุณยฆาตแบบสมัครใจ (Voluntary Euthanasia) คือ กรณีที่ผู้ป่วยแสดงเจตจำนงที่จะตายด้วยความช่วยเหลือของผู้อื่น หรือผู้ป่วยกำหนดตายด้วยตนเอง (ในกรณีที่รู้จักยาที่จะช่วยฆ่าตัวเองให้ตาย) ในยามที่เจ็บป่วยและทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจอย่างแสนสาหัส ซึ่งการตายแบบสมัครใจนี้ผู้ป่วยอาจจะขอให้จัดการด้วยวิธีหนึ่งในช่วงที่เจ็บปวด หรือไม่สามารถแสดงความต้องการได้ในเวลานั้น (เจ็บหนัก) โดยการุณยฆาตแบบสมัครใจ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ 1) Passive Voluntary คือผู้ป่วยร้องขอไม่ให้มีการรักษาด้วยวิธีการทางการแพทย์ใด ๆ อีก (ปล่อยให้ตายไปอย่างสงบ) และ 2) Active Voluntary คือผู้ป่วยอนุญาตให้ฆ่า (เช่น ผู้ป่วยร้องขอให้ฉีดยาเพื่อให้ตาย)

2. การุณยฆาตแบบผู้ป่วยไม่อยู่ในภาวะที่จะตัดสินใจได้ (Non-voluntary Euthanasia) คือ กรณีที่ตัดสินใจจบชีวิตผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถแสดงออกซึ่งความต้องการได้โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) Passive non-voluntary คือ ไม่รักษาด้วยวิธีการทางการแพทย์ใด ๆ อีก (ปล่อยให้ผู้ป่วยซึ่งไร้ความสามารถ เช่น อาการขั้นโคม่าตายไป) และ 2) Active non-voluntary คือ กรณีที่ผู้ป่วยซึ่งไร้ความสามารถนั้นถูกฆ่าเพื่อขจัดความเจ็บปวดโดยไม่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัดว่าผู้ป่วยร้องขอ (หรือแสดงอาการใด ๆ ให้เข้าใจไปในทำนองนั้น) หรือไม่

3. การุณยฆาตแบบไม่สมัครใจ (involuntary) คือกรณีที่ตัดสินใจจบชีวิตผู้ป่วย (ซึ่งยังมีสติสัมปชัญญะ) โดยปราศจากความยินยอมหรือเจตจำนงของผู้ป่วย (คือ กรณีที่ผู้ป่วยไม่ได้แจ้งให้ทราบ หรือแสดงอาการใด ๆ ให้รู้ว่าเขาอยากจะทำการุณยฆาต หรือ อยากมีชีวิตอยู่ ผู้เกี่ยวข้องเห็นว่าการุณยฆาตเป็นสิ่งที่ดีที่สุด สำหรับคนที่อยู่ในภาวะทุกข์ทรมานนั้น ผู้เกี่ยวข้องทนดูไม่ไหวจึงตัดสินใจแทน)

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นว่ากรการุณยฆาตประเภทที่ 1 ผู้ป่วยสมัครใจที่จะตาย โดยไม่ได้มีการขอร้องให้คนอื่นฆ่าตนเอง (ไม่ว่าจะแบบ Active หรือ Passive ก็ตาม) ส่วนการุณยฆาตประเภทที่ 2 และ 3 นั้น คนทำการุณยฆาตเป็นผู้ตัดสินใจแทน ดังนั้น การุณยฆาตจึงมีอยู่เพียง 2 ประเภทหลัก ๆ คือ 1) ผู้ป่วยอยู่ในภาวะที่สามารถตัดสินใจ และเขาตัดสินใจที่จะตาย และ 2) ผู้ป่วยไม่อยู่ในภาวะที่สามารถตัดสินใจได้ คนอื่นตัดสินใจแทน โดยลักษณะของการุณยฆาตมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

⁵ สถาบันเวชศาสตร์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, รายงานสรุปผลโครงการสัมมนา “สิทธิในการตาย (Living Will)”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพยาบาลสงฆ์, 2557), หน้า 9.

1. คือการกระทำใด ๆ ที่ช่วยให้ผู้ป่วยถึงแก่ความตายด้วยความสงบ เช่น การฉีดยาเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยจบชีวิตลง

2. การปล่อยให้ผู้ป่วยถึงแก่ความตายโดยไม่ใช้เครื่องมือจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยยืดชีวิต⁶

ในเรื่องของกฎหมายว่าด้วยการุณยฆาตนี้สำหรับประเทศไทยยังไม่มีปรากฏชัดเจน ด้วยเป็นเรื่องละเอียดอ่อนสำหรับคนส่วนใหญ่ของประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายรับรองเรื่องการทำการุณยฆาต (Mercy Killing) หรือ Active Euthanasia ที่ถือเป็นการเร่งการตาย การุณยฆาตจึงแตกต่างจากการทำหนังสือแสดงเจตนาตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 12 ซึ่งถือเป็นการแสดงเจตนาของบุคคลเพื่อที่จะกำหนดวิธีการดูแลรักษาของผู้ป่วย ในวาระสุดท้ายของชีวิต เป็นการรับรองสิทธิของผู้ป่วยที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับตนเอง ที่จะขอตายอย่างสงบตามธรรมชาติไม่ถูกเหนี่ยวรั้งด้วยเครื่องมือต่างๆ จากเทคโนโลยีต่าง ๆ เรื่องนี้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจจากหลายมุมมองทั้งความจริงทางด้านการแพทย์ขอบเขตทางกฎหมายและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักศาสนา ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นได้ก็จะก่อให้เกิดแนวทางที่เหมาะสมในการดูแลผู้ป่วยวาระสุดท้าย⁷

ในทางกฎหมายการุณยฆาตสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. การยินยอมให้แพทย์หรือผู้อื่นที่ได้รับอนุญาตกระทำการฉีดยาหรือใช้วัตถุยุติชีวิตตามเจตจำนงผู้ป่วย

2. การยุติชีวิตด้วยตัวผู้ป่วยเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้ยา การฉีดยาหรือกดปุ่ม โดยมีแพทย์เตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือให้ เรียกวิธีนี้ว่า Physician Assisted Suicide (PAS) ซึ่งเป็นวิธีที่สอดคล้องกับศีลธรรมและกฎหมายที่ทำให้ผู้ป่วยได้จบชีวิตด้วยตัวเองอย่างสงบ

ปัจจุบันทั่วโลกมีเพียง 11 ประเทศที่มีกฎหมายรองรับการทำการุณยฆาต ทั้งการทำด้วยตัวผู้ป่วยเองและการให้แพทย์ช่วยเหลือ ได้แก่ เนเธอร์แลนด์, เบลเยียม, ลักเซมเบิร์ก, สวิตเซอร์แลนด์, ออสเตรเลีย, แคนาดา, โคลัมเบีย, สหรัฐอเมริกา, เยอรมนี, ญี่ปุ่น และอินเดีย ในบรรดา 11 ประเทศนี้มีเพียงสวิตเซอร์แลนด์ที่อนุญาตให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาขอรับการทำการุณยฆาต คือ Dignitas Suicide Clinic โดยผู้ป่วยสามารถเลือกได้ว่าจะจบชีวิตตัวเองได้ตามใจปรารถนา⁸

⁶ พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์, ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ และ สังเวียน สามาง, “ศีล 5 กับปัญหาการุณยฆาต”, วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3, (2561): 424-425.

⁷ ดวงเด่น นาคสีหราช, “สิทธิของผู้ป่วยที่สิ้นหวังในการตายอย่างสงบในจังหวัดมหาสารคาม”, วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (2561): 210-213.

⁸ ทิพากร ไชยประสิทธิ์, 11 ประเทศ กฎหมายไฟเขียว “ตายอย่างสงบ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://news.thaipbs.or.th/content/278173> [29 มีนาคม 2564].

มุมมองเกี่ยวกับสิทธิที่จะตายและการรณขมาตในสังคมไทยจะยังคงมีความแตกต่างกันไป หากแต่พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ก็ได้มีผลบังคับใช้แล้ว โดยที่มาตรา 12 ของกฎหมายฉบับดังกล่าวก็อนุญาตให้มีการทำการรณขมาตแบบสมัครใจ-ทางอ้อม (voluntary passive) ได้อย่างไรก็ตาม รายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการตามมาตรา 12 นั้นจะต้องมีการร่างและประกาศออกมาเป็นกฎกระทรวง สาธารณสุขอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่ายังไม่สายเกินไปที่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจะได้นำมุมมองและ ข้อกังวลของบุคคลในวงการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมาย นักการศาสนา นักปรัชญา นักจริยศาสตร์แพทย์ รวมทั้งประชาชนทั่วไป เข้ามาประกอบการพิจารณา ก่อนจัดทำเป็นกฎกระทรวง เพื่อให้กฎเกณฑ์ที่ออกมานั้น เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม⁹

ในงานเสวนา REST IN PEACE วิกฤตความหมายของความตาย ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2562 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เวทีเสวนาย่อยหัวข้อ ‘Dying in the future อนาคตใหม่ของความตาย จุดจบชีวิตที่กำหนดได้’ มีการอภิปรายกันถึงการทำการรณขมาต (Euthanasia) ว่าในสังคมไทยควรอนุญาตหรือไม่ ซึ่ง รศ.นพ.ฉันทชาย สิทธิพันธ์ จากภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แสดงความเห็นในการเสวนาและให้สัมภาษณ์ในข่าวประชาไทเกี่ยวกับ “การรณขมาตอาจเป็นทางเลือกในอนาคต แต่ไม่ใช่ตอนนี้” ว่า การรณขมาต จริงๆ แล้วไม่ใช่เรื่องอนาคต มันเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานในโลก แต่จะเป็นอนาคตของเมืองไทยหรือไม่ อันนี้ต้องอภิปรายกัน เพราะว่าขณะนี้ การรณขมาตยังเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย เรามีมาตรา 12 ของ พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 เราให้สิทธิประชาชนสามารถปฏิเสธการรักษาซึ่งไม่ได้ประโยชน์ แต่นั่นจำกัดไว้เฉพาะในผู้ป่วยระยะสุดท้าย แล้วก็สามารถรับการรักษาแบบประคับประคอง แต่ไม่ให้เร่งให้เสียชีวิตเร็วขึ้น เพราะฉะนั้นกฎหมายไทยยังปฏิเสธการทำการรณขมาต ในมุมมองของแพทย์ที่ยอมรับเรื่องนี้ จะรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เขาทำได้และดี ถ้ามว่าอันนี้ขัดหลักการทางการแพทย์หรือไม่ เราก็มี Code of Ethics อยู่ 4 ข้อคือต้องทำให้เกิดประโยชน์กับคนไข้ อย่าให้เกิดผลเสีย เป็นความต้องการของคนไข้ และมีความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาว่า การรณขมาต ทำให้เกิดผลเสียกับคนไข้หรือไม่ เพราะอะไรที่เกิดผลเสีย เราไม่ทำ ถ้าแพทย์มีมุมมองว่าการทำให้คนเสียชีวิตคือการทำให้คนเสียประโยชน์ กลุ่มนี้ก็เลือกที่จะไม่ทำ แต่ในแพทย์บางคนมองว่าการทำให้เขาอยู่ต่อไปอย่างทุกข์ทรมาน อันนี้เป็นผลเสีย แต่การช่วยให้พ้นทุกข์ทรมาน มันไม่ได้ขัดความเชื่อของเขาและเชื่อว่าเป็นการช่วยให้คนไข้ได้ประโยชน์ แพทย์กลุ่มนี้ก็จะยอมและเห็นว่าการรณขมาตทำได้

⁹ ดวงพร เพชรคง, การรณขมาต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2560), หน้า 7-15.

ในความเห็นส่วนตัวของ รศ.นพ.ฉันทชาย สิทธิพันธ์ เห็นว่า “ในประเทศไทย ผมคิดว่าคนไข้ระยะสุดท้าย เราจะเน้นให้การดูแลแบบประคับประคองเป็นหลัก เราจะปฏิเสธการช่วยให้เขาเสียชีวิต เพราะเราเชื่อว่าการดูแลแบบประคับประคองโดยมีทีมเข้าไปดูแลให้ครบวงจร มีญาติช่วย คนไข้ตั้งเป้าหมายไปกับเรา น่าจะเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดและเป็นคำตอบที่ดีที่สุดขณะนี้”¹⁰

2.2 มุมมองทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการุณยฆาต

คติเกี่ยวกับชีวิตและความตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตั้งต้นนับแต่พระไตรปิฎกจนถึงคัมภีร์รุ่นหลัง ปรากฏคำอธิบายเรื่องชีวิตและความตายในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

ชีวิตตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เริ่มต้นเมื่อจิตที่เป็นปฐม คือ วิญญาณแรกหรือปฏิสนธิวิญญาณหยั่งลงสู่ครรภ์มารดา จนกระทั่งถึงมรณะคือความตาย ในระหว่างนี้ชื่อว่าเป็นกายมนุษย์หรือชีวิต¹¹

ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ บ่งถึงความเป็นอยู่ขององค์ประกอบของชีวิต ซึ่งประกอบด้วยชั้น 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ไม่มีชีวิตอื่นใดนอกเหนือไปจากชั้น 5 ดังนั้นชีวิตก็คือความเป็นอยู่ของชั้น 5 อีกแง่หนึ่ง ชีวิตก็คือผลรวมของธาตุ 6 อันได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณ¹²

ชีวิต คือ ความเป็นอยู่และมีการเจริญเติบโตได้ เป็นเงื่อนไขแบ่งแยกสิ่งมีชีวิตออกจากสิ่งไม่มีชีวิต หรือชีวิตที่ตายแล้ว ความเจริญเติบโตแสดงให้เห็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงในเนื้อสารนั้นๆ การผลิตพันธุ์ใหม่ และความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม¹³

ส่วนความตาย ในพระไตรปิฎกมีคำอธิบายหลายคำ เช่น จุตติ, จวนตา, เกโท, อนตรธาน, มัจจุมรณ, กาลกิรียา, ขนธาน, เกโท, กเพชรสส, นิเกชโป, ชีวิตินทริยสส, อุปัจเฉโท แปลตามลำดับได้ว่า ความจุตติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งชั้น ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทริย¹⁴ และอธิบายถึงคนที่ตายแล้วไว้ว่าเมื่อธรรม 3 ประการ คือ (1) อายุ (2) ไออุ่น (3) วิญญาณ ละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้ง (ตาย) นอน

¹⁰ รศ.นพ.ฉันทชาย สิทธิพันธ์, “การุณยฆาตอาจเป็นทางเลือกในอนาคต แต่ไม่ใช่ตอนนี้”, ประชาไท, (17 พฤษภาคม 2562).

¹¹ วิ.มหา. (ไทย) 1/172/141.

¹² ดูรายละเอียด ใน ม.อ. (ไทย) 14/124-132/160-170, ประดิษฐ์ ปะวันนา, “ชีวิต: การเกิดตายในมิติแห่งพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546), หน้า 5.

¹³ S.J. Taraporevala, *Heritage of Vedic Culture*, (Bombay: Taraporevala Sons Co., Private Ltd., 1969), pp. 6.

¹⁴ ที.ม. (บาลี) 10/390/260, ที.ม. (ไทย) 10/390/325.

นิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา...สัตว์ผู้ตาย คือ ทำกาละไปแล้ว มีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขารดับประจักษ์ไป¹⁵ แม้แต่ละคำจะมีความหมายตามรูปศัพท์แตกต่างกันไป แต่โดยอรรถต่างมุ่งอธิบายถึงความตาย

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องกระบวนการเกิดของชีวิตมนุษย์ไว้ในมหาตัมหาสังขยสูตรว่า ชีวิตเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการรวมกัน คือ

๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน
๒. มารดามีไข่พร้อมจะผสม
๓. คันธัพพะ¹⁶ ก้าวลงสู่ครรภ์¹⁷

เมื่อองค์ประกอบทั้งฝ่ายรูปและนามมาประกอบกันครบถ้วนแล้ว การเกิดจึงมีได้และเมื่อขาดอย่างใดอย่างหนึ่งชีวิตก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ กล่าวคือถ้าวิญญาณจักไม่หยั่งลงในครรภ์มารดา นามรูป¹⁸ จะก่อตัวขึ้นในครรภ์มารดาไม่ได้ ถ้าวิญญาณหยั่งลงสู่ครรภ์มารดาแล้ว แต่ได้ล่วงเลยไปเสีย นามรูปก็เกิดไม่ได้ และถ้าวิญญาณของผู้เยาว์ไม่ว่าชายหรือหญิงขาดความสืบทอด นามรูปก็จะไม่เจริญได้ ดังพระพุทธพจน์บทหนึ่งตรัสไว้ในสัมมาทิฏฐิสูตรว่า “เพราะวิญญาณเกิด เหตุเกิด แห่งนามรูปจึงมี เพราะวิญญาณดับ ความดับแห่งนามรูปจึงมี”¹⁹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตและความตาย สรุปความได้ว่า คนเรานี้ เมื่อยังเป็นอยู่ก็เรียกว่าชีวิต เมื่อชีวิตนั้นสิ้นไปก็เรียกว่าตาย ชีวิตจึงคู่กันกับความตาย เรียกก่ายๆ ว่า เป็นกับตาย แต่มองอีกแง่หนึ่ง ความตายที่เป็นความสิ้นสุดของชีวิตนั้นเป็นเพียงปลายด้านหนึ่ง ชีวิตก่อนจะมาถึงจุดจบสิ้นคือความตายนั่น ได้ดำเนินต่อเนื่องมาโดยเริ่มแต่จุดตั้งต้น จุดที่ชีวิตเริ่มต้นนั้นเรียกว่าเกิด การเริ่มต้นเป็นคู่กันกับการสิ้นสุด เมื่อมองในแง่นี้ความตายหาใช่เป็นคู่ชีวิตไม่ แต่เป็นเพียงการสิ้นสุดที่เป็นคู่กันกับการเริ่มต้นเท่านั้น ดังนั้น ความตายจึงต้องคู่กับความเกิด เรียกก่ายๆ ว่า เกิดกับตาย การรู้จักระลึกถึงและพิจารณาความตายให้เกิดผลดีนี้ เรียกว่า มรณสติ²⁰

¹⁵ ม.ม. (บาลี) 12/457/404-406, ม.ม. (ไทย) 12/457/495.

¹⁶ คันธัพพะ หมายถึง สัตว์ผู้จะมาเกิดในครรภ์ (ปฏิสนธิวิญญาณ).

¹⁷ ม.ม. (ไทย) 12/408/443-444.

¹⁸ นามรูป หมายถึง ชีวิต (Organism).

¹⁹ ม.ม. (ไทย) 12/100/95.

²⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต อยู่ก็สบายตายก็เป็นสุข**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 7-8.

ตามหลักพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับคุณค่าของชีวิตมากที่สุด โดยเฉพาะการถือหลักการที่ว่า “กัจฉโม มนุสสปฏิลาโก²¹ = การได้อัตภาพความเป็นมนุษย์ (เกิดขึ้น) ยากที่สุด”²² แม้แต่เทวดาทั้งหลายก็ยังมุ่งหวังว่า เมื่อจุติจากเทวโลกแล้ว ขอให้ได้มาเกิดในโลกมนุษย์ ดังพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แล นับว่าเป็นการไปสู่สุคติของเทวดาทั้งหลาย”²³ เมื่อเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่าให้ไปสุคติ คือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรม ทำความดีงามต่างๆ และประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่²⁴

ดังนั้น การดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์จึงมีคุณค่าและความหมายมาก หากเป็นมนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐที่สุด สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ”²⁵ ซึ่งการฝึกตนในที่นี้หมายถึงการอบรมด้วยไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา²⁶ และก็หมายความว่า การดำเนินชีวิตที่ดีก็คือเป็นไปตามกุศลกรรมบถ 10 ประการด้วย²⁷

การเกิดเรียกว่า “ชาติ” ตามหลักปฏิจจนสมุพบาท²⁸ ชาติเป็นปัจจัย ได้แก่สาเหตุให้เกิดชรา (ความแก่) และมรณะ (ความตาย) แต่ในระหว่างที่ยังไม่ตายก็ต้องมีเรื่องให้โศก (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกขะ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) อันเป็นผลจากวิบากกรรมที่เคยก่อไว้ในชาติอดีตหรือปัจจุบันก่อนหน้านี้นี้ ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า “กมมุนา วตตตี โลโก²⁹ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”³⁰ และธรรมดาของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมา ย่อมมีความแก่ มีความเจ็บ และมีความตายเป็นธรรมดา และยังต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ ทุกคนมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น³¹

²¹ ขุ.ธ. (บาลี) 25/182/49.

²² ขุ.ธ. (ไทย) 25/182/216.

²³ ขุ.ธิตี. (ไทย) 25/83/447-448.

²⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ 46, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2559), หน้า 953.

²⁵ ขุ.ธ. (ไทย) 25/320/133.

²⁶ ที.ปา. (ไทย) 11/305/272.

²⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/347/362-363.

²⁸ วิ.ม. (ไทย) 4/1/1-3.

²⁹ ม.ม. (บาลี) 13/460/452.

³⁰ ม.ม. (ไทย) 13/460/582.

³¹ อง.ปญจก. (ไทย) 22/57/99-100.

เมื่อกฎแห่งกรรมเป็นอย่างนี้ ย่อมไม่มีใครฝืนได้ เพราะแรงใจไม่สามารถต้านทานแรงกรรมได้ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วย ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส จนไม่ยอมให้มีชีวิตสู้อีกต่อไป หรือหากจะมีผู้ใดผู้หนึ่งคิดว่าตนมีความสงสาร คิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ โดยการฆ่าเขาให้ตาย โดยอ้างว่าเป็นการุณยฆาต ย่อมไม่ถูกต้อง เพราะขัดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก็จิตที่คิดจะฆ่าผู้อื่น ประกอบด้วยโทสะและโมหะ จะถือเป็นกุศลกรรมมิได้ จะอ้างเป็นเมตตาการุณย์ก็ได้ เมื่อมีธกเจตนาคือจิตคิดจะฆ่า อกุศลจิตก็เกิดขึ้นตั้งแต่แรกแล้ว

การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือการฆ่านุชย์ หรือว่าละเมิดศีลข้อ 1 ในศีล 5 หรือสิกขาบท 5 องค์ประกอบที่ชื่อว่าฆ่าซึ่งภาษาวินัยเรียกว่า ปาณาติบาต - การยั้งลมปราณของบุคคล (หรือสัตว์) ให้ตกลงไป ลมปราณคือลมหายใจเข้าออกเป็นสัญญาณบ่งบอกว่าสัตว์หรือมนุษย์มีชีวิตอยู่ การพรากลมหายใจก็คือพรากชีวิต ทำให้เขาหยุดหายใจไปตลอดกาล คือตายนั่นเอง ถือว่าเป็นบาปมหันต์สำหรับการฆ่านุชย์ ยิ่งหากผู้ถูกฆ่าเป็นผู้มีคุณเช่นมารดาบิดา หรือพระอรหันต์บุคคล ถือเป็นอนันตริยกรรมคือกรรมหนักหนาสาหัสที่สุด

การฆ่าปลงชีวิตต้องประกอบด้วยองค์ 5 คือ 1) สัตว์หรือบุคคลนั้นยังมีชีวิต 2) ผู้ฆ่าก็รู้อยู่ว่าสัตว์หรือผู้นั้นมีชีวิต 3) มีธกเจตนาคือจิตคิดจะฆ่า 4) พยายามเพื่อฆ่าให้ตายด้วยวิธีต่างๆ และ 5) สัตว์หรือบุคคลผู้นั้นตายเพราะการฆ่านั้น³²

ดังนั้น ข้อที่เรียกว่าการุณยฆาตก็ครบถ้วน กระบวนการฆ่า ไม่ว่าจะอ้างเหตุผลอันใดก็ฟังไม่ขึ้น ผู้ฆ่าย่อมต้องได้รับผลแห่งการกระทำของตน คือผลกรรมอันเกิดจากการละเมิดศีลข้อ ปาณาติบาตในการฆ่านุชย์

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มีคำว่า “การุณย” (สันสกฤตเป็น การุณย ภาษาไทยใช้ว่าการุณ หรือการุณย์) ซึ่งแปลว่า “สงสาร” ท่านยกตัวอย่างว่า พวกภิกษุเห็นภิกษุรูปหนึ่งอาพาธ ประสบทุกขเวทนาอย่างหนักก็เกิดความสงสาร อยากหาทางช่วยให้ท่านมรณภาพ แต่ไม่กล้าลงมือฆ่าเอง ใช้วิธีการพรรณนาคุณของความตาย ทำนองว่า ท่านมีศีล ทำกุศลไว้แล้ว เมื่อตายก็จะกลับไปทำมา ธรรมดาว่าสวรรค์ของผู้มีศีล เนื่องด้วยเหตุเพียงความตายเท่านั้นมิใช่หรือ ต่างพากันพรรณนาสรรเสริญคุณแห่งความตาย จนภิกษุผู้อาพาธเกิดอยากตายจริงๆ จึงอดอาหารจนถึงแก่มรณภาพ กรณีเช่นนี้พวกภิกษุเหล่านั้นต้องอาบัติปาราชิก³³

จะเห็นได้ว่า วิธีการฆ่าให้ตาย ใ้จะอ้างจะต้องใช้อาวุธเสมอไป แม้ใช้ลมปากล่อลวงให้หลงเชื่อ จนผู้อื่นปลงชีวิตตนเองก็เป็นปาณาติบาตเช่นกัน หากเกิดกับผู้เป็นมนุษย์ถือเป็นการอาบัติปาราชิกสำหรับภิกษุ ในทางโลกถือว่าเป็นการฆ่าผู้อื่นตายโดยเจตนา หรือถือเป็นการฆ่าโดยไตร่ตรองไว้ก่อน

³² วิ.มหา.อ. (ไทย) 1/172/604.

³³ วิ.มหา.อ. (ไทย) 1/180/637.

เพราะฉะนั้น วิธีการพยาบาลรักษาผู้ป่วยติดเตียงที่ได้รับความทุกข์ทรมาน ต้องใช้วิธีการ ประคับประคองให้กำลังใจ ทั้งนี้ ควรยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในฐานสูตร ว่าด้วยฐานะที่ควร พิจารณาเนื่องๆ ที่เรียกว่า “อภินิหารปัจเจกชน” 5 ประการ คือ

1. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
2. เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้
3. เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้
4. เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
5. เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มี กรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรม นั้น³⁴

3. บทสรุป

พระพุทธศาสนาถือว่าการอุทิศตนไม่ว่าจะทำกับใคร เพราะความหวังคืออย่างไร ต่างก็เป็น การฆ่าคนทั้งสิ้น จริยธรรมในทางพุทธศาสนาเป็นจริยธรรมที่เด็ดขาดตายตัว การฆ่าก็คือการฆ่า ผิดศีล ข้อที่ 1 ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม สมภาร พรหมทา ตั้งข้อสังเกตว่าในความผิดบางประเภท ถ้าสังคมสามารถ แสดงให้เห็นได้ว่ามีความจำเป็นบางประการที่ต้องแลกเอาระหว่างการผิดศีลธรรมกับประโยชน์ที่ มากกว่าก็อาจกระทำได้ แต่ก็ไม่อาจหักล้างให้การอุทิศตนกลายเป็นสิ่งที่ไม่ผิดศีลธรรมได้³⁵ นอกจากนี้ สมภาร พรหมทา ยังแสดงทัศนะเกี่ยวกับการอุทิศตนว่าสามารถจำแนกออกเป็นสามส่วน คือ 1) การ อุทิศตนที่ทำกับทารกในครรภ์ 2) การอุทิศตนที่ทำกับทารกแรกเกิดที่พิการทางสมองอย่างรุนแรง และคนไข้ที่ไม่มีทางรักษา รวมทั้งไม่อยู่ในสภาวะที่จะตัดสินใจอะไรด้วยตนเองได้และ 3) การอุทิศตน ที่ทำกับบุคคลที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์

เฉพาะการอุทิศตนที่ทำกับเด็กแรกเกิดที่พิการทางสมองอย่างรุนแรง และคนไข้ที่ไม่มีทาง รักษา โดยที่ทั้งคู่ออยู่ในสภาพหลับใหลและไม่สามารถตัดสินใจในชีวิตตนเองได้พุทธศาสนาเห็นว่าถ้า ไม่มีทางรักษา จริงๆ ก็สามารถทำการอุทิศตนแก่คนเหล่านี้ได้ โดยถือว่าเป็น “บาปที่จำเป็น” เพราะ พุทธศาสนาถือว่าการมีชีวิตอยู่ยืนยาวในทางชีวภาพนั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญ การรู้จักใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ ต่างหากคือค่าทางจริยธรรมที่แท้จริง ดังข้อความในพระไตรปิฎก³⁶ ที่ว่า บุคคลผู้มีศีล มีใจมั่นคง แม้ จะมีอายุสั้นเพียงวันเดียว ก็ดีกว่าคนไร้ศีล ใจไม่มั่นคง ที่มีอายุยืนถึงร้อยปี

³⁴ อจ.ปญจก. (ไทย) 22/57/99-100.

³⁵ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2535), หน้า 180.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

เมื่อพิจารณาจากพื้นฐานของความเชื่อและความศรัทธาของคนไทยแล้ว จะเห็นว่าในอดีตจนถึงปัจจุบันคนไทยมีความเชื่อที่แนบแน่นในหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม จะเป็นพื้นฐานทางจิตใจของคนไทยมายาวนาน การที่จะทำให้คนในสังคมไทยให้การยอมรับการทำการุณยฆาตผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นเรื่องยากที่จะยอมรับ เพียงแต่อาจจะยอมรับในกระบวนการในการรักษาของแพทย์บางส่วนเท่านั้น แม้แพทย์หรือพยาบาลผู้กระทำการุณยฆาตก็ต้องใคร่ครวญให้ดีก่อนจะลงมือกระทำ ไม่ว่าจะอ้างเหตุผลใดๆ แต่ก็ต้องยอมรับความจริงในฐานะชาวพุทธว่าเป็นปาณาติบาตในการฆ่ามนุษย์ แม้แต่การทำแท้งหรือการทำลายตัวอ่อนของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน บางกรณีอาจถูกกฎหมายที่ผิดศีลธรรม

จากทัศนะของคนไทยเกี่ยวกับการุณยฆาตทางการแพทย์ถือว่าการช่วยให้คนไข้จากไปโดยไม่เจ็บปวด ซึ่งคนไทยยังมีมุมมองและความเห็นแตกต่างกันไป เพราะการุณยฆาตยังเป็นเรื่องผิดกฎหมาย ส่วนมาตรา 12 ของ พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ให้สิทธิประชาชนสามารถปฏิเสธรับการรักษาในวาระสุดท้ายของชีวิตเท่านั้น และในทางพระพุทธศาสนา ผู้กระทำการุณยฆาต (ทีมแพทย์พยาบาล) ให้กับผู้ป่วยถือว่าร่วมกันกระทำการคร่าชีวิต แม้ผู้ป่วยหรือญาติจะร้องขอก็ตาม ซึ่งการฆ่าชีวิตเป็นบาปอกุศล อย่างไรก็ตามก็ต้องรับผลของกรรม ดังนั้น การุณยฆาตจึงเป็นปัญหาทางจริยศาสตร์ในสังคมปัจจุบันที่รัฐบาลควรหันมาสนใจ กำหนดบทบาทให้ชัดเจน สร้างความเข้าใจ ที่ถูกต้องให้กับสังคม เพื่อป้องกันการกล่าวอ้างเข้าข้างตนเองว่าเป็นบาปบริสุทธิ์ เพราะบาปบริสุทธิ์ไม่มีขึ้นชื่อว่าบาปล้วนเป็นมลทินทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล และ วรชัย ทองไทย. **ภาวะการณตาย ภาวะสะท้อนความมั่นคงของประชากร.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปลนพรีนติ้ง จำกัด, 2549.
- กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทย์. **การให้ผู้ป่วยที่สิ้นหวังตายอย่างสงบ (Euthanasia).** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2543.
- เกสรดา ศรีพิชญาการ. **เมตตามรณะกับบทบาทพยาบาล.** เชียงใหม่: โครงการตำราคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- ดวงเด่น นาคสีหราช. “สิทธิของผู้ป่วยที่สิ้นหวังในการตายอย่างสงบในจังหวัดมหาสารคาม”. **วารสารรวมคำแห่ง ฉบับนิติศาสตร์.** ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (2561).
- ดวงพร เพชรคง. **การุณยฆาต.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2560.

- ทิพากร ไชยประสิทธิ์. 11 ประเทศ กฎหมายไฟเขียว “ตายอย่างสงบ”. แหล่งที่มา: <https://news.thaipbs.or.th/content/278173> [29 มีนาคม 2564].
- นพวงษ์ บุญสิทธิ์. “สิทธิการปฏิเสธการรักษาของผู้ป่วยในวาระสุดท้าย”. รายงานส่วนบุคคล **หลักสูตร “ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น” รุ่นที่ 8**. สถาบันพัฒนาข้าราชการ: ฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม, 2553.
- นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา “ชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนา”. กรุงเทพมหานคร: J Print 2, 2561.
- ประพัฒน์พงศ์ สุคนธ์. “การยกเว้นความรับผิดชอบในการทำให้ผู้ป่วยตายด้วยความสงสาร”. **วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- “พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 124 (19 มีนาคม 2550).
- พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์, ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ และ สังเวียน สามีวง. “ศีล 5 กับปัญหาการุณยฆาต”. **วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์**. ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (2561).
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, 2559.
- พระมหาบุญมี มาลาวชิโร. **พระพุทธศาสนากับความตาย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้าวิชาการ, 2547.
- พระมหาสิงห์ทน คำขาว. **ความตายตามทัศนะพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2542.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2530.
- สถาบันเวชศาสตร์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. **รายงานสรุปผลโครงการสัมมนา “สิทธิในการตาย (Living Will)”**. กรุงเทพมหานคร: โรงพยาบาลสงฆ์, 2557.
- สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2535.
- The National Health Service of the United Kingdom. **euthanasia and assisted suicide**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.nhs.uk/conditions/euthanasia-and-assisted-suicide/>. [29 มีนาคม 2564].

พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

A Buddhist Teacher and Buddhism Propagation in Thai Society

พระปลัดคมศักดิ์ สติสมปนฺโน (รุ่งศิริ)¹

Phrapalad Khomsak Satisumpunno (Rungsiri)

E-mail : 6311105202@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคนเพื่อดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีแนวทางหลากหลายและมีผู้ปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกัน คือ พระธรรมกถึก พระวินัยธร ยิ่งในสังคมปัจจุบัน พระธรรมกถึกถือว่าเป็นผู้มีบทบาทหลักในการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยั่งยืน บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งพระธรรมกถึก คือ ผู้กล่าวสอนธรรม ผู้แสดงธรรม นักเทศน์ ต้องประกอบคุณสมบัตินี้ 5 ประการคือ 1) แสดงธรรมไปโดยลำดับ 2) อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ (3) ตั้งจิตเมตตาปรารถนาประโยชน์แก่ผู้ฟัง (4) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ (5) ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น ในการแสดงธรรมของพระพุทธรูปเจ้าทุกครั้งจะทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น ทรงเตรียมแผนการสอน ศึกษาสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผู้ฟัง คือ มีข้อมูลพร้อมตั้งแต่ต้นจนจบ โดยทรงใช้รูปแบบการสอนครบทั้ง 4 ประการ คือ 1) สันทสสนา 2) สมาทปนา 3) สมุตเตชนา 4) สัมปหังสนา ตัวอย่างของพระธรรมกถึกที่ได้รับการยกย่องด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย เช่น พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) เป็นต้น ได้ใช้หลักพระธรรมกถึกจนครบทุกประการจนเป็นที่ยอมรับเลื่อมใสศรัทธาของชาวพุทธและคนทั่วไป โดยจะยกตัวอย่างการทำความดีว่า ควรไหว้พระแล้วเอาความดีของพระใส่ใจไปด้วย ความดีคืออะไร คือความไม่ประมาท จากนั้นจึงอธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อผลของความดีว่า บุคคลที่กระทำความดีโดยหวังเอาความดีแท้ๆ นั้นไม่มีปัญหาอะไร

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เขายังต้องได้รับความดีตอบแทนเสมอ คนเช่นนี้แหละเป็นคนนำความสงบสุขมาสู่โลกเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและผู้ที่สนใจสืบต่อไป

คำสำคัญ: สื่อสังคม, ออนไลน์, พระพุทธศาสนา

Abstract

It was true that Buddhism propagation is duty of all Buddhists for its long lasting. For propagation's activities, it was varying and diverse and preacher plays different duties. This academic article focuses on the required qualities of Dhamma preacher for Buddhist propagation in Thai society. *Dhammakathika* referring to the truth preacher, teacher, Dhamma instructor must contain 5 qualification; 1) exposition is regulated and gradually advanced, 2) it contains reasoning, 3) it is inspired by kindness, 4) it is not for worldly gain, 5) it does not hurt oneself or others. The Buddha always used different style of teaching depending on the surroundings at that moment with good preparation, audience analysis, and sufficient data for teaching. there are 4 types of the Buddha's method of teaching; 1) *Sandassanā* or elucidation and verification, 2) *Samādapana* or incitement to take upon oneself, 3) *Samuttejana* or filling with enthusiasm, and 4) *Sampahangsanā* or filling with delight and joy. Good example of Dhamma preaching in Thai society was seen in the case of Phraprommangkalacarya (Paññanandabhikkhu) who exercised the said style of teaching. He had explained the preferable quality of the Dhamma teacher regarding to goodness that those who salute to the Triple Gem must keep goodness in their mind. What is the goodness? It is the kind of awareness. He continues to describe the results of such goodness that those who sincerely had good conducts, surely gain the good fruits, and they are the one who deserve to bring happiness to the world.

Keywords: Dhamma preacher, Buddhism Propagation, Thai Society

1. บทนำ

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวิธีการมากมายหลายวิธี ทั้งวิธีการพูด วิธีการทำตัวอย่าง ให้ดู วิธีการเขียน แต่ไม่ว่าจะเผยแผ่ด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม นักเผยแผ่ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ หรือ อุบาสกอุบาสิกา จะต้องยึดหลักการ คือโอวาทปาติโมกข์ เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงวางหลักการในการอยู่ร่วมกันของสังคมสงฆ์และสังคมโลกเพื่อการอยู่ร่วมกันโดยความสงบสุข

มี 3 ประการคือ 1. การไม่ทำบาปทั้งปวง 2. การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3. การทำจิตให้ผ่องใส² นอกจากนี้แล้วพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต อิกว่า ดูก่อนอนานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม 5 ประการไว้ภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น 5 ประการ คือ ภิกษุพึงตั้งใจว่าเราจะแสดงธรรมไปโดยลำดับ 1 เราจักแสดงอ้างเหตุผล 1 เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู 1 เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม 1 เราจักไม่แสดงให้กระทบตนและผู้อื่น 1 แล้วจึงแสดงแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม 5 ประการนี้ไว้ในภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น³

บุคคลผู้สอนธรรม คือผู้ทำหน้าที่เหมือนราชทูตอ่านราชสาส์นของพระราชา ผู้กล่าวธรรม ผู้เทศน์ ปาฐกถา บรรยายธรรมะนั้น จะต้องตระหนักในประเด็นนี้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของ พระธรรมกถึกโดยตรง เพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้ฟัง เพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด เมื่อจบการสอนโดยมีจุดมุ่งหมายในการสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง และเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลของการปฏิบัติตามสมควรสามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ⁴

ธรรมกถึก เป็นคำเรียก พระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม ว่า พระธรรมกถึก (ป. ธรรมกถึก) เป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดพระธรรมอย่างแยบคาย ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการนำธรรมของพระพุทธองค์ไปเผยแผ่แก่ภิกษุด้วยกันและแก่ชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยธรรมของนักเทศน์ 5 ประการ หรือที่เรียกว่า “ธรรมเทศกธรรม 5” ประกอบด้วย 1. อนุพุพิภถิ (กล่าวความไปตามลำดับ คือ แสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ) 2. ปริยายทสสาวิ (ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยักเยื้องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล) 3. อนุทยตปฏิจจ (แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่เขา) 4. น อามิสนตโร (ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีใช้เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน) 5. อตตานญจ ปรมญจ อนุพหจจ (แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงธรรม แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น)⁵

ฉะนั้น พระธรรมกถึกจึงต้องเป็นผู้ชาญฉลาด เข้าใจในหลักธรรมอย่างแจ่มแจ้ง พระธรรมกถึกจึงมีความสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งในปัจจุบันหลักธรรม

² ที.สี. (ไทย) 9/217/74.

³ อจ.ปญจก. (ไทย) 22/159/174.

⁴ วคิน อินทสระ, *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2545), หน้า 35.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก, 2556), หน้า 164.

ดังกล่าว เป็นหลักเตือนใจนักบรรยายธรรมทั้งหลายที่ต้องยึดและคิดถึงขณะแสดงธรรม คือ 1) พรรณนาธรรมโดยละเอียดมิให้บกพร่อง พอเหมาะแก่บุคคล เวลา และสถานที่ 2) เน้นตรงจุดสำคัญ และลึกซึ้ง ยกตัวอย่างประกอบให้เข้าใจง่าย 3) มีเมตตาจิต มุ่งให้ผู้ฟังเพลิดเพลินเกิดความสนใจนำไปปฏิบัติตาม 4) มุ่งประโยชน์และความผาสุกในชีวิตแก่ผู้ฟัง มิใช่การหวังลาภผล 5) มิให้ผู้ฟังสะเทือนอารมณ์และพลอยชื่นชมเป็นกันเอง พุทธวิธีนี้ใช้เป็นหลักในการแสดงธรรมและได้สืบทอดเป็นหลักขององค์พระธรรมกถึกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักการและวิธีการเหล่านี้นับเป็นต้นแบบมาจากพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสสอนไว้ เพื่อทั้งพระภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัททุกฝ่ายจะได้นำมาเป็นหลักในการบรรยายเป็นหลักที่ถือว่าพุทธวิธีนั้นคือต้นแบบสืบทอดกันมา ไม่จำกัดว่าผู้พูดจะเป็นใครหากได้ปฏิบัติตามหลักการพูดด้วยเมตตาวิจิตรกรรม เป็นต้น

ในปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้กระจายตัวเองออกไปมากเป็นพิเศษ เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชนเพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอกสถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริกไปสั่งสอนประชาชน เรียกว่า ธรรมทูตบ้าง ธรรมจาริกบ้าง⁶ ฉะนั้น คุณสมบัติของพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า ต้องมีความแม่นยำในหลักของพระพุทธศาสนามีทั้งภูมิธรรม-ภูมิปัญญา สามารถใช้ภาษาและวิธีสอนที่สามารถสื่อถึงประชาชนได้ มีความสามารถในการใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเผยแผ่ มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมนั้นได้ดี เป็นผู้มีหลักมนุษยสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนนั้นได้ดี และมีคุณสมบัติที่เหมาะสมทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของวัด และสังคม⁷ การเผยแผ่หลักการพระพุทธศาสนา คือการเผยแผ่ประกาศหลักคำสอน ชักจูงประชาชนให้มานับถือน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน หรือเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และเผยแผ่แสดงหลักการพระพุทธศาสนาชี้แจงให้นักบวชลัทธิอื่นได้ทราบ อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ก็มีหน้าที่ในเรื่องนี้เช่นกัน

ส่วนวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิผลและเห็นผลในปัจจุบันนี้ มีวิธีการอย่างไร และยังมีหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้อง หลักธรรมที่สนับสนุน และการประยุกต์ให้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง

บทความนี้จะนำเสนอพระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยใน 4 ประเด็นหลัก คือ 1) ความหมายของพระธรรมกถึก 2) คุณสมบัติของพระธรรมกถึก 3) ลีลาการสอน

⁶ พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จตถาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 462.

⁷ พระมหาถนิต อตถจารี และ พระปลัดอาพล สุธีโร, พระธรรมทูตสายต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 34.

4 ประการที่สนับสนุนพระธรรมกถึก 4) พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ดังต่อไปนี้

2. ความหมายของพระธรรมกถึก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการนำเอาหลักคำสอนอันประเสริฐเป็นธรรมชาติและบริสุทธิ์ ที่เกิดจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพื่อนำไปถ่ายทอดให้พุทธบริษัท 4 ได้รับการเรียนรู้ และน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนไปประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้เป็นผู้มีศีลธรรมเปี่ยมคุณธรรมที่มีเมตตา โดยอาศัยหลักไตรสิกขาเป็นพื้นฐานในการนำไปปฏิบัติ เป็นต้น

คำว่า ธรรมกถึก เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่า ธัมมกถึก (ธมฺมกถึกโก) และคนโบราณคงจะออกเสียงไม่ค่อยคล่องนัก จึงได้เพี้ยนมาเป็น ธัมมกถึก หรือ ธรรมกถึก แปลว่า ผู้มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ถ้าแปลอย่างนี้จัดเป็นศัพท์ตัทธิตที่มาจากสมาสอีกชั้นหนึ่งดังอรรถวิเคราะห์ว่า

- 1) ธมฺมสฺส กถา ธมฺมกถา แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ชื่อว่า ธัมมกถา⁸
- 2) ธมฺมกถา ตสฺส อตฺถิตฺติ ธมฺมกถึกโก แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ ดังนั้น ภิกษุหนึ่ง ชื่อว่า ธัมมกถึกะ⁹

แต่บางมติกล่าวว่า ไม่ต้องวิเคราะห์เป็นตัทธิตโดยวิเคราะห์เป็นนามกิตก์ได้เลย คือ ธมฺมกถึกติ ธมฺมกถึกโก แปลว่า ผู้โดยมกกล่าว ซึ่งธรรม ดังนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ธัมมกถึกะ ตามที่วิเคราะห์มามี 2 มติ คือ

- 1) ธมฺมกถึกโก แปลว่า ผู้มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม (ตัทธิต)¹⁰
- 2) ธมฺมกถึกโก แปลว่า ผู้กล่าวซึ่งธรรม (นามกิตก์)¹¹

หรืออาจแปลยกย้ายไปอย่างอื่นได้อีก แต่ความหมายก็ได้ต่างไปจากนี้ ในการเรียนบาลีนั้น สำหรับนักเรียนบาลีชั้นเริ่มต้น แปลทำนองไหนก็ได้ ส่วนบาลีชั้นสูงนั้นมักจะแปลทับศัพท์ว่า ธรรมกถึก ตามสำนวนนิยมในภาษาไทย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพระธรรมกถึกว่า พระธรรมกถึก หมายถึง ผู้แสดงธรรม หรือ สั่งสอนคนอื่นควรตั้งไว้ใจ 5 ประการ คือ 1) กล่าวความไปตามลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ 2) ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือ ชี้แจง

⁸ พระมหาสมปอง มุทิโต, บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น สำหรับนักศึกษาใหม่, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพลส จำกัด, 2547), หน้า 113.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

ให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกเยื้องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล

3) แสดงธรรมด้วยเมตตา คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่เขา 4) ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีช่องที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน 5) แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น¹²

นอกจากนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ยังได้ให้ความหมายของพระธรรมกถึกว่า ธรรมกถึก เป็นคำนามหมายถึง พระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรมว่า พระธรรมกถึก¹³ พระธรรมกถึกนี้สามารถที่จะทำหน้าที่ได้ทั้งผู้ที่ยังเป็นสามเณร มิได้จำเพาะเจาะจงเพียงพระภิกษุเท่านั้น เมื่อครั้งสมัยพุทธกาลก็ยังได้มีปรากฏสามเณรหลายรูป เช่น สังกิจจสามเณร ที่แสดงธรรมโปรดโจรห้าร้อยให้มีศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาหันเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาก็มี

กล่าวโดยสรุป พระธรรมกถึก คือ ผู้เป็นนักเทศน์นักแสดงธรรม การจะแสดงความมุ่งหมายไว้ว่าเราจะแสดงธรรม พระธรรมกถึกจะต้องคำนึงถึงว่าจะแสดงธรรมเพื่ออะไร แสดงแล้วมีผลอย่างไรต่อผู้ฟังธรรมด้วย ผู้ทำหน้าที่แสดงธรรมเพื่อให้ผู้อื่นนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้นั้น เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนให้ถี่ถ้วนในหลักธรรมนั้น ๆ ที่จะนำไปแสดง หากว่าเราไม่รู้จักจริงแล้วย่อมเกิดความผิดพลาดใหญ่หลวงได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะผู้แสดงธรรมที่ยังไม่มีประสบการณ์ ยังไม่มีโอกาสได้รับรสแห่งปฏิเวธธรรมแล้ว เป็นเรื่องที่ต้องระวังให้มาก การจดจำแต่ในตำรา อรรถกถา พระไตรปิฎก เพียงอย่างเดียวเชี่ยวชาญในทางปริยัติ แต่ในทางกลับกันไม่เคยลงมือปฏิบัติ ย่อมเกิดความผิดพลาด คลาดเคลื่อนความเป็นจริง กลายเป็นธรรมเทียมไม่ใช่ธรรมแท้ ผู้เป็นนักเทศน์แม้จะเชี่ยวชาญการแสดงธรรมเพียงใด แต่หากไม่นำไปปฏิบัติ นอกจากเราจะเป็นเพียงโบลานเปล่า ๆ แล้ว ยังจะเป็นมิถนาทิกฐิแก่ผู้ได้ยินได้ฟังการแสดงธรรมในฐานะเป็นพระธรรมกถึกได้ในที่สุด

3. คุณสมบัติของพระธรรมกถึก

การเผยแผ่ คือ การทำให้ขยายออกไป การทำให้ขยายวงกว้างออกไป ทำให้แพร่หลายออกไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงได้แก่การดำเนินงานเพื่อทำให้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทั่วทุกสารทิศ มีผู้คนศรัทธาเลื่อมใส เคารพ ยำเกรง ในพระรัตนตรัย และน้อมนำเอาหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติตาม

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น แต่ละยุคแม้จะมีรูปแบบกระบวนการไปตามยุคสมัยตามบริบทของสังคม แต่พระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงวางแนวทางไว้สำหรับนักเผยแผ่หรือพระธรรมกถึก

¹² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 164.

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 11.

ซึ่งปรากฏในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม หมายถึง ธรรมของนักเทศน์ องค์แห่งธรรมกถึกจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลาย เรียกว่า คุณสมบัติแห่งพระธรรมกถึก ได้แก่

1) ภิกษุที่จะเผยแผ่คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือนักเทศน์จะต้องประกอบด้วยองค์ 5 ประการคือ 1) แสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ 2) อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ 3) ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง 4) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ 5) ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นคือว่าไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น¹⁴

2) พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมควรมุ่งให้ผู้ฟังได้รับอานิสงส์เช่นไรบ้าง ควรมุ่งให้ผู้ฟังได้รับอานิสงส์ 5 อย่าง คือ 1) ผู้ฟังยอมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง 2) สิ่งใดที่เคยฟังแล้วแต่ไม่เข้าใจชัดยอมเข้าใจสิ่งนั้นชัด 3) บรรเทาความสงสัยเสียได้ 4) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ 5) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส¹⁵

3) พระธรรมกถึกตามบทพุทธคุณ¹⁶ พระพุทธเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครูปรากฏในบทสวดพระพุทธรูปว่า พระปกกุสาติ กล่าววาทานผู้มีอายุ พระสมณโคดม ผู้ศากยบุตรเสด็จออกบวชจากศากยราชสกุลทรงผนวชแล้ว พระสมณโคดมผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีกิตติศัพท์อันงามฟังไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น 1) เป็นผู้ไกลจากกิเลส 2) รู้เองโดยชอบ 3) ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ 4) ดำเนินไปดี 5) รู้แจ้งโลก 6) เป็นสารถิผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้ 7) เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย 8) เป็นผู้ตื่นแล้ว 9) เป็นผู้แจกธรรม¹⁷ ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น¹⁸

4) พระธรรมกถึก (ผู้สอน) ตามหลักพุทธธรรม¹⁹ ที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายมีเนื้อหาสาระคือ ต้องมีบุคลิกภาพเป็นคุณสมบัติภายนอกของพระธรรมกถึก ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส ความเป็นผู้มีสมบัติผู้ดี และมีธรรม 4 ประการ คือ

(1) รูปร่างงดงาม หมายถึง มีประมาณในรูป คือ มีความสง่างามของรูป 3 ประการคือ 1. รูปร่างดี 2. หน้าตาดี 3. ผิวพรรณดี²⁰ พระธรรมกถึก ควรมีความงามด้วยรูปร่างหน้าตา

¹⁴ อ.ป.พ.จ. (ไทย) 22/159/174.

¹⁵ อ.ป.พ.จ. (ไทย) 22/202/344.

¹⁶ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 42.

¹⁷ ม.อ. (ไทย) 14/343/402.

¹⁸ ม.อ. (ไทย) 14/343/402.

¹⁹ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธวิธีการสอน, หน้า 43.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบร่างกายที่ดี มีอารมณ์ที่เบิกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะเป็นมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

(2) โขสัปปมาณิกา หมายถึง มีประมาณในเสียง มีความงามในการพูด ในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ดีประเสริฐดุจเสียงแห่งพรหม 8 ประการคือ 1. แจ่มใส 2. ชัดเจน 3. นุ่มนวล 4. ชวนฟัง 5. กลมกล่อม 6. ไม่พรวด 7. ลึกซึ้ง 8. กังวาน²¹ พระธรรมกถึกต้องบริหารวาจาให้มีความงามทั้ง 8 ประการ ต้องรู้จักแต่งเสียงให้สวยงามเหมาะสมกับความเป็นพระธรรมกถึกไม่ประกอบด้วยวจีทุจริตนั่นเอง

(3) รัมมัมปมาณิกา หมายถึง มีประมาณในธรรม คือ พระธรรมกถึกต้องมีบุคลิกภาพทางสติปัญญา เป็นเรื่องของเขว้าปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการทางพันธุกรรม พระธรรมกถึกต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม 7 ประการคือ 1. เป็นรัมมัญญ คือ ผู้รู้จักเหตุ 2. เป็นอรรถัญญ คือ ผู้รู้จักผล 3. เป็นอรรถัญญ คือ ผู้รู้จักตน 4. เป็นมัตตัญญ คือ ผู้รู้จักประมาณ 5. เป็นกาลัญญ คือ ผู้รู้จักกาลเวลา 6. เป็นปริสัญญ คือ ผู้รู้จักชุมชน 7. เป็นบุคคลัญญ คือ ผู้รู้จักบุคคล²² พระธรรมกถึกต้องมีสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี คือประกอบด้วยสัปปุริสธรรม 7 ประการซึ่งเป็นธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ และธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ

(4) สุวิชาจรณสัมปันนา หมายถึง ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและความประพฤติดี คือพระธรรมกถึกต้องมีความประพฤติที่ดี ตามหลักธรรมของความเป็นพระธรรมกถึกที่ดี ต้องมีหลักธรรม 3 ประการ คือ 1. สุวิชาโน หมายถึง เป็นผู้มีความรู้ดี 2. สุสาสนโน หมายถึง เป็นผู้สอนที่ดี 3. สุปฏิปันโน หมายถึง เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดี²³ พระธรรมกถึกต้องมีความประพฤติที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ซึ่งเป็นการสอนด้วยการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่างที่ดีสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

ดังที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปคุณสมบัติของพระธรรมกถึกที่มีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรม ได้เป็น 2 ประเด็นดังต่อไปนี้

1) คุณสมบัติภายนอกของพระธรรมกถึก

คุณสมบัติของผู้เป็นนักเผยแผ่หรือผู้สอน แม้ผู้ฟังเห็นเพียงภาพภายนอก (ทางกายภาพ) ก็เกิดศรัทธา ยอมปฏิบัติตามในคำสอนด้วยความเลื่อมใสศรัทธา คุณสมบัติที่ปรากฏภายนอกอาจจะ

²¹ ที.ม. (ไทย) 10/285/216.

²² ที.ปา. (ไทย) 11/330/333.

²³ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธวิธีการสอน, หน้า 44.

เป็น รูปร่าง หน้าตา น้ำเสียง อากัปกริยา การแสดงออกเคลื่อนไหว มีมารยาทงาม เป็นที่ยอมรับของสังคม ถือเป็นเสน่ห์ที่ผู้ชมักคนฟังได้เป็นอย่างดี

2) คุณสมบัติภายในของพระธรรมกถึก

ผู้เผยแผ่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม เพื่อจะได้สอนถูกประเด็น ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ฟังจะได้รับความสุขความเจริญเป็นที่ตั้งและมีจิตเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม ดังนี้

(1) ปณิธาน ในการแสดงธรรมฟังตั้งใจไว้ในใจของตน แสดงว่าเราจักกล่าวธรรมชี้แจงไปตามลำดับเหตุการณ์ และยกตัวอย่างเหตุผลที่สมจริงมาประกอบ แสดงด้วยจิตเมตตาไม่หลังลากสักการะและไม่กระทบใครให้เกิดความเสียหายจนผู้ฟังไม่พอใจ

(2) ปฏิสัมภีทา มีความเข้าใจปัญหา แดกฉานในอรรถ คือ เนื้อหาสาระ และเข้าใจในธรรม คือ อธิบายย่อหรือพิสดารได้ มีความเข้าใจหลักนิรุกติ แดกฉานเรื่องภาษา พร้อมทั้งเข้าใจหลักปฎิภาณ คือมีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้

(3) พหูสูต เป็นผู้ฟังมาก คงแก่เรียน จำได้คล่องปาก สามารถฟังพินิจให้เข้าใจของตนเองและสามารถขบคิดต่าง ๆ ได้ด้วยเทคนิคและทฤษฎี

(4) การรู้จักแสดงธรรมไปตามขั้นตอน โดยคำนึงถึงภาวะของผู้ฟังเป็นหลัก สังเกตสิ่งที่มีมองเป็นด้วยตาไปจนถึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญาภายในของตน เช่นการเริ่มเรื่องทานกถาให้ฟังชี้แจงถึงผลดี แล้วจึงต่อด้วยการเล่าเรื่องสวรรค์ คือความสุข และโยงไปถึงโทษตามลำดับขั้นตอน เป็นต้น

4. ลีลาการสอน 4 ประการที่สนับสนุนพระธรรมกถึก

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง จะทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทรงเตรียมแผนการสอน พร้อมทั้งศึกษาสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผู้ฟัง มีข้อมูลไว้อย่างพร้อมมูลตั้งแต่ต้นจนจบทรงใช้รูปแบบการสอนครบทั้ง 4 ประการได้แก่

1) สันทัสสนา หมายถึง การอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือให้ไปเห็นกับตาตัวเอง

2) สมาทปนา หมายถึง การชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติตาม

3) สมุตเตชนา หมายถึง การเร้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

4) สัมผัสทั้งสนา หมายถึง การขโลมใจให้ชุ่มชื้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ²⁴

ในการแสดงธรรมนั้น ผู้ที่เป็นพระธรรมกถึกผู้เป็นนักเผยแผ่จะกล่าว หรือแสดงธรรมต้องยึดหลักการสอน 4 ประการดังกล่าวแก่ผู้ฟัง ซึ่งมีอยู่ 4 ประเภท ตามระดับสติปัญญา กล่าวคือ

1) อุคฆฏิตัญญู หมายถึง ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที

2) วิปจิตัญญู หมายถึง ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน

3) เนยยะ หมายถึง ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน

4) ปทปรมะ หมายถึง ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง²⁵

การแสดงธรรมของพระองค์จึงทรงยังใช้หลักการสอนที่เหมาะสมกับบุคคลประเภทต่าง ๆ โดยคำนึงถึงตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับการสอนหรือเนื้อหาของเรื่องที่สอนเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับหลักการสอนทั่ว ๆ ไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระราชาภุมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้แยกไว้เป็นประเด็น ในการสอนแต่ละครั้งนอกจากพระองค์จะทรงดูนิสัย หรือระดับภูมิปัญญาแล้ว เนื้อหาหรือเรื่องที่จะทรงสอนนั้นก็ต้องคำนึงด้วย ซึ่งเนื้อหาที่จะทรงสอนนั้นพระองค์ก็มีหลัก 7 ประการคือ

1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก

2) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกค่อยยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป

3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ควบคุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา

5) สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า “สนิทาน”

6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

7) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่เขาเอง²⁶

²⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2547), หน้า 53.

²⁵ ที.ม.อ. (ไทย) 66/83-84.

²⁶ พระราชาภุมณี (ประยูร ปยุตโต), *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2531), หน้า 30-38.

5. พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย นอกจากจะต้องมีคุณสมบัติและเทคนิคลีลาการสอนแล้ว โดยองค์แห่งธรรมกถึกส่วนของการแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการนำเอารูปแบบและวิธีการที่มีความแปลกใหม่ เพื่อที่จะให้การแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าชวนให้ผู้ฟังนั้นเกิดอารมณ์คล้อยตามที่จะฟังการแสดงธรรมหรือการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นเป็นอย่างดีสำหรับรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ธรรมะนั้นก็มีอยู่ด้วยกันหลายวิธี พระสงฆ์ผู้เป็นพระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเลือกรูปแบบและวิธีการนั้น ๆ ให้มีความเหมาะสมทั้งต่อตนเอง และต่อผู้รับฟัง คือ เลือกรูปแบบที่ตนนั้นถนัด และให้มีความเหมาะสมกับผู้ฟัง เพียงเท่านี้ก็สามารถที่จะทำให้การเผยแผ่นั้นดูน่าสนใจมากขึ้น

5.1 พระธรรมกถึกต้นแบบในปัจจุบัน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้ที่ถือเป็นบรมครูในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ “องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เองและเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังปรากฏพระนามว่า “สตุถา เทวมนุสฺ สานํ” พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นบรมครูยอดเยี่ยมเรื่องรูปแบบและแนวทาง พระองค์ทรงใช้หลักการและวิธีการสอนที่หลากหลาย ทรงเป็นแบบอย่างของพระธรรมกถึกนับตั้งแต่อดีตมาจวบจนถึงปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปพระธรรมกถึกจำเป็นต้องหารูปแบบและวิธีการนำเสนอที่จะนำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมกถึกที่ถือเป็นต้นแบบในปัจจุบันนอกจากจะนำหลักและวิธีการของพระพุทธเจ้ามาใช้แล้ว จะต้องมามีคุณสมบัติที่มีความโดดเด่น คือ 1) รู้จักหลักในการสอน 2) รู้ถึงวิธีการวิเคราะห์ผู้รับสารคือผู้ฟัง 3) รู้เทคนิควิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 4) รู้หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่จะถ่ายทอด 5) รู้เทคโนโลยีสารสนเทศ²⁷

ต้นแบบของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่ที่มีคุณสมบัติโดดเด่นดังที่ได้กล่าวมา เช่น สมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินฺชโร) และพระภิกษุวิเทศ วิ. (หลวงพ่อเชมธมโม) ซึ่งมีคุณสมบัติโดดเด่นในปัจจุบัน หลักการเผยแผ่ทั้ง 2 รูปนี้ ได้นำเอาหลักวิธีการของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ปรับใช้ให้เข้ากับปัจจุบัน โดยยึดหลักพระธรรมกถึกสำหรับนักเผยแผ่ 5 ประการ²⁸

นอกจากนี้ท่านทั้ง 2 ยังเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่มีความอดทนไม่แสดงกิริยาท่าที่อันจะทำให้เสียบุคลิกภาพ เป็นผู้รู้จักข่มจิตในการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ยอม

²⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, หน้า 1-9.

²⁸ พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโกชโย), “พระสงฆ์ต้นแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก”, *วารสารสัมคมศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม 2560): 135.

ตรากตรำทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และยังเป็นพระสงฆ์ผู้มีคุณธรรมปฏิบัติตนตามโอวาทปาฏิโมกข์ ดังเช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ผู้เป็นพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยได้ไว้หลายประเด็น ดังนี้

1) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อหลักการประพาศิตีความดีว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้น จะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งได้แก่กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา จะเป็นปัจจัยชักนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด และนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของการพัฒนาคนที่เรียกว่า การศึกษานั้นเอง²⁹

2) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อความหมายของความดี ไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่า ความหมายของคำว่าไทยว่า ดี หรือ ไม่ดี นี้มักจะ กำกวม ดี นี้ เรามักใช้ในความหมายว่าน่าปรารถนา ตรงกับความพอใจ ชอบใจ หรือแม้กระทั่งเป็นไปตามค่านิยม ดังนั้นจึงต้องมีการแยกแยะเช่นว่า ดี ตรงไปตรงมาตามความจริงตามธรรมชาติ ดีต่อชีวิต ดีในเชิงสังคม เป็นต้น³⁰

3) ท่านได้อธิบายความตามหลักของพระธรรมกถึกต่อประเภทของความดีว่า พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ 3 อย่างคือ

- (1) สัพพปาปสฺส อภินฺนํ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล)
- (2) กุสลสฺสุปสมฺปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)
- (3) สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใส³¹ (ปัญญา)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ต้นแบบพระธรรมกถึกที่ในปัจจุบัน พระสงฆ์ซึ่งถือเป็นพุทธบริษัทเดียวที่มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษาให้เข้าใจถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การนำธรรมะของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นได้ประพาศิตีตนเป็นสัมมาปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและสังคมต่อไป

5.2 เทคนิคและวิธีการเผยแผ่ในปัจจุบันของพระธรรมกถึก

หลักการพุทธวิธีในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงใช้รูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เพื่อให้เกิดความสะดวกในการที่จะทำความเข้าใจในหลักการสอนของพระพุทธองค์ วิธีการในการเผยแผ่ที่ถือได้ว่าเป็นหลักสากลตามแนวทางของพระพุทธเจ้า คือ 1) อนุปวาโท หมายถึง การไม่ว่าร้ายใคร ไม่โจมตีใคร ไม่โจมตีศาสนาอื่น แต่ใช้ปัญญาบอกว่า พระพุทธศาสนาดีอย่างไร 2) อนุปฆาโต

²⁹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2537), หน้า 7.

³⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำกัด, 2551), หน้า 195.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

หมายถึง การไม่ทำร้ายใคร ไม่ใช่กำลังเพื่อไปบังคับให้ใครเชื่อ ยึดหลักอหิงสาธรรม คือไม่เบียดเบียน แต่ใช้ปัญญาในการอ้างเหตุและผล จนกระทั่งผู้ฟังอยากลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง 3) ปาฏิโมกข์ จ สัวัโร หมายถึง มีความสำรวมในศีลและมารยาทให้ดี 4) มตตถณฺญา จ ภตฺตสมฺมึ หมายถึง รู้จักประมาณในการรับประทาน รวมไปถึงการใช้สอยปัจจัย 4 เพื่อจะได้เป็นทางแห่งความเคารพเลื่อมใสของผู้ที่ได้พบเห็น 5) ปนฺตถจ สยนาสนํ หมายถึง การนั่งในที่สงบ ผู้ที่ปฏิบัติธรรมต้องรักษาความสงบและรักในการอยู่ในที่อันสงบ 6) อธิจิตฺเต จ อาโยโค หมายถึง การประกอบความเพียรในอธิจิต ต้องหมั่นฝึกฝนสมาธิ คือ แก่นของการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน³²

สำหรับพระธรรมกถึกหรือพระนักเผยแผ่ของประเทศไทยในยุคปัจจุบัน มีการประยุกต์ใช้วิธีในการเผยแผ่ธรรมที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะความถนัดของแต่ละท่าน เช่น หลวงพ่อพุทธทาส ได้เน้นการเผยแผ่พระพุทธธรรมที่ลึกซึ้ง โดยชี้จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ บางรูปก็เน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมเชิงหลักความคิดจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วโลกดังเช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แต่บางรูปก็เน้นวิชาการเป็นหลักในการเผยแผ่ธรรม เช่น พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) บางรูปเน้นการเข้าใจในหลักธรรมแบบง่าย เป็นหลักพื้นฐานของศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ในสังคม ดังเช่น พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) หรือแม้แต่บางรูปเน้นการใช้สื่อโซเชียลมีเดียออนไลน์ เช่น พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ในการทำกิจกรรมเพื่อสังคมก็เป็นวิธีการเผยแผ่หลักธรรมดีสนเช่นกัน ดังเช่น พระราชวิสุทธิประชานาถ (หลวงพ่ออลงกต ติกุขปญฺโญ) วัดพระบาทน้ำพุ หรือแม้แต่การประยุกต์ธรรมะกับธรรมชาติของพระเมธีวิโรดม (ท่าน ว วชิรเมธี) เป็นต้น³³

5.3 การประยุกต์สื่อธรรมะในการเผยแผ่ในสังคมไทยปัจจุบัน

พระพุทธศาสดารองอยู่ในโลกใบนี้มาเป็นเวลาหลายพันปี ผ่านกาลเวลาที่มีความเจริญมาหลายยุคหลายสมัยจวบจนถึงทุกวันนี้ เพราะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประยุกต์เข้ากับสังคมที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไป ยุคปัจจุบันเรียกได้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสารมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก พระธรรมกถึกจำเป็นจะต้องประยุกต์การเผยแผ่หลักพุทธธรรมให้มีความทันสมัยทันต่อเทคโนโลยีที่พัฒนาอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สื่อจึงกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้พระพุทธศาสนากระจายตัวออกไปได้อีกมากในกลุ่มของประชาชน³⁴

³² แก้ว ขิตตะขบ, ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2553), หน้า 6-7.

³³ พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโกชโย), “พระสงฆ์ต้นแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก”, วารสารสัมคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม 2560): 217.

³⁴ ศรีศักดิ์ จามรมาน, อินเทอร์เน็ตนักล่าอาณานิคมโลก, (กรุงเทพมหานคร: ฐานบุคส์, 2551), หน้า 68.

การประยุกต์สื่อธรรมะในการเผยแผ่ในสังคมปัจจุบันนั้น แนวโน้มอนาคตของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย การใช้ช่องทางเพื่อการเผยแผ่ให้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเหมาะสมกับกลุ่มบริโภครหรือกลุ่มผู้ฟัง การประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันสามารถทำได้ดังต่อไปนี้

1) การมีหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อใช้ในสื่อปัจจุบัน ทำให้มีการศึกษาค้นคว้าผ่านระบบเครือข่ายบนสื่ออินเทอร์เน็ตได้ตลอดเวลา เพียงแต่มีอุปกรณ์เชื่อมต่อกับระบบเครือข่าย อาทิ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

2) การให้บริการที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ ทั้งสถานที่ อุปกรณ์และปัจจัยทางกายภาพอื่น ๆ เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ออกไปออนไลน์ หลักคำสอนก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้จะต้องไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิม ๆ เช่น การเทศน์ การบรรยายธรรม เป็นต้น ซึ่งต้องประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การปาฐกถาธรรมระบบออนไลน์ การเผยแผ่ธรรมคำสอนผ่านสื่อออนไลน์ อาทิ เฟสบุ๊ค เป็นต้น ดังนั้น เมื่อโลกเปลี่ยนไปการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ต้องเปลี่ยนไปเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยด้วยเช่นกัน³⁵

อาจกล่าวได้ว่า โลกยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบสื่อสารมีบทบาทและเป็นปัจจัยสำคัญต่อการศึกษาในอนาคต การดำเนินชีวิตไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีในการทำงาน และสนองความต้องการเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข แม้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน พระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนา หากยังใช้วิธีการเผยแผ่แบบเดิมอาจจะไม่สามารถเข้าถึงสังคมยุคใหม่ได้ เพราะยุคปัจจุบันประชาชนไม่ค่อยมีเวลา การเผยแผ่ธรรมะด้วยการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทสังคมที่มีอินเทอร์เน็ต จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะสามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและกว้างขวางมากที่สุด ไม่จำกัดเวลา สถานที่ สามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนได้ตลอดเวลา

6. สรุป

พระธรรมกถึก คือ ผู้กล่าวสอนธรรม ผู้แสดงธรรม นักเทศน์ ส่วนคุณสมบัติแห่งธรรมกถึกจะต้องเป็นภิกษุพร้อมที่จะเผยแผ่คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือนักเทศน์จะต้องประกอบด้วยองค์ 5 ประการคือ 1. แสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ 2. อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ 3. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง 4. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ 5. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นคือว่าไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น ลีลาการสอน หรือการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง จะทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทรงเตรียมแผนการสอน พร้อมทั้งศึกษาสภาพแวดล้อมวิเคราะห์ผู้ฟัง มีข้อมูลไว้อย่างพร้อมมูลตั้งแต่ต้นจนจบทรงใช้รูปแบบการสอนครบทั้ง 4 ประการได้แก่

³⁵ ม.อ. (ไทย) 14/527/348.

1. สันติสนา หมายถึง การอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง 2. สมาทปนา หมายถึง การชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม 3. สมุตเตชนา หมายถึง การเข้าใจให้แกลัวกล้าบังเกิดกำลังใจ 4. สัมปหังสนา หมายถึง การขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเรึง เบิกบาน ส่วนพระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย จะต้องเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแบบเชิงรุกโดยการประยุกต์หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันและต้องทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับพระธรรมคุณข้อหนึ่งว่า อกาลิโก ซึ่งหมายถึง ไม่ประกอบด้วยกาล คือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาบรรลุได้ทันที ถือเป็นกรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันให้มั่นคงเจริญรุ่งเรืองสืบไป

บรรณานุกรม

- แก้ว ชิตตะชบ. ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2555
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธวิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.
- พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโกชโช). “พระสงฆ์ต้นแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก”. วารสารสัมคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม 2560).
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2537.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำกัด, 2551.
- _____. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2547.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุภาพธรรมสภา, 2556.
- พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). อยู่กับความดีของชีวิต. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สภาธุรกิจ จำกัด, 2554.
- พระมหาถนิต อตถจारी และ พระปลัดอาพล สุธีโร. พระธรรมทูตสายต่างประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น สำหรับนักศึกษาใหม่. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, 2547.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จตถาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2531.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์: ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2548.

_____. **โอวาทท่านพุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2534.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2546.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2545.

ศรีศักดิ์ จามรมาน. **อินเทอร์เน็ตนักล่าอาณานิคมโลก**. กรุงเทพมหานคร: ฐานบุ๊คส์, 2551.

การบริหารงานภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลยุค 4.0 Public Administration Good Governance 4.0

พระสรารวุธ จตลีโล (ปานทับทิมทอง)¹

Phra Sarawut Thitasillo (Parnthapthimthong)

E-mail : 6311105201@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

ปัจจุบันทุกหน่วยองค์กรของเอกชนและรัฐในเกือบทุกประเทศได้นำธรรมาภิบาล (Good Governance) มาใช้เป็นหลักการบริหารจัดการ แม้มีระบบธรรมาภิบาลได้รับการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพ ทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพดีเยี่ยมแต่ถึงกระนั้นก็ยังพบว่า ในด้านการปฏิบัติจริงยังมีการทุจริต การบริหารด้วยหลักคุณธรรมที่ยังมีน้อยและไม่มีประสิทธิผล เป็นเพราะว่า หลักคุณธรรมเป็นเรื่องของคุณภาพจิตใจที่ดีงามและมองเห็นประโยชน์ของตนเอง ผู้อื่นและสังคมอย่างบริสุทธิ์ใจ ซึ่งการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม ดึงดูดต้องมีความรู้ เข้าใจและการตระหนักถึงคุณค่าของคุณธรรมอย่างลึกซึ้ง พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตใจ โดยมองว่าความดีว่าเป็นจิตที่เป็นฝ่ายกุศลจิตซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก่อนต่อเมื่อ 1) มนุษย์มีการฝึกฝนสติสัมปชัญญะ มีความรู้ตัวและสิ่งรอบข้างอย่างถูกต้อง 2) มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้ออาทรผู้อื่นและองค์กรเป็นนิตย์ คุณธรรมดังกล่าวต้องการการเรียนรู้ฝึกฝนจนแน่ใจได้ชัดด้วยตนเองและคนอื่นพิสูจน์ได้ สติสัมปชัญญะกั้นจิตจากมโนทุจริต ซึ่งโดยทั่วไปคนมักถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลจิตคือโมหะจนทำให้เกิดความโลภและโทสะ เกิดความเห็นแก่ตัว จนกลายเป็นเหตุให้ทำทุจริตในรูปแบบต่าง ๆ การมีเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขาย่อมทำให้จิตใจมีวุฒิภาวะ มีภาวะผู้นำด้วยคุณธรรม ส่งผลดีต่อตนเองคือ 1) มีจิตสงบนิ่งด้วยกุศลเสมอ มีความสุขในตัวเองและทำให้ผู้อื่นมีความสุข 2) ทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ ส่วนต่อผู้อื่นคือ 1) ทำให้เป็นที่รักเคารพ 2) การตัดสินใจมีความยุติธรรม มุ่งความดีงาม ความเจริญรุ่งเรือง 3) ทำให้เกิดความรักสามัคคีในองค์กร 4) แสดงออกต่อกันด้วยความรัก เคารพทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะส่งผลทำให้ระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: หลักธรรมาภิบาล, ความดี, พระพุทธศาสนา, การเสริมสร้าง

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

At present, every private and state organization in almost every country has adopted good governance as a management principle. Even though the system of good governance is recognized as effective system, providing management with excellent efficiency, but still found that in terms of practicality, there found corruption, moral outcomes are still less and ineffective because morality is a matter of quality of good mind and honestly sharing self-interest, others and society. To develop the mind to be virtuous, good must have knowledge, deep understanding and realizing moral values. Buddhism emphasizing on mental development assures that goodness comes from wholesome mind, which will occur only when 1) one has practiced awareness, knowing oneself and things around correctly, 2) compassion, kindness, caring for others. Such virtues require righteous learning and practice proven by yourself and others. Awareness notes the mind from mental corruption. In general, people are often concocted with unwholesome mind, that is, delusions that cause greed and wrath. Selfishness causes various forms of corruption. Loving-kindness, compassion and equanimity produce mental maturity, leadership with morals. It has a positive effect on one's self: 1) a calmful mind with charity, being happy in oneself and causing others happy, and 2) working with sincerity, without selfishness, but with responsibility, and for others; 1) to be loved and respected by others, 2) making decisions with fairness, focusing on wholesomeness and prosperity, 3) love and unity in the organization, 4) all members live and work with love, respect each other through good deeds, conversation and wishes, which will result in an effective management in accordance with the principles of good governance.

Keywords: Good Governance Principles, Goodness, Buddhism, Strengthening

1. บทนำ

หลักธรรมาภิบาล เป็นหลักการการบริหารที่มุ่งเน้นหลักการ โดยมีใช้หลักการที่เป็นรูปแบบ ทฤษฎีการบริการงาน แต่เป็นหลักการทำงาน ซึ่งหากมีการนำมาใช้เพื่อบริหารงานแล้ว จะเกิดความ เชื่อมั่นว่าจะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุด² การนำหลักธรรมาภิบาลไปปฏิบัติให้เป็นผล จำเป็นต้องมี เครื่องชี้วัดที่เหมาะสมและเชื่อถือได้ ปัจจุบันมีหลายหน่วยงานได้พยายามสร้างตัวชี้วัดธรรมาภิบาล และใช้ในหน่วยงานของตน แต่ตัวชี้วัดนั้น ๆ ยังเป็นที่ถกเถียงและไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นตัวชี้วัด กลาง เนื่องจาก ความหลากหลายของตัวชี้วัดและมิติที่แตกต่าง ซึ่งมิติเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความเข้าใจ และกรอบการรับรู้ของผู้นำเสนอแต่ละบุคคลหรือองค์กร โดยทั่วไปสาระสำคัญของธรรมาภิบาล สามารถพิจารณาได้จากองค์ประกอบหลักได้แก่ หลักความคุ้มค่า หลักคุณธรรม ความชอบธรรม สิทธิ มนุษยชน ความยั่งยืน ความโปร่งใส ความเสมอภาค ความยอมรับ การตรวจสอบ ความมี ประสิทธิภาพ และการมีส่วนร่วม³

ธรรมาภิบาลเป็นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชน และ ประชาชนโดยทั่วไป ในการที่จะทำให้การบริหารราชการแผ่นดิน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มี คุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรมและตรวจสอบได้⁴ ซึ่งหมายรวมเอาหลักการ 3 อย่างในเชิงปฏิบัติคือ (1) กระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชนและประชาชนโดยทั่วไปในการที่จะทำให้ การบริหารราชการแผ่นดินดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพมีคุณภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ (2) การ ที่กลไกของรัฐทั้งทางการเมืองและการบริหารมีความแข็งแกร่งมีประสิทธิภาพ สะอาดโปร่งใส รับผิดชอบหรือ (3) การบริหารหรือการปกครองที่ดี หรือการปกครอง หรือการบริหารที่เป็นธรรมโดย จะมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) ความโปร่งใส (Transparency) (2) การตรวจสอบได้ (Accountability) และ (3) ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency)⁵ ระบบธรรมาภิบาล เป็นกลไกของรัฐที่ มุ่งความดีงามความมีศีลธรรมเป็นจุดหมายสูงสุด ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นคือการที่ผู้ปฏิบัติตามทั้ง ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติกร เช่น ด้านนิติธรรม ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี ด้านคุณธรรม ความไม่สามัคคี กันภายในองค์กร ด้านความโปร่งใส ขาดการตรวจสอบด้วยความซื่อสัตย์ ด้านความมีส่วนร่วม ขาด

² สถาบันพระปกเกล้า, วัดระดับการบริหารจัดการที่ดี, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2550), หน้า 17.

³ บุชบง ชัยเจริญวัฒน์ และบุญมี ลี, ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล (Indicators of Good Governance), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, 2546), หน้า 3.

⁴ ธีรยุทธ บุญมี, ธรรมรัฐแห่งชาติยุคทศวรรษที่ห้าประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สาย ธาร, 2541), หน้า 1.

⁵ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, แผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ, (กรุงเทพมหานคร: กองกลาง สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2544), หน้า 19-20.

การรับฟังปัญหา ด้านความรับผิดชอบ เพราะขาดการเอาใจใส่ดูแลผู้ใต้ปกครอง ด้านความคุ้มค่า ขาดการให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการดูแลเกี่ยวกับเรื่องการเงิน

ปัญหาที่ทำให้การใช้หลักธรรมาภิบาลไม่สมบูรณ์ เพราะการขาดเข้าใจความตึงเครียดอย่างชัดเจน และเห็นคุณค่าความเป็นคนดี (Good Mind) ของทุกคน ด้วยเหตุนี้ธรรมาภิบาลจึงมุ่งเน้นสร้างคนให้มีคุณงามความดี ให้บูชาคุณงามความดีมากกว่าจะเน้นระบอบการปกครอง⁶ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ดูเป็นอุดมคติ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือกระบวนการทั้ง 6 ประการนั้นมีความบกพร่อง จนเกิดปัญหาต่าง ๆ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นไปได้ยากในการสร้างแนวคิดการบริหารให้มีประสิทธิภาพได้ 100 เปอร์เซ็นต์ เพราะธรรมชาติของความดีต้องเป็นสิ่งที่เกิดจากจิตที่ดำเนินอยู่ หรือประพฤติอยู่เป็นนิตยประจำจิต ประเด็นคือ ทำอย่างไรให้การทำความดีให้อยู่ในจิตของทุกคนในชีวิตประจำวันในรูปของวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนหลักบริหารธรรมาภิบาล? การนำแนวคิดเรื่องความดีของพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาข้อนี้จึงน่าจะสมบูรณ์ และกระบวนการนำหลักความดีไปใช้เป็นหลักการเพื่อการบริหารองค์กรจะทำได้อย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและสังคม

2. การเข้าใจเรื่องความดีเชิงพุทธ

ความดี (Goodness) ซึ่งใช้ในการบริหารจัดการเรียกว่า Good Governance หรือธรรมาภิบาล หรือธรรมรัฐ เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชน และประชาชนโดยทั่วไปซึ่งได้รับการยอมรับและใช้กันในทุกประเทศ คำว่า ความดี ที่รับรู้กันในประเทศไทยอาจมีความแตกต่างจาก Good ในทัศนะทางตะวันตก คำนี้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเรื่องเจตนาที่เกิดจากจิตและเป็นสาเหตุของการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ เรื่องความสุขของมนุษย์อันถือว่าเป็นเป้าหมายของมนุษย์ทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคตในความเข้าใจของนักคิดตะวันตก แต่พระพุทธศาสนา ไม่ได้เน้นถึงอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครองเป็นเป้าหมายที่สูงสุดของการมีอำนาจ แต่ถือว่าเป็นเป้าหมายของการมีอำนาจก็คือการสร้างคุณประโยชน์แก่ตนและสังคม ในหลักการบริหารปกครองให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารใช้ธรรมมาเป็นอำนาจมากกว่าใช้อำนาจมาเป็นธรรม และในขณะเดียวกัน ก็มีหลักธรรมสำหรับผู้ใต้ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติด้วย

คำว่า ดี ไม่ดี ไม่ได้อยู่คำเดียว แต่เป็นคุณนามที่บอกลักษณะ ศัพท์ที่มีความหมายว่า ดี ในภาษาบาลี คือ กุศล (ฉลาด มุ่งใส) โสภณ (งดงาม) สจฺจ (จริง) กลฺยาณ (สมา) ปุญฺญ (สุจริต) เป็นต้น ซึ่งตรงกันข้ามกับ ไม่ดี คือ อกุศล อโสภณ อสจฺจ อกลฺยาณ มิจฺฉา ปาป ทุจฺจิต คำว่าดี ที่มีความหมายตรงกับภาษาบาลี น่าจะเป็นคำภาษาไทยคือ ดี ใช้กันทั่วไปซึ่งบ่งถึงฝ่ายดี เป็นกุศล ทำให้เกิดคุณประโยชน์ แต่ความหมายยังไม่ชัดเมื่อเรานิยามความดี ความดีจัดเป็นคุณแสดงลักษณะของดีคำอยู่

⁶ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ธรรมรัฐ ธรรมราชา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 103.

ด้วย หากใช้เป็นคำนามก็จะบ่งให้อยู่ในฝ่ายบุญ กุศล เช่น ทำดี พุทฺดี คิตฺตี ซึ่งความดีนี้มักเกี่ยวเนื่องกับการกระทำในพระพุทธศาสนา ความความดี เกิดจากการกระทำ (สังขาร) ที่เรียกว่า กรรม ซึ่งจัดเป็นลักษณะของจิตที่เป็นต้นเหตุของการกระทำซึ่งมีลักษณะเป็นกุศลจิตและกระตุ้น/สร้างให้เกิดกุศลจิตแก่ผู้อื่น การกระทำ (กรรม) มี 3 อย่าง⁷ (1) มโนกรรม คือ พฤติกรรมของจิตที่แสดงออกเป็นความคิด ซึ่งมีอยู่ 2 ฝ่ายคือกุศลกรรมและอกุศลกรรม (2) วจีกรรม คือ การกระทำที่แสดงออกโดยการพูด การกล่าว เป็นถ้อยคำ ในรูปของประโยคภาษา เพื่อการสื่อสาร เรียนรู้ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในสังคมปัจจุบัน (3) กายกรรม คือ พฤติกรรม การแสดงออก การเคลื่อนไหวของร่างกาย ซึ่งจัดเป็นสิ่งที่มีความแรงผลึกเช่นกันคือ กุศลกรรมและอกุศลกรรมเป็นตัวกระตุ้นให้พฤติกรรมนั้นดีหรือชั่ว

สิ่งที่เรียกว่าดี นั้นจะต้องเกิดจากกุศลจิตซึ่งมีอาการหรือเครื่องประกอบด้วยคือ อโมหะ อโลภะและอโทสะ ซึ่งแบ่งเป็นความเข้มข้นระดับวิตีกกมะ ปริยภูฐานะและระดับอนุสัย ซึ่งขึ้นอยู่กับกำลังความคิดปรุงแต่ง หากมันไม่หยุดจิตก็จะถูกบีบคั้นให้ตื่นรนแสดงการกระทำที่หยาบและมีผลกระทบต่อสิ่งภายนอกทำให้เกิดผลต่อความคิดและทำให้จิตฝังลึกจนเป็นกรรมติดตัวเป็นบุคลิกภาพ

3. การนำหลักธรรมสนับสนุนธรรมาภิบาล

มีหลักฐานชัดเจนว่า ในสมัยอดีตพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และได้สถาปนาองค์กรของชาวพุทธเรียกว่า พุทธบริษัท ขึ้นเป็นครั้งแรกและพระองค์ได้ใช้หลักธรรมในการบริหารและปกครองซึ่งส่งผลให้พุทธบริษัทดำรงมั่นถึงปัจจุบัน โดยมีหลักธรรมที่สำคัญที่เป็นเครื่องมือให้การบริหารจัดการให้องค์กรมีระบบการจัดการสอดคล้องกับธรรมซึ่งนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย และยังทำให้ระบบมีธรรมาภิบาลคือ

1) หลักสติสัมปชัญญะ (Mindfulness and Awareness)

หลักสติสัมปชัญญะ เป็นคำภาษาไทยมาจากบาลีคือ สติ กับ สมฺปชณฺญ สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความระลึกได้ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก⁸ และการรู้สึกตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ ทั้งในขณะคิด ขณะพูด และในขณะที่กระทำ ด้วยความระลึกไว้ในขณะนั้น ๆ ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ในพระพุทธศาสนาไม่สามารถแยกจากกันได้ คือ สัมปชัญญะเป็นองค์ธรรมคือ ปัญญาธิริย ซึ่งเป็หัวใจสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเน้นให้ความสำคัญของสติสัมปชัญญะว่า “ภิกษุทั้งหลายภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะอยู่เถิด นี้เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย”⁹

⁷ อก.ทุก. (ไทย) 20/445/131.

⁸ อภิ.วิ. (ไทย) 35/524/393.

⁹ ส.ม. (ไทย) 19/368/211-212.

การรู้ตัวพร้อมเป็นตัวพร้อมเป็นตัวทำให้จิตที่เป็นกุศลซึ่งเป็นตัวกำหนดให้จิตมีความมั่นใจในการกำหนดให้การแสดงออกมาทางกาย วาจาแสดงออกมาเป็นสุจริต ป้องกันทุจริตซึ่งจะเกิดตามมา ดังนั้นสติสัมปชัญญะจึงจัดเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำลายความชั่ว ลักษณะความมีความรู้พร้อมมีเนื้อหาสำคัญคือ 1) การรู้เท่าทัน 2) อารมณ์หรือความคิดที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน 3) พิจารณาให้เห็นความจริงคือ สภาพไตรลักษณ์ ซึ่งปรากฏการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) การไม่อยู่กับที่ถาวร (ทุกขัง) และการไม่อยู่อำนาจความต้องการของใคร (อนัตตา) หรืออีกนัยหนึ่งคือการรู้พร้อมตามที่มันเป็น ซึ่งบ่งถืออาการปล่อยให้ความคิดและเรื่องราวเกิดและดับไปตามธรรมชาติ

2) ไตรสิกขา (Three Trainings)

ไตรสิกขาคือหลักคำสอนว่าด้วยหลักการที่ต้องศึกษา เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์คือการจัดตั้งระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม และทำให้เกิดการพัฒนาทั้งส่วนตนและผู้อื่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคว่าไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน หลักไตรสิกขามี 3 อย่างคือ (1) อธิศีลสิกขา แปลว่า สิกขาคือศีลอันยิ่ง หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความ ประพฤติอย่างสูง ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา¹⁰ (2) อธิจิตสิกขา แปลว่า สิกขาคือจิตอันยิ่ง หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เมื่อจิตเป็นสมาธิทำให้จิตสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย¹¹ (3) อธิปัญญาสิกขา แปลว่า สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เป็นลำดับไป¹² หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเชิงปฏิบัติสามารถสรุปลงในหลักไตรสิกขานี้ทั้งด้านอริยมรรคที่สามารถนำไปสู่การรู้แจ้งธรรม บรรลุนิพพานซึ่งสามารถทำลายกิเลส อุปาทานได้อย่างสมบูรณ์ เป็นเหมือนรัฐธรรมนูญขององค์กรเพื่อให้กิจการต่าง ๆ ดำเนินไปสู่เป้าหมายเดิมเช่นเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสรู้ และสร้างวัฒนธรรมกุศลแก่สังคมซึ่งจะทำให้เกิดความสงบสุข

3) อิทธิบาท

หลักธรรมที่เป็นทางแห่งความสำเร็จที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง คือ อิทธิบาท 4 ในคัมภีร์มัทพลสูตร¹³ ได้อธิบายว่าเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ มี 4 ประการ คือ ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ

¹⁰ ชุ.ม. (ไทย) 29/10/48.

¹¹ ชุ.ม. (ไทย) 29/10/49.

¹² ชุ.ม. (ไทย) 29/10/49.

¹³ ส.ม. (ไทย) 19/821/385.

ความไต่ตรงสอบสวนพิจารณา หรือหมายความว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝั ใช้ปัญญาสอบสวน¹⁴ หลักอิทธิบาทนอกจากจะทำให้เกิดการประสบผลสำเร็จ พระพุทธศาสนาไต่แสดงหลักแห่งการบริหารจัดการ ที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการ ทำงานอย่างมหาศาล อันสามารถที่จะไต่งานนั้นบังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ที่เรียกว่า อิทธิบาทธรรม¹⁵ ซึ่งมีผลทำให้การจัดการ การงานไต่ ๆ ประสบผลสำเร็จแน่นอน ซึ่งสอดคล้องในเชิงจิตวิทยาในการทำงานคือ เริ่มต้นด้วยการสร้างความพอใจ ชอบ มีความรักในการทำกิจการนั้น ๆ ไต่ว่าจะเป็นการบริหารงาน การทำงานในหน่วยงานเล็ก ๆ การเรียน เป็นต้น ล้วนเกี่ยวข้องกับคน เมื่อเริ่มต้นด้วยความสนใจอย่างตั้งใจ ก็ไต่มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องในการเสาะแสวงหาแหล่งความรู้ การฝึกหัดปฏิบัติ การเปิดรับความรู้ ความคิดเห็นใหม่จากนั้นจิตตคือความไต่ตรงพิจารณาหาเหตุผล กระบวนการในการพัฒนากิจกรรมที่ไต่ต้นทำให้ไต่ที่สุด และสุดท้ายคือ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาไต่ตรง การประเมินผล ตรวจสอบของกิจกรรมนั้น เพื่อไต่ต่อดกิจกรรมให้ไต่การพัฒนาไต่ก้าวหน้าไต่ไป

4) หลักพรหมวิหาร

พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญและเผยแผ่อบรมสั่งสอนในระหว่างการบำเพ็ญบารมี เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตประเสริฐบริสุทธิ์ มีอยู่ 4 ประการคือ (1) เมตตาความเมตตา (ความรัก) คือความปรารถนาไต่มีไต่ตรไต่ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข คำว่ากรุณาคือ ความสงสาร คืออยากช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ไต่ใจที่จะปลดปล่อยบ้ำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง¹⁶ (2) กรุณาคือ ความกรุณา ความสงสาร คไต่อยากช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ไต่ใจในการอันจะปลดปล่อยบ้ำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ทั้งหลาย¹⁷ (3) มุทิตา คือ ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ไต่มีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นไต่ไต่มีสุข เจริญองงามยิ่งขึ้นไป¹⁸ (4) อุเบกขา คือการที่จิตไต่ตรงด้วยปัญญาแล้ววางเฉย จิตเป็นกลางไต่

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 38.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/306/277.

¹⁶ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมบุญ: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ไต่งาม, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2545), หน้า 20.

¹⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551), หน้า 161.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 355.

ลำเอียงด้วยอคติต่าง ๆ จิตใจปลอดโปร่ง เมื่อได้พัฒนาจิตด้วยเมตตา กรุณาและมุทิตาเต็มที่แล้ว เป็นจิตที่สงบด้วยปัญญา

พรหมวิหารธรรมเป็นคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเป็นผู้นำ ทำให้เป็นผู้ใหญ่มีจิตใจอ่อนโยน หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นเสมอ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่จะสามารถเชื่อมโยงบุคคลากร และสร้างความเชื่อมั่นด้านคุณธรรม จริยธรรมอย่างแท้จริง

4. วิธีการนำมาใช้เสริมกับหลักธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล คือ Governance จึงเป็นที่เข้าใจกันว่า หมายถึง การกำหนดกลไกอำนาจของภาครัฐในการบริหารทรัพยากรทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อให้เกิดการพัฒนา ในระยะเริ่มแรกนั้นธนาคารโลกได้พยายามอธิบายความหมายของ Governance ว่าครอบคลุมถึงความหมาย 3 ลักษณะ คือ (1) โครงสร้างและรูปแบบของระบอบการเมือง (Political Regime) (2) กระบวนการ และขั้นตอนที่ผู้มีอำนาจในการเมืองใช้ในการบริหารทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาประเทศ (3) ชีตความสามารถของรัฐบาลในการกำหนดนโยบายและการดำเนินการตามนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ¹⁹

การนำแนวคิดธรรมาภิบาลมาใช้ในประเทศไทย เมื่อครั้งแรกที่มีการอ้างถึงคำว่า Governance ตามความหมายที่ใช้กันในวงวิชาการนั้น คำว่า Governance ถูกใช้ในหนังสือแสดงเจตจำนงกู้เงินของประเทศไทยจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF)²⁰ กำหนดเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 ขึ้น โดยทุกส่วนราชการต้องถือปฏิบัติและรายงานผลการปฏิบัติต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา ตามระเบียบนี้ได้ระบุถึงหลักสำคัญของธรรมาภิบาล 6 หลัก คือ (1) หลักนิติธรรม เป็นการตรากฎหมายและกฎข้อบังคับให้ทันสมัยและเป็นธรรมกับทุกคนอย่างเสมอภาค ไม่ใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของบุคคล โดยหลักการนี้คือ สอดคล้องกับความเป็นจริง (2) หลักคุณธรรม เป็นการยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ยึดถือหลักนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่สังคม หลักการนี้มีหลักการสำคัญคือ การปลอดจากทุจริต การทำผิดมาตรฐานวิชาชีพต่าง ๆ²¹ (3) หลักความโปร่งใส เป็นการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ การทูลวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร มีกระบวนการ

¹⁹ เอเจอร์ แซม, ธรรมาภิบาลการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ น้ำฝน, 2545), หน้า 31.

²⁰ สมพงษ์ ชูมาก, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ทศวรรษ 1990 และแนวโน้ม), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 123.

²¹ สถาบันพระปกเกล้า, วัตรระดับการบริหารจัดการที่ดี, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2550), หน้า 17.

ให้ประชาชนตรวจสอบความชัดเจน²² โดยเน้นการให้ข้อมูลอย่างชัดเจน (4) หลักการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ และเสนอความเห็นในการตัดสินใจปัญหาสำคัญของประเทศ (5) หลักความรับผิดชอบ เป็นการตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม เป็นกระบวนการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ และบรรลุจุดประสงค์ (6) หลักความคุ้มค่า เป็นการบริหารและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม²³ ซึ่งหลักการทั้ง 6 อย่างนี้ต้องดำเนินไปตามกรอบ 3 ประเด็นคือ 1) มีการสร้างระบบ 2) กระบวนการดำเนินงาน และ 3) การตรวจสอบซึ่งมีผลเป็นรูปธรรม โดยมีหลักการนำมาเสริมสร้างธรรมาภิบาลดังนี้

ธรรมาภิบาล	หลักธรรมที่เสริมสร้างธรรมาภิบาล	ข้อธรรม	การประยุกต์ใช้	
1) หลักนิติธรรม	สติสัมปชัญญะ		มีสติสัมปชัญญะให้ตั้งอยู่ในความถูกต้อง เป็นกุศลจิตเสมอ	
		ไตรสิกขา	อริสัสสิกขา	มีศีลเป็นปกติ ไม่ละเมิดนิติธรรม กฎหมายระเบียบ
			อธิจิตตสิกขา	มีจิตตั้งมั่นในหลักนิติธรรมที่เกิดจากธรรมคือกุศลจิต
			อธิปัณณาสสิกขา	ใช้วิจารณ์ญาณในการ
	อิทธิบาท	ฉันทะ	มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของนิติธรรม	
		วิริยะ จิตตะ วิมังสา	ช่วยเหลือ แสวงหากระบวนการให้การใช้หลักนิติธรรมสำเร็จ	
	พรหมวิหาร	เมตตา	ใช้หลักนิติธรรมอย่างสม่ำเสมอ	
		กรุณา	มีจิตต้องการให้ทุกคนพ้นจากความไม่เป็นธรรม	

²² เจริญ เกษฏาวัลย์, การตรวจสอบธรรมาภิบาล ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ (Governance Audit Theory and Practice), (นนทบุรี: บริษัท พอดี จำกัด, 2547), หน้า 16.

²³ ยั่งยืนระพล อรุณะภสิกร, ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิทยุชน, 2542), หน้า 8-10.

ธรรมาภิบาล	หลักธรรมที่เสริมสร้างธรรมาภิบาล	ข้อธรรม	การประยุกต์ใช้
		มุทิตา	ปลื้มปิติเสมอเมื่อเห็นคนอื่นมีความสุข
		อุเบกขา	นำนิติธรรมด้วยอคติ
2) หลักคุณธรรม	สติสัมปชัญญะ		มีสติตั้งตนในคุณธรรม
	ไตรสิกขา		เชื่อมั่นในและดำเนินชีวิตด้วยศีล ปัญญา
	อิทธิบาท	ฉันทะ	พอใจ มั่นคงในคุณธรรม
		วิริยะ	เพียรสร้างจิตให้มีคุณธรรม
		จิตตะ	ฝึกฝนเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรม
		วิมังสา	ไตร่ตรองตรวจสอบตนว่ามีคุณธรรมหรือไม่
	พรหมวิหาร	เมตตา	มีจิตเสมอกันไม่มีอคติ
	พรหมวิหาร	กรุณา	คิดให้คนอื่นพ้นทุกข์
		มุทิตา	เมื่อประสบผลสำเร็จ
		อุเบกขา	วางจิตเป็นกลาง
3) หลักความโปร่งใส	สติสัมปชัญญะ	การรู้ตัว	เปิดใจยอมรับการให้มีการตรวจสอบ
	ไตรสิกขา	ศีล	รักษาระเบียบวินัย
		สมาธิ	สร้างความมั่นคง
		ปัญญา	สร้างวิธีการตรวจสอบแบบเปิดเผย
	อิทธิบาท	ฉันทะ	วางแผนงานให้เป็นระบบ
		วิริยะ	จัดงานให้มีตารางระยะเวลาการดำเนิน
		จิตตะ	มีขั้นตอนการสร้าง ความโปร่งใสต่อเนื่อง
		วิมังสา	มีการตรวจสอบและประเมินผล
	พรหมวิหาร	เมตตา	ปฏิบัติงานด้วยความเสมอภาค รับฟังความคิดเห็น
		กรุณา	ใช้กระบวนการมีค่านึงถึงประโยชน์ของทุกคน
4) หลักการมี		มุทิตา	พลอยยินดีที่เห็นบุคคลลากร และองค์กรประสบผลสำเร็จ

ธรรมาภิบาล	หลักธรรมที่เสริมสร้างธรรมาภิบาล	ข้อธรรม	การประยุกต์ใช้	
ส่วนร่วม		อุเบกขา	มีความเป็นธรรม จิตเป็นกลาง	
		สติสัมปชัญญะ	นำเสนอหลักการที่เป็นประโยชน์สังคมและความถูกต้อง ด้วยหลักเหตุผล เป็นฝ่ายกุศลจิต	
		ไตรสิกขา	ศีล/สมาธิ/ปัญญา	ให้โอกาสในการมีส่วนร่วมการแสดงทัศนคติ แสวงหาทางที่ดีที่สุด
		อิทธิบาท	ฉันทะ	เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ขวนขวาย เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
			วิริยะ	พยายามสร้างการมีส่วนร่วมในการทำให้องค์กรเจริญรุ่งเรือง
			จิตตะ	ชวนขวายมุ่งความเจริญขององค์กร
			วิมังสา	ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง และประเมินผลการทำงาน
		พรหมวิหาร	เมตตา	ทำงานร่วมกันกับผู้อื่นด้วยการยอมรับความเสมอภาค มีไมตรีที่ดีต่อกัน
			กรุณา	ยินดีช่วยเหลือเมื่อบุคคลลากรตกอยู่ในความทุกข์
			มุทิตา	ยินดีเมื่อบุคคลลากรประสบความสำเร็จ
			อุเบกขา	ไตร่ตรองอยู่ในภาวะปกติ
	5) หลักความรับผิดชอบ	พหุการธรรม	สติ	เมื่อต้องรับผิดชอบงาน มีสติต่อเนื่อง
สัมปชัญญะ			ใช้ปัญญาในการรับผิดชอบงาน ทำอย่างถูกต้อง	
ไตรสิกขา		ศีล สมาธิ ปัญญา	ใช้หลักศีล สมาธิ ปัญญาในการรับผิดชอบงานแต่ละอย่าง	
อิทธิบาท		ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา	มีความตั้งใจ ความเพียรพยายาม ใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณา พัฒนาความรับผิดชอบต่อที่ได้รับมอบหมายให้ดีที่สุดและบรรลุเป้าหมาย	

ธรรมาภิบาล	หลักธรรมที่เสริมสร้างธรรมาภิบาล	ข้อธรรม	การประยุกต์ใช้
	พรหมวิหาร	เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา	ใช้หลักเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาในการรับผิดชอบกิจการ หน้าที่ของตนให้ดีที่สุด
6) หลักความคุ้มค่า	พหุการธรรม	สติสัมปชัญญะ	ใช้สติปัญญาในการทำงานในองค์กร ให้คุ้มค่าทั้งด้านเวลา การเงิน ผลการทำงาน
	ไตรสิกขา	ศีล สมาธิ ปัญญา	ไม่ให้สูญเสีย ด้อยประสิทธิภาพ เลือกทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ใช้ปัญญาพัฒนาหาวิธีการทำให้คุ้มค่า
	อิทธิบาท	ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา	มีความตั้งใจ ขยันหมั่นเพียร และจดจ่อให้งานที่ออกมาคุ้มค่า
	พรหมวิหาร	เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา	ทำงานในองค์กร ด้วยจิตเมตตา ช่วยเหลือให้ผู้อื่น และมีใจเป็นกลางในการปฏิบัติงาน

การนำหลักธรรมข้างต้นมาช่วยเสริมสร้างหลักการบริหารด้วยระบบธรรมาภิบาลจะช่วยให้การบริหารซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลมีความลึกซึ้งในระดับจิตใจ คือการสร้างจิตใจให้มีปัญญาด้วยการพัฒนาจิตให้เห็นกุศลก่อน เมื่อมีปัญหาที่ถูกต้องแล้วย่อมนำไปสู่การบริหารจัดการอย่างถูกต้อง กรอบของการบริหารก็จะดำเนินไปด้วยความดี ถูกต้อง เป็นธรรม ตามหลักการทั้ง 6 ของธรรมาภิบาลซึ่งเป็นเรื่องการแสดงออกทางกายและวาจาซึ่งต้องเชื่อมโยงกับจิตใจที่มีสติสัมปชัญญะป้องกันทุจริตต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในขณะที่คนเรานำระบบมาปฏิบัติซึ่งเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ จำนวนมาก โดยส่งผลดีทั้งต่อตัวบุคคลากรแต่ละคน และคนอื่นที่อยู่ในองค์กรและผู้เกี่ยวข้องที่ต้องรับผลกระทบและประโยชน์ที่เกิดจากการบริหารงานจัดการองค์กรตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมคือ (1) มนุษย์มีการฝึกฝนสติสัมปชัญญะ มีความรู้ตัวและสิ่งรอบข้างอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดการระคับระคองตนเองให้อยู่ในหลักศีลธรรม มีสัมมาอาชีวะ สติจะคอยป้องกันไม่ให้เกิดความคิดที่เป็นอกุศล ส่วนสัมปชัญญะจำให้คนใช้ปัญญา ไตรตรอง วิเคราะห์ แสวงหาข้อมูลที่เป็นจริง และการตัดสินใจด้วยเหตุผลและความเป็นผู้มีวุฒิภาวะซึ่งจะส่งผลให้การทำกิจกรรม การแก้ปัญหาที่เกิดสำเร็จได้ เป็นไปเพื่อการพัฒนาองค์กรและสังคมโดยรวม (2) มีจิตใจเมตตา กรุณา ใฝ่หาความเจริญรุ่งเรืองต่อผู้อื่นและองค์กรเป็นนิตย์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลากรใช้ศักยภาพของตนอย่างสูงสุดในการพัฒนาองค์กรให้มีความ

เจริญก้าวหน้า เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนในผลที่จะเกิดขึ้นของกิจการองค์กร (3) อิทธิบาทธรรมทำให้มนุษย์มีศักยภาพสูงสุดในการทำกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จบรรลุเป้าหมาย การนำหลักธรรมมาพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลทั้ง 6 ด้านซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ที่เด่นชัดคือ คือ

1) ประโยชน์ต่อตนเอง (Individual Gains) แบ่งออกเป็น 2 ข้อที่เด่นชัดคือ (1) มีจิตสงบนิ่ง ด้วยกุศลเนืองนิตย์ มีความสุขในตัวเองและทำให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย (2) ทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ

2) ประโยชน์ที่จะมีต่อผู้อื่นและบุคคลากรในองค์กร (Organization Gains) ซึ่งแบ่งออกเป็น (1) ทำให้เป็นที่รักเคารพ ของบุคคลากรในองค์กร หน่วยงาน และประชาชนทั่วไป (2) การตัดสินใจมีความยุติธรรม ประกอบด้วยการมุ่งความดีงาม ความเจริญรุ่งเรือง (3) ทำให้เกิดความรักสามัคคีในองค์กร ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการสร้างองค์กรให้มีความเข้มแข็ง ความเป็นหนึ่งเดียวกันทำให้องค์กรมีการเจริญเติบโต ผลผลิตที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม (4) ทำให้สัมพันธภาพของบุคคลในองค์กร แสดงออกต่อกันด้วยความรัก เคารพทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะเป็นผลทำให้ระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (5) ทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จคือบรรลุเป้าหมาย ได้รับการยอมรับ มีเกียรติที่น่าสรรเสริญและทำให้สังคมเจริญรุ่งเรืองซึ่งเป็นเป้าหมายของการบริหารจัดการ

5. สรุป

คุณธรรมหรือความดีงามในความหมายของพระพุทธศาสนามีรายละเอียดลึกซึ้งเพื่อเปลี่ยนแปลงถึงสาเหตุหลักของจิตใจของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องมีการพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้โดยมีฐานจากความเป็นจริง หลักคุณธรรมดังกล่าวจึงมีความเป็นสากลไม่เฉพาะเจาะจงอยู่แต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น การมีสติสัมปชัญญะเป็นกระบวนการป้องกันตนให้รู้ตัวไม่อนุญาตให้ความคิดฝ่ายอกุศลมีกำลังครอบงำจิตใจได้ หลักพรหมวิหารจะคอยทำให้จิตใจยิ่งใหญ่ มีคุณธรรมตัวอื่น ๆ ตามมา โดยมีกรอบของการดำเนินชีวิตไปในรูปของศีล สมาธิและปัญญาเป็นเครื่องชี้นำ เมื่อดำเนินชีวิตตามนี้ย่อมสามารถนำหลักการดังกล่าวเข้ามาเสริมแรงและพัฒนาให้หลักธรรมาภิบาลทั้ง 6 ด้าน คือ 1) นิติธรรม 2) คุณธรรม 3) ความโปร่งใส 4) การมีส่วนร่วม 5) ความรับผิดชอบ 6) ความคุ้มค่า ซึ่งโดยรวมการเสริมสร้างหลักพุทธธรรมจะช่วยให้การบริหารองค์กรสำเร็จคือ 1) มนุษย์มีการฝึกฝนสติสัมปชัญญะ มีความรู้ตัวและสิ่งรอบข้างอย่างถูกต้อง 2) มีจิตใจเมตตา กรุณา ใฝ่หาความเจริญรุ่งเรืองต่อผู้อื่นและองค์กรเป็นนิตย์ 3) อิทธิบาทธรรมทำให้มนุษย์มีศักยภาพสูงสุดในการทำกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จบรรลุเป้าหมาย และจะส่งผลดีทั้งต่อตนเองคือ 1) มีจิตสงบนิ่งด้วยกุศลเนืองนิตย์ มีความสุขในตัวเองและทำให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย 2) ทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ ส่วนต่อผู้อื่น 1) ทำให้เป็นที่รักเคารพ 2) การตัดสินใจมีความยุติธรรม ประกอบด้วยการ

มุ่งความดีงาม ความเจริญรุ่งเรือง 3) ทำให้เกิดความรักสามัคคีในองค์กร 4) แสดงออกต่อกันด้วยความรัก เคารพทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะเป็นผลทำให้ระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- เจริญ เกษภูววัลย์. การตรวจสอบธรรมาภิบาล ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ (Governance Audit Theory and Practice). นนทบุรี: บริษัท พอดี จำกัด, 2547.
- ธีรยุทธ บุญมี. ธรรมรัฐแห่งชาติยุคทศวรรษที่ห้าประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สายธาร, 2541.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และบุญมี ลี. ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล (Indicators of Good Governance). กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, 2546.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ธรรมรัฐ ธรรมราชา. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมนุญ: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2545.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). การงานที่เป็นสุข, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- ยังยืนธีระพล อรุณะกสิกร. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิญญูชน, 2542.
- สถาบันพระปกเกล้า. วัดระดับการบริหารจัดการที่ดี. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2550.
- สมพงษ์ ชูมาก. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ทศวรรษ 1990 และแนวโน้ม). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. แผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ. กรุงเทพมหานคร: กองกลาง สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2544.
- เอเจอร์ แซม. ธรรมาภิบาลการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ น้ำฝน, 2545.

การสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

The Creating Faith to Achieve Buddhist Wisdom

แม่ชีจิราภรณ์ ชวะศิริ¹

Maechee Jiraporn Chawasiri

E-mail : 6211105014@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอหลักธรรมศรัทธาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นบทฐานนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ อบรมจิตให้เกิดการพัฒนาทางปัญญา ศรัทธาหรือความเชื่ออยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เพื่อขจัดความหวาดกลัวต่อสิ่งต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และสร้างความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ความศรัทธาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจึงเกิดขึ้นไปตามเหตุปัจจัย แวดล้อมในแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในตัวบุคคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลึกลับต่าง ๆ อาทิ ภูตผี การมีอยู่จริงของเทวดา มาร พรหม เรื่องไสยศาสตร์ เมื่อจิตเป็นนายกายเป็นบ่าว ความเชื่อจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล การผสมผสานความเชื่อโดยขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องก็ย่อมนำไปสู่พฤติกรรม หรือ การปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง ในขณะที่ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ก็ย่อมส่งผลให้พฤติกรรมและการปฏิบัติตนอยู่บนเส้นทางของความถูกต้อง เสมือนมีเข็มทิศนำทางอยู่เสมอ มีความเจริญก้าวหน้า เกิดความพัฒนาปัญญา ไม่หลงทางโดยง่าย ทั้งนี้ความเชื่อที่มีอยู่โดยทั่วไปจะแตกต่างจากความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เพราะความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาล้วนเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือ มีความเป็นเหตุและเป็นผลมารองรับ ในขณะที่ศรัทธาความเชื่อทั่วไปไม่ประกอบด้วยเหตุผลจึงมักส่งผลให้เกิดเป็นความงมงาย

การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญามีปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ 1) ปรโตโฆสะ การได้สดับจากบุคคลอื่น 2) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาในใจโดยแยบคาย พัฒนาสู่เหตุผลตามหลักในอริยสัจ 4 และการใช้หลักไตรสิกขาฝึกอบรมพัฒนาจิตเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป ความเชื่อในพระพุทธศาสนาด้วยหลักศรัทธา 4 จึงเป็นกระบวนการที่ทำให้สามารถเข้าถึงความเชื่อ

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อย่างเป็นเหตุเป็นผลไปตามลำดับ เป็นแนวทางไปสู่การอบรมจิตให้เกิดปัญญาได้ ด้วยแรงแห่งศรัทธาย่อมเกิดความเพียรผลักดันให้การลงมือปฏิบัติและถึงที่สุดคือความพ้นทุกข์ได้

คำสำคัญ: ศรัทธา, ปัญญา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article presents the faith principle found in the Buddhist scriptures as a guide to practice, training the mind for the wisdom development. Faith or belief has been with human beings since birth to remove the fear of natural phenomena. For having a mental bond and the safety of life. Faith in something arises according to the individual circumstances. Whether it is belief in the person, Holy thing, mysteries such as spirits, the existence of deities, devils, brahmas, naga deities as well as beliefs in occultism. It was true that the mind acts as the master, the body a servant, therefore mind-based belief is an important factor affecting a person's behavior. Incorporating beliefs without right knowledge and understanding can lead to improper behavior or wrong practice, in contrast the belief associated with reasonable thought, can lead the behavior and conduct to the path of correctness as if a compass ever-leading to the right direction. Their life has qualified accordingly, developed and not easily lost out of the way. However existing beliefs are generally different from Buddhist beliefs by the reason that right faith of Buddhists must contain the wisdom as well as reasonable deeds based on principle of cause and consequence. Faith without wisdom is therefore a blind belief often leading the be credulity.

The faith cultivation to achieve the wisdom requires two main development's factors: 1) *Paratoghosa* or hearing from others, 2) *Yonisomanasikāra* or clearly determining in the mind, developing into the reasonable thought based on Four Noble Truths and applying the principle of three-fold trainings to cultivate the mind for the right understanding in advance. The faith in Buddhism through the Four Faith teaching is a process enabling the rise of belief with reason respectively. It is an important guideline that leads to the mental training to gain higher wisdom. The force of right faith definitely generates the persistence to drive right action leading to the end of suffering.

Keywords: Faith, Wisdom, Buddhist

1. บทนำ

ความศรัทธาด้วยการเลื่อมใสในคุณของพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แม้จะคล้ายคลึงกับความเชื่อโดยทั่วไปในความมีอยู่จริงของเทวดา มาร พรหม ในกลุ่มของเทวนิยม แต่เนื่องจากเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาจึงทำให้เกิดการพิจารณาอย่างแยกคาย ไม่ใช่ความเชื่อล้าวน ๆ ที่ปราศจากเหตุผล ส่งผลให้ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องและเหมาะสม ด้วยการเชื่อมั่นเลื่อมใสในคุณของพระพุทธเจ้าเป็นหลักนำเบื้องต้น ความเชื่อเรื่องกรรม ผลของการกระทำมีอยู่จริง ย่อมทำให้เกิดการมั่นคง หนักแน่น มีความเพียรที่จะลงมือกระทำดี ละเว้นความชั่ว และอบรมจิตพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา จิตที่เริ่มต้นด้วยความศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ก็จะทำให้เกิดคุณธรรมอื่น ๆ ตามมาได้ ตามลำดับ เมื่อจิตเกิดความสงบ ร่มเย็น มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว ก็จะถอยถอยจากกิเลสที่ครอบงำได้ ความศรัทธาจึงเป็นเหตุสำคัญเบื้องต้นในการเหนี่ยวนำให้พุทธบริษัทเข้าใกล้ธรรม และเป็นประตูให้เข้าสู่ธรรม การมีธรรมะประจำใจตนเกิดเป็นความยึดเหนี่ยวแก่จิตใจ ย่อมเป็นแสงสว่างนำทางให้กับชีวิตได้เสมอ การสะสมบุญบารมีด้วยความอาจหาญและเปี่ยมด้วยศรัทธา นอกจากจะเป็นเหตุปัจจัยนำส่งให้ผู้ลงมือปฏิบัติกรรมฐานมีความเจริญก้าวหน้า มีอินทรีย์แก่กล้า พัฒนาปัญญาได้แล้ว การดำเนินชีวิตในปัจจุบันยังเป็นไปอย่างมีศักยภาพ ถูกต้อง เหมาะสม และพบสันติสุขได้ท่ามกลางกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ร้อยสี่ 4 ความจริงอันประเสริฐ และหลักธรรมทั้งหลาย เพื่อให้สัตว์โลกเกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงอย่างปรมาตม ถอนจากสมมติบัญญัติ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างสันติสุข และนำไปสู่การเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่นและมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ย่อมปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่งผลให้จิตน้อมพิจารณาธรรมอย่างแยกคายอยู่เสมอ เป็นผู้มีความเพียรเป็นนิจ มั่นในการละอกุศล มั่นคงในการสร้างกุศล มีความตั้งมั่นบากบั่นด้วยความไม่ประมาท เพราะเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นในผลของการกระทำ จึงมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้เกิดความมั่นคงในพระรัตนตรัย มีแนวทางในการดำเนินชีวิตบนหนทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ และเมื่อลงมือปฏิบัติอบรมจิตพัฒนาตนเกิดปัญญา ก็จะทำให้สามารถพิจารณาเห็นสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงอย่างปรมาตมว่า ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้แน่นอน คงอยู่แค่ชั่วคราว ไม่มีอะไรเป็นของเราอย่างแท้จริง ทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไปในที่สุด² ความแจ้งชัดในความเป็นจริงแท้ของกองสังขารว่ารูปนามในความเป็นเรา เป็นของเรานั้น ล้วนเป็นแค่กองทุกข์หาแก่นสารไม่ได้ จึงไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น³

² ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) 4/21/28.

³ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) 19/1081/593.

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วย เหตุผล มี 4 ประการ คือ 1) กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา ย่อมเป็นกรรม เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป 2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของ กรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง 3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน แต่ละคน จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน 4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงเป็น กระบวนการเบื้องต้นนำไปสู่การพัฒนาปัญญา เพราะเกิดเป็นแรงผลักดันให้เกิดการลงมือปฏิบัติได้อย่าง จริงจังด้วยความมั่นใจ เพราะมีความเป็นเหตุเป็นผลสมควรแก่การเชื่อถือ

หลักธรรมเรื่องศรัทธาปรากฏในพระไตรปิฎกด้วยเป็นธรรมเบื้องต้นไปสู่คุณธรรมอื่นต่อไป จากความเชื่อสามัญที่มีอยู่แต่เดิม หากมีการพิจารณาอย่างแยบคายเข้าไปประกอบ ก็จะกลายเป็นแรง แห่งศรัทธา สู่การลงมือปฏิบัติด้วยความเพียร เกิดการพัฒนาปัญญาไปตามลำดับ ถอดถอนจากความยึด มั่นถือมั่น เป็นแนวทางทั้งในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล ไม่มั่งงาย ด้วยความไม่ประมาท เป็นการสั่งสม บุญบารมีตั้งแต่เบื้องต้นถึงเบื้องปลาย พบกับความสันติสุข และรู้ทันทุกข์ตั้งแต่ปัจจุบัน

2. นิยามและความหมายของศรัทธา

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ความเชื่อถือ⁴ มาจากภาษาบาลี ว่า สทฺธา คำว่า สัทธา ตรง กับคำในภาษาอังกฤษตรง ว่า Faith, Belief และ Confidence สัทธา (ศรัทธา) คือ ความเชื่อ ความ เลื่อมใส ในคัมภีร์พระอภิธรรม กล่าวถึงสัทธาในลักษณะที่เป็นเจตสิก (คือ ธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด) เรียกว่า สัทธาเจตสิก มีลักษณะดังนี้ คือ (1) สัทธามีความเชื่อในฝ่ายดีเป็นลักษณะ (2) มีความเลื่อมใส เป็นหน้าที่ (3) มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล (4) มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ 3 ประการ คือ พระรัตนตรัย กรรม และผลแห่งกรรม

ศรัทธา 4⁵

ศรัทธา 4 เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มี 4 ประการ ดังนี้

1) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เชื่อว่าเมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา ย่อมเป็นกรรม มีความชั่วความดีในตน และเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่อง

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 27, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2556), หน้า 389.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 25, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2556), หน้า 140.

ต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า ผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการลงมือกระทำ มิใช่ด้วยการอ่อนนอนหรือนอนคอยโชค

2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล ผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3) กัมมัสะกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนจะต้องรับผิดชอบ เสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางให้หมู่สัตว์ทั้งหลาย หากตั้งมั่นฝึกอบรมตนด้วยความเพียรก็สามารถเข้าถึงความบริสุทธิ์ และหลุดพ้นได้

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาปรากฏศรัทธากับการบรรลุธรรมใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ (1) ศรัทธานุสารี คือ ผู้แล่นไปตามศรัทธา หมายถึง พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลุธรรมจะเป็น “ศรัทธาวิมุตติ” (2) ศรัทธาวิมุตติ คือ การหลุดพ้นด้วยศรัทธา หมายถึง พระอริยบุคคลตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไปจนถึงผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรคที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลุอรหัตตผลจะเป็น “ปัญญาวิมุตติ”

สรุปความว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ มาจากภาษาบาลี ว่า สหฺธา มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ 3 ประการ คือ พระรัตนตรัย กรรม และผลแห่งกรรม บุคคลเมื่อศรัทธาต่อสิ่งใด ย่อมเกิดพลังที่จะกระทำการได้ด้วยความพากเพียรจนกว่าจะสำเร็จผลที่คาดหวังไว้ ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจเบื้องต้นแห่งการลงมือทำกิจทั้งปวง กล่าวได้ว่า กิจทั้งปวงจะสำเร็จลงได้ด้วยแรงแห่งศรัทธา

3. ความสำคัญของศรัทธา

ศรัทธาเป็นแรงจูงใจเบื้องต้นให้เกิดการลงมือกระทำกิจ ศรัทธาจึงมีความสำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญา เพราะเป็นเครื่องชักจูงให้บุคคลมีวิริยะ คือ ความเพียร ความสำคัญใน 2 ประเด็น ได้แก่

1) ศรัทธาที่มีต่อการบรรลุธรรม กล่าวคือ หลักธรรมอันเป็นกำลังที่ทำให้บุคคลเกิดความคิด เป็นเครื่องเกื้อหนุนนำไปสู่การบรรลุธรรม ด้วยทำให้เกิดความเพียรพยายามในการกระทำกิจต่าง ๆ ทั้งในทางโลก และการลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจในทางธรรม เป็นธรรมเบื้องต้นทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามตามมา ดังนั้น ศรัทธา จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดกำลัง มหาศาลที่เรียกว่า พละ 5

2) ศรัทธาเป็นแหล่งที่มาจากรู้ กล่าวคือ มนุษย์จะเกิดความรู้ได้ด้วยที่มา 3 ประการ คือ (1) สุตมยปัญญา ความรู้เกิดจากการฟัง (2) จินตมยปัญญา ความรู้เกิดจากคิดหาเหตุผล (3) ภาวนามยปัญญา ความรู้เกิดจากการอบรมและฝึกฝน ความรู้ทั้ง 3 นี้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงถือว่า เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากศรัทธาเป็นมูลเหตุ เพราะการที่บุคคลจะยอมปฏิบัติ

สิ่งใดนั้นจำเป็นจะต้องมีศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างฉันทะ เป็นแรงจูงใจเพื่อนำไปลงมือปฏิบัติ สร้างความเพียร และบรรลุปัญญาชั้นสูงสุดได้

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เหมวตสูตร⁶ พระสูตรที่กล่าวถึงพระพุทธคุณ ว่าด้วยเหมวตยักษ์ทูลถามปัญหา เพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นในจิตก่อนไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า สาตาคิริยักษ์จึงได้พรรณนาพระคุณของพระพุทธเจ้าให้เหมวตยักษ์ผู้เป็นสหายฟัง จากการศึกษาเนื้อหาสาระในเหมวตสูตร พบว่า การจะทำให้เข้าใจชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงที่มีความลึกซึ้งขึ้นได้ ต้องเกิดจากการพิจารณาธรรมอย่างแยบคายมากขึ้น เมื่อมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องก็จะความเห็นที่ถูกต้อง ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาได้ และยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะเป็นการพัฒนาทั้งกายและใจ เป็นการสะสมบุญบารมีตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างตั้งมั่น ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง ด้วยการทำความทาน รักษาศีล และการปฏิบัติกรรมฐานอบรมจิต กระบวนการพัฒนาปัญญานี้จะมีได้ก็ด้วยจุดเริ่มต้น คือ การมีความเชื่อบนหนทางที่ถูกต้อง อันเป็นความเชื่อในฝ่ายสัมมาทิฎฐิ เชื่ออย่างมีเหตุมีผลประกอบ ด้วยแรงแห่งศรัทธา มั่นคงในพระรัตนตรัย คุณธรรมอื่นล้วนพอกพูนขึ้นไปตามลำดับ เหนียวนำสู่หนทางการพัฒนาปัญญาด้วยความเพียรอยู่เสมอ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายความในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับเติม” ว่า การแสดงชั้น 5 มุ่งให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน นั้น เมื่อแยกออกไปแล้วก็จะพบแต่ ส่วนประกอบ 5 ส่วนเท่านั้น ไม่มีสิ่งอื่นเหลืออยู่ที่จะเป็นตัวตนได้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนัตตา ว่า ชีวิตเป็นเพียงการประชุมเข้าของส่วนประกอบต่าง ๆ หน่วยรวมของส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่ใช่ ตัวตน ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ นั้นเองก็ไม่ใช่ตัวตน และสิ่งที่เป็นตัวตนอยู่ต่างหากจาก ส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่มี เมื่อมองเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนได้⁷ การลงมือปฏิบัติโดยการเจริญปัญญาตามระบบมัชฌิมาปฏิปทาโดยสังเขปนั้น เริ่มต้นด้วยความเชื่ออันเกิด จากความพอใจเป็นเหตุเบื้องต้น จากนั้นเมื่อมีการศึกษาอบรม รับฟังคำสอน มีความเข้าใจเพิ่มพูนจน มองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเองเป็นสัมมาทิฎฐิ และเมื่อแจ้งชัดตามลำดับด้วยการลงมือปฏิบัติเป็น การรู้การเห็นประจักษ์ ก็จะเป็นการเจริญปัญญาถึงขั้นสัมมาญาณ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจากความเชื่อ (ศรัทธา) และความเข้าใจด้วยเหตุผล (ทิฎฐิ) ความเลื่อมใสศรัทธาของบุคคล ถ้าใช้ให้ถูกต้อง คือเป็น อุปกณ์สำหรับช่วยให้ก้าวหน้าต่อไป ก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีประโยชน์⁸

⁶ ขุ.สุ. (ไทย) 25/153-182/535-542.

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับเติม)**, พิมพ์ครั้งที่ 24, (นนทบุรี: โรงพิมพ์ พิมพ์การพิมพ์, 2553), หน้า 24.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

ศรัทธาจึงเป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามขึ้นได้ ผลักดันให้เกิดความพากเพียรในการลงมือกระทำให้เกิดผลสำเร็จ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่างจากศรัทธาที่เป็นความเชื่อโดยทั่วไปเพราะประกอบด้วยเหตุและผล กล่าวได้ว่า ศรัทธามี 2 ประเภทใหญ่ คือ เป็นความเชื่อจากความมกมายปราศจากเหตุผลสมควร กับ ความเชื่อที่มีการน้อมพิจารณาในใจอย่างแยบคายด้วยเหตุและผลรองรับอย่างเหมาะสมและถูกต้อง

4. ประเภทของศรัทธา

พระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของศรัทธาไว้อีก 2 ประการ ได้แก่

1) ศรัทธาญาณสัมปยุต หมายถึง ศรัทธาที่กำกับด้วยปัญญา และเป็นไปเพื่อปัญญา เป็นศรัทธาที่เห็นแจ้งชัดแล้ว กล่าวคือ เป็นศรัทธาที่มีความเข้าใจอันเกิดจากการใช้ปัญญาคอยกำกับดูแลการใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนนปลงใจเชื่อ เป็นอิสระไม่เอนเอียง วิเคราะห์โดยไม่มีอคติ อย่างมีเหตุและผล ศรัทธาประเภทนี้จึงเป็นศรัทธาที่เชื่อถือได้ สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ ในพระสูตรตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ วมังสกสูตร⁹ ปรากฏพุทธดำรัสความว่า ภิกษุทั้งหลาย ศรัทธาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งตั้งมั่นแล้วในตถาคต มีมูล มีที่อาศัย ด้วยอาการเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ ศรัทธานี้เรากล่าวว่ามีเหตุ มีที่สสนะเป็นมูล มั่นคง ซึ่งสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงให้หวั่นไหวได้

2) ศรัทธาญาณวิปยุต หมายถึง ศรัทธาอันเป็นความเชื่อที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา มักเป็นการตัดสินใจเชื่อไปตามอารมณ์ของกิเลส เช่น ความเชื่อเรื่องที่เกิดไปจากธรรมชาติปกติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การกราบไหว้วอนขอเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา คาคาหวัง หรือการรักใคร่ ผูกพัน กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็จะเกิดการโน้มน้าวให้เชื่อในสิ่งที่ได้รับฟังมา โดยปราศจากการพิจารณาในความถูกต้อง ลักษณะของศรัทธาญาณวิปยุต ดังนี้ คือ (1) เป็นโลกีย์ศรัทธา เป็นศรัทธาของบุคคลทั่วไปมีความหวั่นไหวเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามเหตุปัจจัย (2) เป็นจลศรัทธา มีความหวั่นไหว ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน (3) เป็นอเวศศรัทธา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ใช้อารมณ์เป็นใหญ่ (4) เป็นอนาการวดีศรัทธา เป็นความเชื่อที่ไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องมีเหตุ (5) เป็นอทัสสนะมุสิกศรัทธา เป็นความเชื่อที่หวั่นไหวไม่หนักแน่น เป็นศรัทธาที่ประกอบไปด้วยกิเลส (6) เป็นอมุสิกศรัทธา เป็นความเชื่อลอย ๆ ไม่ได้พิจารณาหามูลเหตุ ที่มาที่ไป (7) เป็นปสาทศรัทธา คือมีความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความเชื่อถือไว้วางใจ ให้อารมณ์ตัดสินใจโดยไม่สนใจในเรื่องเหตุผล ทำให้เกิดความมกมาย หลงใหล เป็นความเชื่อในทางลบได้ง่าย เช่น ครามเชื่อในลัทธิการทรงเจ้า (8) เป็นสัมปสาทลักษณะศรัทธา เป็นความศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับเป็นคราวๆ ไป เช่นการเกิดศรัทธาขึ้นในขณะที่ฟังธรรม แต่เมื่อจบจากการฟังธรรม

⁹ ม.ม. (ไทย) 12/490/529.

ศรัทธาก็หายไป หรือในขณะที่ปฏิบัติกรรมฐานได้เกิดศรัทธาขึ้น แต่เมื่อเลิกจากการปฏิบัติ ศรัทธาก็หายไป เป็นต้น

ศรัทธาอันเป็นความเชื่อที่กำกับด้วยปัญญา มีการคิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนนปลงใจเชื่อ ไม่มีอคติ เอนเอียง และมีเหตุผลประกอบ จึงเป็นศรัทธาที่เชื่อถือได้ สามารถพัฒนาปัญญาและทำให้คุณธรรมอื่นงอกงามขึ้นสืบต่อมา ในขณะที่ศรัทธาอันเป็นการตัดสินใจเชื่อไปตามอารมณ์ของกิเลส มักนำไปนอกทางที่ถูกต้องเกิดความมกมายโดยง่าย จึงเป็นความเชื่อที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา และไม่เกิดคุณธรรมอื่นได้

5. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาในการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

5.1 หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา

เนื่องจากศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเกิดการน้อมใจพิจารณาอย่างแยบคายอยู่เสมอ จึงเป็นความเชื่ออย่างแนบแน่น เป็นแรงผลักดันให้สร้างความเพียรในการลงมือปฏิบัติหรือกระทำกิจต่าง ๆ ให้ลุล่วงสำเร็จได้ตามที่มุ่งหมายไว้ และเป็นธรรมเบื้องต้นทำให้คุณธรรมอื่น ๆ เกิดขึ้นและสมบูรณ์ขึ้นได้ตามลำดับ ศรัทธาจึงเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในหลายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

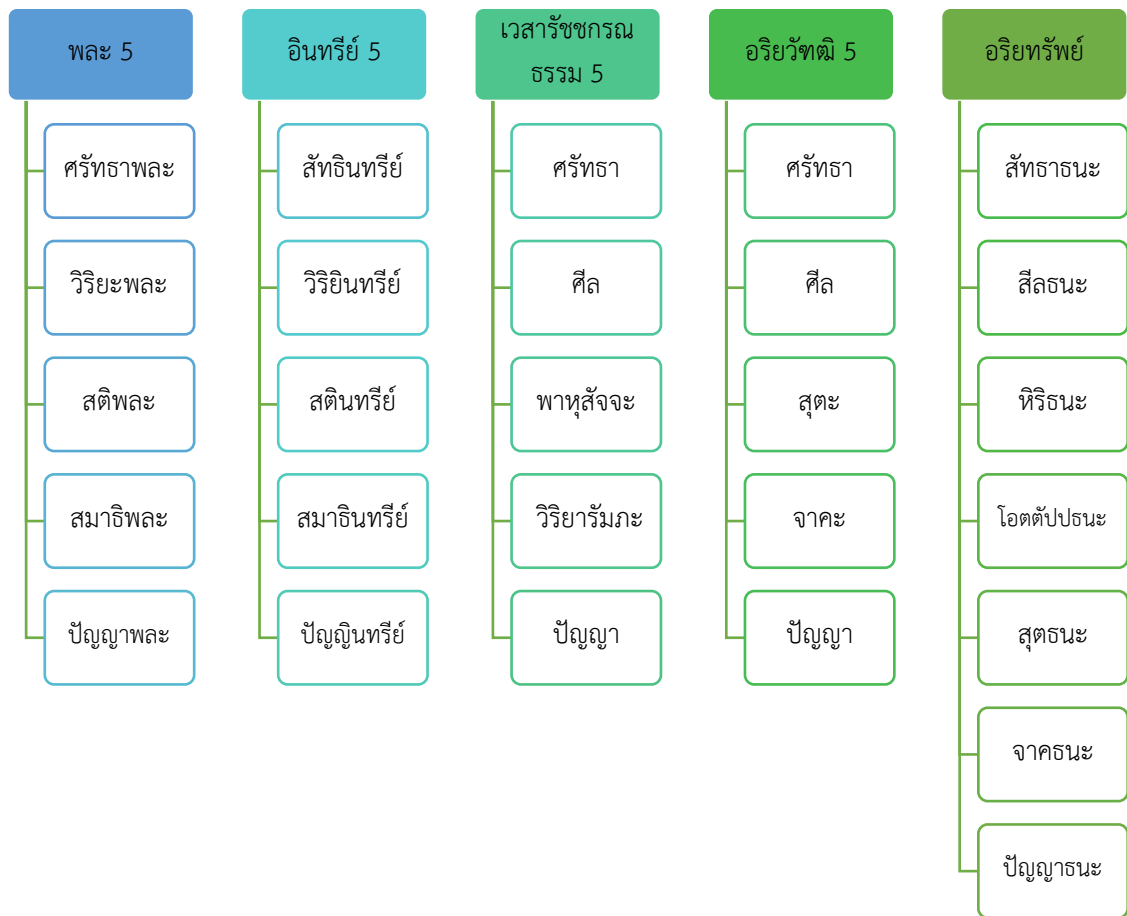
- 1) พละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง เป็นหลักธรรมที่ผู้เจริญวิปัสสนาพึงรู้ เพราะเป็นหลักธรรมที่ต้องมีการปรับสมดุลกันเพื่อให้การปฏิบัติมีความก้าวหน้า อาทิ ศรัทธาต้องปรับให้สมดุลกับปัญญา
- 2) อินทรีย์ 5 ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ส่งเสริมธรรมฝ่ายแห่งกุศลคืออิทธิบาท 4
- 3) เวสัชชกรณธรรม¹⁰ ธรรมเป็นเหตุให้กล้าหาญ เป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้ากล้า
- 4) อริยวัฑฒิ 5¹¹ ธรรมเป็นความเจริญอย่างประเสริฐ เป็นหลักความเจริญของอารยชน
- 5) อริยทรัพย์ 7¹² ธรรมที่มีอุปการะมาก

¹⁰ อง.ปญจก. (ไทย) 22/101/175.

¹¹ อง.ปญจก. (ไทย) 22/63/111.

¹² อง.สตตค. (ไทย) 23/5/8.

5.2 หลักธรรมที่สัมพันธ์ต่อการพัฒนาปัญญา

หลักธรรมที่สัมพันธ์ต่อการพัฒนาปัญญา 3 ประการ ได้แก่

1) ไตรลักษณ์ เป็นหลักธรรมที่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาสามัญลักษณะของสรรพสิ่งทั้งหลายในความเป็นปรมาัตว์ว่า ประกอบด้วยลักษณะ 3 ลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสภาวะที่ปรากฏเองตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ทราบกฎนี้ และแจ้งชัดในวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านี้ เพื่อความรู้ทันทุกข์ได้ด้วยการที่จิตเข้าไปรู้ตามความเป็นจริง และคลายจากความยึดมั่นถือมั่นได้

2) อิทัปปัจจยตา เป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น¹³ เช่น ทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย 12 เรื่องเกิดขึ้นสืบเนื่องกันตามลำดับ ส่วนคำว่า ปฏิจจสมุปบาท มุ่งหมายใช้เฉพาะเรื่องความเกิดทุกข์และความดับทุกข์ โดยตรงแสดงกระแสแห่งปัจจัย และสิ่งที่เกิดตามเหตุปัจจัย เป็นสายยาวสืบทอดกันไปฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ

¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 556.

3) สุนฺญตา เป็นสภาวะแห่งความว่าง¹⁴ ปราศจากความเป็นสัตว์ ตัวตน บุคคล เรา เขา เป็นสภาวะที่ขั้นที่ 5 ว่างจากความเป็นตัวตน ว่างจากสาระต่าง ๆ หมายถึง หลักธรรมฝ่ายปรมัตถ์ อาทิ ใน ชั้นที่ ๓ ชาติ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท โดยแสดงสภาวะให้เห็นความว่างเปล่า ปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ความว่างที่เป็นลักษณะของสิ่งทั้งปวง ปราภฏพระบาลี สัพเพ ธัมมา อนตตา ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร อุปาหาสูตร ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระตถาคต ความว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนี้คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

เมื่อว่าโดยตามธรรมชาติแล้ว คำว่า ว่าง จึงไม่ได้หมายถึงความไม่มีอะไร แต่หมายถึงความมีอยู่ของสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างที่ปรากฏ เพียงแต่ว่าว่างจากความหมายที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน ความว่างจึงเป็นลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสรรพสิ่งทั้งปวง การที่จิตไม่ไปยึดติดให้ความสำคัญในสวณหนึ่งส่วนใดว่าเป็นตัวตน จิตจึงว่าง ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีการยึดมั่นถือมั่น โลภะ โทสะ และโมหะก็จะไม่สามารถเข้ามาครอบงำจิตได้ ดังนั้น จิตว่าง จึงหมายถึง จิตว่างจากกิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ศรัทธาที่ทำให้เกิดการลงมือปฏิบัติอบรมจิตอย่างพากเพียรก็จะเกิดการพัฒนาปัญญา สามารถถอดถอนจิตจากความยึดมั่นถือมั่น และพ้นจากการถูกครอบงำของกิเลสได้

6. การสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญา

ศรัทธาถือว่าเป็นธรรมสำคัญขั้นต้น เสมือนอุปกรณ์ที่จะเหนี่ยวนำให้กระทำให้ก้าวหน้าต่อไปได้ หากใช้อย่างถูกต้องก็จะเป็นการเริ่มต้นที่ดี บรรลุเป้าหมายในผลที่วางไว้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามถ้าศรัทธาในสิ่งผิดก็ทำให้ไขว้เขว ล่าช้า และเสื่อมถอยหลงทางไป เนื่องด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนามีเหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญากำกับอยู่จึงไม่ดึงหลงไปในทางผิดได้ง่าย เพราะมีการรับรู้ด้วยเหตุผล ตรวจสอบอยู่ตลอดเวลา การขาดศรัทธา มีความสงสัย เคลือบแคลง จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการก้าวหน้าไปสู่จุดหมายที่คาดไว้ ดังนั้น จุดเริ่มต้นเพื่อดำเนินเข้าสู่หนทางที่ถูกต้อง จึงต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น เพื่อขจัดความสงสัยในจิตใจ ด้วยการให้บุคคลนั้น ๆ ได้เห็นความเป็นเหตุเป็นผลอย่างชัดเจน จนเกิดความมั่นใจและหมดความลังเลสงสัย ผลักดันให้เกิดการลงมือกระทำอย่างพากเพียร

พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญในเรื่องศรัทธาความเชื่อ เพราะเป็นดาบสองคม หากเชื่อโดยปราศจากปัญญาก็จะเป็นการเชื่อที่มลายได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงให้แนวคิดไว้ว่า ก่อนจะเชื่อใดสิ่งหนึ่งอย่าด่วนเชื่อง่ายๆ ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร เกสปุตติสูตร¹⁵ พระ

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 463.

¹⁵ อก.ติก. (ไทย) 20/66/257.

สูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่หมู่บ้านชาวเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล ทรงแสดงหลักแห่งความเชื่อไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนเพื่อไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงาย เป็นการให้แนวทางเรื่องความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่าต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาหรือเหตุผล คือต้องพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีกว่าอนิจจัง มีอยู่ 10 ประการ ดังนี้

- 1 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- 2 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
- 3 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- 4 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- 5 อย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดเอาเอง
- 6 อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান คาดคะเน
- 7 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- 8 อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- 9 อย่าปลงใจเชื่อมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- 10 อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือที่ท่านเป็นครูของเรา

พระพุทธเจ้าทรงให้แนวคิดเรื่องความเชื่อไว้ว่า หากจะเชื่อหรือศรัทธาอะไรก็จะต้องมีปัญหากำกับไว้เสมอ นั่นก็หมายความว่าทรงสอนให้ใช้ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาทุกครั้ง เพื่อไม่ให้เป็นการเชื่อที่งมงาย ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงต้องมีปัญญากำกับอยู่ ซึ่งเป็นจุดเด่นต่างจากความเชื่ออื่นโดยทั่วไปที่มักจะต้องเชื่อตามกันโดยไม่มีข้อแม้ ไม่มีเหตุผลรองรับเพียงพอ หรือถ้าหากไม่เชื่อถือก็จะถือว่าเป็นคนแตกต่างจากกลุ่ม ในขณะที่พระพุทธศาสนาแม้แต่การสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบังคับให้เชื่อตามที่พระองค์สอน แต่ทรงแนะนำให้พิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุด้วยผลและปฏิบัติด้วยตนเองเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ การสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะศรัทธาที่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้ ดังปรากฏในหลักศรัทธา 4 หลักความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลทั้ง 4 ประการ คือ

1) กัมมัสถา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง การกระทำไม่ว่างเปล่าและผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ

2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง ว่ากรรมที่ทำแล้วมีผล

3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนต้องเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะผู้ทรงพระคุณ

ปัญญา หมายถึงความรู้หรือความหยั่งรู้เหตุผล ในกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้องจะความเห็นไปในลักษณะ 3 ประการ¹⁶ คือ

1) อปายโกศล ความฉลาดในทางเสื่อม รู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและโทษของความเสื่อม

2) อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ รู้จักเหตุและประโยชน์ของความเจริญ

3) อุบายโกศล ความรู้จักวิธีการละเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีการสร้างเหตุแห่งความเจริญ การที่พระพุทธศาสนาเน้นการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาแห่งปัญญาที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาด้วยความคิดเห็นของตน พิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยปลงใจเชื่อ ในพระพุทธศาสนการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเกิดความเชื่ออย่างมีเหตุผล และมีความถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิได้ ประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ และ โยนิสมนสิการ¹⁷

1) ปรโตโฆสะ การได้สติจากบุคคลอื่น ได้แก่ การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การได้รับฟังคำแนะนำ สั่งสอน เลาเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสวดสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร โดยทั่วไปหมายถึงเอาเฉพาะ สิ่งที่ดีงาม เสียซึ่งถูกต้อง เป็นประโยชน์ สิ่งที่ดีงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี เป็นคนมีปัญญาและมีคุณธรรม ได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต

2) โยนิสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย กล่าวคือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น ด้วยกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ได้ จนเห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ด้วยการคิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี 4 ประการ ได้แก่ (1) คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย (อุบายมนสิการ) เป็นการคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย (2) คิดเป็นหรือคิดถูกทาง (ปถมนสิการ) เป็นการคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอน คิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล (3) คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) เป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัยซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ (4) คิดให้เกิดผล (อุปบาทมนสิการ)

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 30.

¹⁷ ม.ม. (ไทย) 12/452/491.

การ) คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เป็นการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดคุณธรรม เช่น ปลูก
แรงให้เกิดความเพียร การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็ง เป็นต้น

กระบวนการสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญา

ศรัทธาในลำดับขั้นของการเจริญปัญญาได้นั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือมีความ
เข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐานเป็นสำคัญ มีความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ไม่ใช่ศรัทธาความเชื่อ
โดยทั่วไป ศรัทธาจึงเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้บุคคลได้ประกอบคุณงามความดี สร้างบุญกุศล หรือ
กระทำกิจการต่อไป การจะสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ย่อมต้องอาศัยวัตถุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่
พระรัตนตรัย ผลของกรรม เป็นต้น เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมทำให้จิตมีความผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มี
ความแนบแน่น แน่วแน่ เป็นพลังผลักดันการกระทำกิจการอื่นได้ลุล่วงได้ ศรัทธาจึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้น
สำหรับดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติบนหนทางที่ถูกต้อง เพื่อ
พิสูจน์ให้เห็นความจริงอย่างประจักษ์ เพื่อละอกุศลธรรม. เพื่อยังกุศลกรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคล
ประกอบความเพียรจนเกิดปัญญาหรือญาณทัสนะ ก็จะทำให้มีความรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง
สามารถกำจัดอวิชชา ตัดกิเลสลงได้

ศรัทธาที่เคยมีประโยชน์เพื่อให้เกิดปัญญานั้น ในที่สุดแล้วเมื่อจิตเกิดปัญญาออกงามเต็มที่
เมื่อนั้นจิตก็จะเป็นอิสระจากศรัทธาทิ้งปวง ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ในระยะเวลาเริ่มต้นเท่านั้น ในขั้น
สูงสุดแห่งโลกุตตรปัญญา ศรัทธาก็จะดับลงไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะ
ตราบไถที่ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ก็แสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ด้วยการรู้และเห็นจริงด้วย
ตนเอง เมื่อได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใคร ๆ หรือต่อเหตุผลใด ๆ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา
สามารถเข้าถึงได้ด้วยศรัทธา แต่บรรลุได้ด้วยปัญญา

7. สรุป

จากการศึกษา พบว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะในความเป็นโลกียะ
หรือโลกุตระ เพราะศรัทธาความเชื่อที่มีเหตุผลจะเหนี่ยวนำให้จิตมีความแนบแน่น เป็นแรงผลักดัน
ทำให้ลงมือกระทำกิจการต่าง ๆ ได้ด้วยความมุ่งมั่นและพากเพียร ศรัทธาในฐานะหลักธรรมเบื้องต้นใน
การปฏิบัติธรรม ก็จะทำให้คุณธรรมอื่นเพิ่มพูนตามมา เพราะมีอินทรีย์แก่กล้าขึ้น ทำให้การอบรมจิต
พัฒนาปัญญาได้ตามลำดับ จนรู้ชัดสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงและถอดถอนจากความยึด
มั่นถือมั่นได้ เพราะพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล ไม่ว่าจะมีความเชื่อในสิ่งใด สิ่งนั้นจะต้อง
ได้รับการพิจารณาวิเคราะห์ถึงความถูกต้อง ดิغام อยู่เสมอ จึงไม่หลงทางไปสู่ความมกมายได้ง่าย ผลจึง
เป็นไปด้วยความเจริญก้าวหน้า โดยการสร้างศรัทธาที่ถูกทางจากปัจจัย 2 ประการ คือ 1) ปรโตโฆสะ
จากความพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอน หรือความเชื่อในความมีเหตุมีผลของผู้สอน ทำให้เกิด

การรับฟัง ศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น และสามารถเห็นเหตุผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง 2) โยนิโสมนสิการ จากการพิจารณาในใจอย่างแยบคาย ก็ช่วยให้ความเชื่อนั้นอยู่บนทางที่ถูกต้อง ประกอบด้วยปัญญา กล่าวได้ว่า การสร้างศรัทธาที่ถูกต้องจึงเป็นการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยแรงแห่งศรัทธาที่เป็นธรรมเบื้องต้นผลักดันให้เข้าสู่หนทางการอบรมจิตเกิดการพัฒนาปัญญา จึงทำให้เห็นสรรพสิ่งทั้งหลายได้ตามความเป็นจริงในสภาวะปรมาตม์ ทำให้จิตคลายลงได้จากการปรุงแต่งและความยึดมั่นถือมั่น ก็จะพ้นจากการถูกรอบงำของกิเลส และเข้าถึงบรมสุขด้วยการดับทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- พระครูสมุห์อินทร์วงศ์ อีสสรภาณี (วงศ์ไชยคำ). “พระเมตตโดยพุทธเจ้า: แนวคิด ความเชื่อและอิทธิพลต่อสังคมไทย”. **คุขนิพนธ์พุทธศาสนคดียุคปฏิวัติ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 25. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2556.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2556.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับเดิม**. พิมพ์ครั้งที่ 24. นนทบุรี: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, 2553.
- พระมหาดนัย ธมมาราโม. “วิเคราะห์เรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน 2560). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **อรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต

Right Livelihood Implementation in Practical Life

พระครูวิสาทรนาถ (อุดม อติพโล)¹

Phrakhru Wisalsaranat (Udom Atibalo)

E-mail : 6511105015@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า หลักสัมมาชีพ เป็นมรรคองค์ที่ 5 ในอริยมรรค หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือ เว้นมิจฉ้อโกง ชีวะ ประกอบสัมมาอาชีพ คือ 1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ เว้นจากการลักขโมย ทูจริต คดโกง เว้นจากอบายมุข เว้นจากมิฉ้อฉล 2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ได้แก่ ไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ ไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ ไม่พูดเพื่อจ้อเลี้ยงชีพ 3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ การเลี้ยงชีพชอบทางใจ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม การเลี้ยงชีพชอบทางกายและวาจาที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และไม่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย จึงเป็นผลลัพธ์ทางกระทำที่มีการเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นเหตุ หลักสัมมาชีพจึงเป็นหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ชอบของบุคคลทั่วไป

คำสำคัญ: สัมมาชีพ, การดำเนินชีวิต

Abstract

This academic paper aims to illustrate the livelihood which is the fifth of eightfold path, refers to virtuous works, without wrong jobs. The livelihood includes; 1) bodily livelihood or abstain from rubbing, corruption, all vices, illegal business, 2) verbal livelihood includes swindle by words, taunt, drivel, 3) mental livelihood referring to non-greed, non-violence, non-corruption. The mental livelihood is grouped in

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

wholesome mental action which is most important factor to drive the other physical actions to the right goal, therefore the right verbal and physical livelihood without harm, troubling others causing the social instability, all firstly starts from mentality, hence the right livelihood teaching fits for beneficial life for everyone.

Keywords: Right Livelihood, Living

1. บทนำ

สัมมาชีพ ตามหลักการพื้นฐานการดำเนินชีวิตให้มีความสุขบนทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้รับการกลมกลืนจากคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา ถือเป็นศาสนาที่สูงส่งด้วยหลักธรรม กล่าวคือ ผู้ใดปฏิบัติธรรมผู้นั้นย่อมมีความสุขส่วนจะมีความสุขระดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละบุคคล การแสวงหาเลี้ยงชีพหรือการประกอบอาชีพเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ใช้ฝึกฝนในการเรียนรู้ โดยให้สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต เรียกว่า มรรคมืองค์ 8 ได้แก่

- 1) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ
- 2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
- 3) สัมมาวา วาจาชอบ
- 4) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ
- 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
- 6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ
- 7) สัมมาสติ ระลึกรชอบ
- 8) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ²

ในบทความนี้ เขียนจะได้อธิบายเฉพาะสัมมาอาชีวะอันเป็นองค์มรรคในการพัฒนาในด้านพฤติกรรมทางด้านกายและวาจา (ศีล) ซึ่งช่วยเสริมสร้างในการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา ทำให้การพัฒนาครอบครัวกระบวนการพัฒนาไตรสิกขา เพื่อความมีชีวิตที่ดีงามประณีตยิ่งขึ้น ถึงแม้การหาเลี้ยงชีพจะเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน แต่การแสวงหาปัจจัยในการดำเนินชีวิตจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม คือ การดำรงชีวิตโดยสัมมาอาชีวะ

หลักสัมมาอาชีวะในมุมมองของบุคคลทั่วไปในสังคมมีความเข้าใจว่า สัมมาชีพ คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่มีผิดกฎหมายของบ้านเมืองเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงว่าจะผิดศีลธรรมหรือไม่ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ ได้แก่

² ส.ม. (ไทย) 19/1081/592-596.

1) แสวงหาปัจจัยสี่ของคน มีเป้าหมายมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัยสี่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลักไม่ใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ซึ่งถือเอาวัตถุเป็นหลัก

2) ความมีปัจจัยสี่ที่พอเพียงกับความต้องการของชีวิต หรือแม้จะมีวัตถุที่พร้อมบริบูรณ์ก็ไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเองเพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่าเท่านั้น

3) สัมมาอาชีวะ ไม่ใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้ได้มาซึ่งปัจจัยเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องที่ทำให้เป็นผู้สมควรได้รับปัจจัยมาเลี้ยงชีวิต³

สัมมาชีพ หรืออาชีพที่สุจริต จะต้องไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น หรือ ผู้อื่น ให้ได้รับความเดือดร้อนลำบากเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ผู้ที่ประกอบอาชีพจะต้องเป็นผู้งดเว้นจากกายทุจริต (งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม) และงดเว้นจากวจีทุจริต (งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด และงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพด้วย จึงเป็นเรื่องที่ละเอียด สำหรับการประกอบอาชีพของแต่ละบุคคลนั้น ก็แตกต่างกันออกไป ถ้าหากว่าได้ศึกษาพระธรรม ได้ฟังพระธรรม ก็จะทำให้มีความเข้าใจว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ จิตใจก็จะนุ่มไปในกุศลธรรมมากยิ่งขึ้นและจะทำให้ค่อย ๆ ละอาชีพที่ไม่ถูกต้องได้ในที่สุด

2. ความหมายของสัมมาชีพ

ความหมายของสัมมาชีพปรากฏในวิภังคสูตรว่า “สัมมาอาชีวะเป็นอย่างไร คือ อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะสำเร็จด้วยสัมมาอาชีวะนี้ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ”⁴

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ รวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบ มิจฉาอาชีพที่สุจริต เช่น ทำงานไม่ให้ค้างอากุล (ไม่หมกหมม ไม่ผัดเพี้ยน ไม่จับจด ไม่ยุ่งเหยิงสับสน) เป็นต้น”⁵

³ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532), หน้า 796.

⁴ ส.ม. (ไทย) 19/8/11.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 35, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2535), หน้า 723.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เป็นอยู่ชอบ หมายความว่า เป็นอยู่ชอบ เพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบเพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากการทุจริต 3 วจีทุจริต 4”⁶

พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม ทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนด้วยวิธีต่าง ๆ หาเลี้ยงชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน”⁷

พระปลัดชัชวาล ชินสโก (ชินสภเถระ) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า อาชีพถูกต้อง คือ ความมีชีวิตให้ดำเนินไปอยู่ ด้วยการดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์”⁸

พระ ดร.วัลโปละ ราหุละ แผลโดย ดร.สุนทร พลามินทร์ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า การเลี้ยงชีวิตอย่างถูกต้อง หมายความว่า ควรละเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการงานที่นำอันตรายมาสู่ผู้อื่น เช่น การค้าขายอาวุธ เครื่องดองของเมา ยาพิษ การฆ่าสัตว์ การคดโกง หลอกลวง เป็นต้น และ ความเป็นอยู่ด้วยอาชีพอันมีเกียรติ ปราศจากโทษ และปราศจากอันตรายต่อผู้อื่น”

ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ มีความเป็นอยู่ชอบ ไม่เนื่องด้วยวจีทุจริต 4 และไม่เนื่องด้วยกายทุจริต 3 การหาเลี้ยงชีพที่ไม่เป็นไปโดยสุจริตธรรมทั้ง 7 นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ องค์ธรรม ได้แก่ สัมมาอาชีวะเจตสิก ที่ในมหาภูต 8 โลกุตตรจิต 8 หรือ 40⁹ และอธิบายเพิ่มเติมว่า สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบนี้จะต้องมีความเป็นอยู่โดยชอบด้วยการมีสติ ไม่เปลืองดำรงชีพอยู่ด้วยความชั่ว เพราะมีความชั่วอยู่จะไม่พ้นทุกข์”¹⁰

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีวิตอย่างถูกต้องด้วยการประกอบอาชีพ โดยสุจริตไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และเป็นอยู่ชอบที่ประกอบด้วยความเพียรในการละความชั่ว ความเป็น

⁶ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ. 9), **วิปัสสนากรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์ ฟรินติ้ง จำกัด, 2554), หน้า 1044.

⁷ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), **วิปัสสนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2557), หน้า 349.

⁸ พระปลัดชัชวาล ชินสโก (ชินสภเถระ), **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2555), หน้า 205.

⁹ ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม 3 ปริเฉทที่ 7 สมุจจย สังคหวิภาค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), หน้า 21.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

เพียรในการทำกุศลที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นรวมทั้งการทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ดำรงอยู่ตลอดไปโดยเว้นจากการเลี้ยวชีพที่ผิดเสีย ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม ทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนด้วยวิธีต่าง ๆ การเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนซึ่งการเลี้ยงชีพชอบ ทำให้คนเรามีความเป็นอยู่ชอบโดยไม่เนื่องด้วยวิจจริต 4 และไม่เนื่องด้วยกายทุจริต 3 ที่ไม่เป็นไปด้วยทุจริตธรรมทั้ง 7

3. ลักษณะของสัมมาชีพ

ลักษณะของสัมมาชีพ หรือ สัมมาชีพ พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นอยู่ชอบเพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบ เพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากกายทุจริต 3 วิจจริต 4 โดยมีลักษณะ (เครื่องหมาย) รส (หน้าที่) ปัจจุบัน ปทัฏฐฐาน ดังนี้

1) โวทานลกฺขโณ มีความผ่องแผ้ว เป็นลักษณะ หมายความว่า ถ้าสัมมาอาชีพะนี้มีอยู่แก่ผู้ใด ผู้นั้นจะมีความผ่องแผ้ว มีแต่ความสะอาดบริสุทธิ์หมดจดทั้งทางกาย วาจา และใจ เพราะกิเลสหายาบ ซึ่งจะล่องละเมิดออกมาทางกาย วาจา ช่มได้ด้วยศีล กิเลสกลาง (ปริยฎฐฐานะ) ซึ่งจะหลงออกมาทางใจ ได้แก่ นิวรณ์ทั้ง 5 ก็ช่มไว้ด้วยอำนาจสมาธิ อนุสัยกิเลสที่นอนดองอยู่ในใจก็ถูกถอนออกด้วยอริยมรรคในขณะแห่งไสดาปัตติมรรค เป็นต้น

2) กายชีวปวัตติรส สัมมาอาชีพะมีความเป็นไปแห่งความเป็นอยู่ของกาย วาจาอันบริสุทธิ์เป็นหน้าที่ หมายความว่า มีการเว้นจากทุจริต มีวาจาเว้นจากทุจริต สติมั่นอยู่ในสุจริตเท่านั้น

3) มิจฉาอาชีพะหวนปจฺจุฎฐาโน มีการปราบมิฉาชีพเป็นผลปรากฏ หมายความว่า ความเป็นอยู่ชอบนี้ เป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นอยู่ผิด ความเป็นอยู่ชอบเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นความเป็นอยู่ทางกายทวาร วิจทวาร มโนทวาร ก็จะไม่เกิดขึ้นได้เลย ผลที่ปรากฏ ได้แก่ ความเป็นอยู่อันบริสุทธิ์ เพราะจิตปราศจากกิเลสอย่างหายาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดตามขั้นแห่งปัญญาของผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ

4) สทฺธาหิโรตฺตปาทิกุปฏฐาโน มีคุณธรรม คือ ศรัทธา หิริโอตตปปะ เป็นต้น เป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้สัมมาอาชีพะเกิดขึ้น¹¹

สัมมาอาชีพะ หรือ สัมมาอาชีพะ มีอยู่ 2 อย่าง คือ

- 1) วิริยสัมมาอาชีพะ เป็นอยู่ชอบด้วยความเพียร
 - 2) วิรติสัมมาอาชีพะ เป็นอยู่ชอบด้วยการงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากทุจริต 7 ประการ
- ซึ่งมีความเพียรดังกล่าวนี้แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ
1. ชั้นต้น

¹¹ พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ. 9), วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า 1044.

2. ชั้นกลาง

3. ชั้นสูง¹²

ซึ่งจะอธิบายความเพียรไว้ในสัมมาวายามะ

วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี ได้อธิบายไว้ว่า สัมมาอาชีวะจะเป็นเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต และโลกุตตรจิตทำให้เกิดการเว้นจากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 ที่เกี่ยวกับอาชีวะมีอรรถ 4 ประการ คือ

- 1) โวทนาลกฺขโณ มีความผ่องแผ้ว เป็นลักษณะ
- 2) กายชีวปวัตตฺโรโส มีความเป็นไปแห่งกายและวาจาอันบริสุทธิ์ เป็นกิจ
- 3) มิจฉาอาชีวะปหานปจฺจุปฺภูฏานโน มีการประหารมิจฉาชีพเป็นผล
- 4) สทฺธาหิโรตตฺปาติคุณปทฺฏฐานโน มีคุณธรรมคือศัทธา หิริ โอตตฺปปะ เป็นเหตุ

ใกล้¹³

สัมมาชีพ คือ การเลี้ยงชอบ มีลักษณะความผ่องแผ้ว ที่มีความเป็นอยู่มีกายและวาจาอันบริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ด้วยความเพียร เป็นความพยายามในการละเว้นจากกายทุจริต 3 และวจีทุจริต 4 ด้วยการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดคำหยาบ และงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ความเพียรเป็นประการสำคัญ ในการกระทำให้ชีวิตของเราในทางโลกเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงในชีวิต สำหรับในทางธรรมจะทำให้ผู้ที่มีความเพียรในการปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว

4. หลักการของสัมมาชีพ

หลักการของสัมมาชีพในพระพุทธศาสนามี 3 ประการ คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ดังนี้

1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา สอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาณิชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีพทั้ง 5 ประการ คือ

1. สัตถวณิชา การค้าขายศัสตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น
2. มังสวณิชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต
3. มัชชวณิชา การค้าขายสิ่งมีนเมา

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1045.

¹³ วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ 2 เจตสิกสังคหวิภาค, หน้า 68.

4. วิสวณิชา การค้าขายยาพิษ¹⁴

การค้าขายดังกล่าวนี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบการงานที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีพดีชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพดีด้วย

1. การลักขโมย
2. การทุจริต
3. การคดโกง

ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึก แม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรม และเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีพะ โดยยึดหลักการ คือ

1. การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ โดยดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะ รักษาความสัตย์
2. การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
3. การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ
4. การไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้
5. การไม่ประจบเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
6. การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจานั้นย่อมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม¹⁵

¹⁴ อง.ปญจก. (ไทย) 22/177/186.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/360/284.

3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ตามหลักพระพุทธศาสนาการเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการคือ

1. การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมายศีลธรรม

2. การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายาบท ปองร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

3. การไม่คิดเอาัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดตวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง¹⁶

การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลใดมีใจ ผ่องใสแล้ว พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้นเหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น”¹⁷

หลักการของสัมมาชีพ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ

¹⁶ ม.ม. (ไทย) 12/485/523.

¹⁷ ช.ม. (ไทย) 29/11/1.

5. วิเคราะห์หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต

วิเคราะห์หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต โดยพระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าวว่า “สัมมาอาชีพะ (การเลี้ยงชีพ) ชอบเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ล่วงละเมิดสัมมากรรมันตะ 3 และสัมมาวาจา 4 ที่จัดเป็นมิจฉาอาชีพะ การประกอบอาชีพงดเว้น การกระทำที่เป็นมิจฉากัมมันตะและมิจฉาวาจา เป็นสัมมาอาชีพะ”¹⁸ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

สัมมาอาชีพะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีพะ แล้วสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีพะที่สุดทั้งหลายนี้เรียกว่า สัมมาอาชีพะ¹⁹

ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า บุคคลผู้ปฏิบัติจะต้องสมาทานศีล 5 จะต้องหลีกเลี่ยงการหาเลี้ยงชีพที่อาศัยการทุจริต และวิจิทุจริตรวม 7 ประการที่กล่าวมาแล้วนี้ในอาชีวภูมิกศีล (ศีลที่มีการเลี้ยงชีพเป็นข้อที่ 8) มีการสมาทาน การงดเว้นมิจฉาอาชีพะเป็นสิกขาบทข้อหนึ่งในจำนวน 8 ข้อโดยเฉพาะ ดังนั้น การหลีกเลี่ยงมิจฉาอาชีพะและการประกอบอาชีพโดยไม่ละเมิดศีลข้อใดข้อหนึ่ง จึงนับเป็นสัมมาอาชีพะ²⁰

พระปลัดชัชวาล ชินสโภ (ชินสภเถระ) กล่าวว่า “สัมมาอาชีพะ แปลว่า อาชีพถูกต้อง”²¹ ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในหนังสือพระอภิธรรมปิฎกวิภังค์ ว่า “สัมมาอาชีพะ เป็นอย่างไร บุคคลผู้ อริยสาวกในศาสนา นี้ ละมิจฉาอาชีพะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีพะ หรือเรียกว่า สัมมาอาชีพะ”²²

ฉะนั้น สัมมาอาชีพะ หมายถึง การดำรงชีวิตความเป็นอยู่อย่างไม่ตาย หรือรักษาชีวิตที่ยังเป็นอยู่ให้ดำเนินสืบเนื่องต่อไปได้ ซึ่งจะมีทั้งอย่างที่สมมุติว่า ถูกต้องและอย่างที่สมมุติว่า ไม่ถูกต้อง ดังนั้น ลักษณะของอาชีพที่ถูกต้องให้ละการดำเนินชีวิตอยู่ในท้องถิ่นจะมีลักษณะที่เป็นมิจฉากัมมันตะ คือ การงานที่ผิดเปลี่ยนแปลงเครื่องบงชี้ การงานที่ไม่ถูกต้อง อาชีพก็ไม่ถูกต้องด้วย

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าววิธีละมิจฉาชีพว่า ความซุ่มมัวเศร้าหมองในการดำรงสัมมาอาชีพ ความสะอาดบริสุทธิ์ที่ได้แนะนำไว้ก็คือการกำหนดตนเอง การกำหนดอย่างถูกต้อง ถูกวิธี จะทำให้มรรค 8 เกิดตั้งนั้นการที่ละมิจฉาชีพสู่สัมมาอาชีพได้ถูกต้องตามพุทธวิธี ในการตรัสรู้เพื่อดับทุกข์ของพระพุทธเจ้านั้น จะต้องดำเนินไปด้วยกันละมิจฉาชีพ เมื่อมรรค 8 เกิด มรรค 8 ก็

¹⁸ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปสโม), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2551), หน้า 103-104.

¹⁹ ที.ม. (ไทย) 10/402/336.

²⁰ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปสโม), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, หน้า 205.

²¹ พระปลัดชัชวาล ชินสโภ (ชินสภเถระ), **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**, หน้า 205.

²² อภิ.วิ. (ไทย) 35/574/259.

ช่วยชำระจิตที่สกปรกชุ่มมัวเศร้าหมอง รักษาจิตที่สะอาดผ่องใส ให้ดำรงคงความผ่องใสอยู่ด้วย และยังสามารถพัฒนาความผ่องใสให้แผ่ไพศาล จนสามารถพัฒนาอินทรีย์ ทัศนะ โพชฌงค์ และให้เจริญจนแก่รอบ หมายถึงแก่กล้าถึงขั้นถึงที่สุด

บุคคลผู้ประกอบสัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพ คือ การเลี้ยงชีพไปในทางที่ถูกต้อง จะต้องอาศัยการทำมรรค 8 เกิด ถ้าทำให้มรรค 8 เกิดไม่ได้ ถึงกายบริสุทธิ์ แต่จิตไม่บริสุทธิ์ ไม่สมบูรณ์ สัมมาอาชีพก็ไม่สมบูรณ์เช่นกัน แต่ถ้าจะให้สัมมาอาชีพสมบูรณ์จนถึงขั้นระดับมรรคผลนิพพานแล้ว จะต้องทำให้มรรค 8 เกิดขึ้นเพราะความผ่องแผ้ว คือ จิตที่สกปรกหายไป สลายไป หดไป ความผ่องแผ้วย่อมเกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ความดำรงความเป็นอยู่ได้ถูกต้องจึงเรียกว่า สัมมาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพอย่างถูกต้อง คือ เป็นการงดเว้นจาก

1) กายทุจริต 3

2) วจีทุจริต 4

ที่เป็นมิจฉากัมมันตะที่เป็นมิจฉาอาชีวะ²³ เมื่องดเว้นอย่างนี้แล้ว บุคคลผู้ปฏิบัติย่อมเกิดความผ่องแผ้ว ผ่องใสและบริสุทธิ์ มรรค 8 เกิดขึ้นด้วยการมีสัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) จึงทำให้เกิดสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) เมื่อมรรคเกิดขึ้นแล้ว ก็จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีการพัฒนาปัญญา แต่การที่จะเกิดมีสัมมาอาชีวะที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์เพื่อมรรค 8 เกิดในอริยมรรคได้ สัมมาอาชีวะจึงจัดอยู่ในหมวดศีล²⁴ กล่าวคือ จะต้องมศีลธรรม มีการสมทานรักษา รักษาศีลก่อนการปฏิบัติ เมื่อทุกอย่างสมบูรณ์แล้วปัญญาก็จะสมบูรณ์ขึ้นด้วยเช่นกัน

ฉะนั้น สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพ คือ การมีอาชีพถูกต้อง เรื่องอาชีวะนั้นมีเนื้อหาที่ควรพิจารณาอย่างมาก เพราะการเลี้ยงชีพจัดเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในหมู่มนุษย์และหมู่ดิรัจฉาน ถ้าปราศจากการเลี้ยงชีพเสียแล้วชีวิตย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ สัมมาอาชีวะนั้นหมายเอาการละมิจฉาอาชีวะ คือ การแสวงหาทรัพย์โดยสุจริต ไม่หลอกลวง ไม่คดโกง ไม่บังคับข่มขู่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ พระพุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีพ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งการเป็นอยู่ของชีวิตคนเรา คือ มุ่งถึงให้ทุกคนมีปัจจัย 4 พอเพียงที่จะเป็นอยู่เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่มีเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมมั่งคั่งบริบูรณ์

ข้อความนี้จะเห็นได้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น หน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือให้ทรัพย์แก่ ผู้ที่ไร้ทรัพย์ หมายความว่า คอยดูแลไม่ให้ประชาชนมีความยากจนขัดสนในประเทศ หรือพูดอีกอย่างคือ ความสำเร็จด้านอาชีพหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครองนั้น

²³ ส.ม. (ไทย) 19/1/2.

²⁴ พระโสภณมหาเถระ (มหาศีลยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปาสโม), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, หน้า 97.

พึงวัดด้วยความไม่มีการอดอยากยากจน ชัดสน มิใช่วัดกันที่ทรัพย์สมบัติของผู้ปกครอง แม้การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและการใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แล้วก็ไม่ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตและทางปัญญาด้วย คือ มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยบรรเทาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่เป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียคุณภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์

เมื่อกล่าวถึงหลักการของสัมมาอาชีวะหรือ สัมมาชีพนั้นพึงเข้าใจว่า เป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้นโดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจด้วย มิใช่ทำงานเพื่อวัตถุหรือเพียงเพื่อได้ทรัพย์มาเท่านั้น มีประเด็นควรพิจารณา 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1) มุ่งให้คนมีปัจจัย 4 ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ แต่ไม่ได้มุ่งว่าจะมีมากหรือน้อย คือ มุ่งให้คนทำงานเป็นมากกว่า ซึ่งเป็นผลของการทำงานอีกต่อหนึ่ง มิใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากธรรมะที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง หน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินข้อที่หนึ่ง²⁵ คือ ทาน หมายถึง การช่วยเหลือด้วยวัตถุสิ่งของแก่ประชาชน คือนำสิ่งของไปช่วยเหลือชาวบ้าน ไม่ให้เก็บไว้จนเต็มท้องพระคลังหลวง ถ้าพิจารณาให้ครบถ้วน จะเห็นว่า เป็นการนำรายได้ของหลวงมาบริหารประเทศให้พลเมืองอยู่ดี กินดี และดำรงชีวิตได้ ด้วยองค์กรของรัฐเข้าประคับประคอง

2) ความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ มิใช่จุดมุ่งหมายแสวงหา แต่เป็นเพียงสิ่งอุปการะ แก่การดำรงชีวิตอันเนื่องมาจากศีลเป็นตัวนำด้วยการทำงานสุจริต จุดมุ่งหมายจริง ๆ คือ ต้องการให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญามากกว่ามาประกอบอาชีพเพื่อหาทรัพย์มาบำรุงตนฝ่ายเดียว แต่ทรัพย์ภายในอย่างอื่นต้องแสวงหาเพิ่มเติมด้วยเช่นกัน

3) สัมมาชีพ มิได้หมายถึง มีหน้าที่ในการใช้แรงงาน เพื่อให้เกิดทรัพย์สมบัติเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การทำหน้าที่ การดำรงตำแหน่ง การมีคุณธรรม ศีลธรรม ในหน้าที่การงานของตนเอง เช่น

1. เป็นครู ก็มีธรรมะสำหรับครู
2. เป็นนักศึกษา ก็มีธรรมะสำหรับนักศึกษาเป็นต้น

ไม่ใช่สอนเพื่อหวังแต่เงินเดือนตอบแทนเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันจะต้องถ่ายทอดความรู้ ความสามารถวิชาการที่ก้าวหน้าแก่ศิษย์ตามหน้าที่ จัดว่าเป็นสัมมาชีพของครู คือ มีการใช้แรงงานการสอนวิชาการ และมีผลผลิต คือ รายได้ต่อเดือนเพื่อนำไปเลี้ยงตนและคนที่เกี่ยวข้อง และเสียภาษีช่วยรัฐ

²⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/35/65.

4) สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพในแง่การพัฒนาจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงาน เมื่อได้ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว ก็รู้จักวิธีคิด วิธีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้มีความรู้ ความเข้าใจ

1. คุณค่าแท้
2. คุณค่าเทียม

เป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา หมายถึง การรู้เท่าทันต่อทรัพย์ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สิน ไม่หลงมัวเมาในสมบัติที่ตนหาได้แล้วคือ ให้เป็นนายทรัพย์ ต่อจากนั้น ก็นำทรัพย์ที่หามาได้ทำให้เกิดประโยชน์ต่อ

1. เพื่อนมนุษย์
2. ตนเอง
3. ครอบครัว
4. สังคม
5. ประเทศชาติ

ตามลำดับ มีหลักในการปฏิบัติ คือ การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ข่มเหง หรือเบียดเบียนเขาได้มา ส่วนการใช้ทรัพย์ คือ บริหารทรัพย์ เป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องกับตน) ให้เป็นสุข
2. ช่วยเหลือแบ่งปันแก่คนอื่น เช่น บริจาคเสื้อผ้า ข้าวสารแก่ผู้ประสบภัยพิบัติ

เป็นต้น

3. บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างเครื่องมือแพทย์แก่โรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ ขุดบ่อน้ำ ขุดสระน้ำ เป็นต้น²⁶

ฉะนั้น หลักสัมมาชีพเพื่ออบรมสั่งสอนให้รู้จักอาชีพที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะ คือ ให้รู้จัก

- 1) การหาทรัพย์
- 2) การใช้จ่ายทรัพย์
- 3) ความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์

มีความหมายโดยสาระทางพุทธธรรม คือ หลักการแสวงหาทรัพย์ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ควรมีความขยันหมั่นเพียร ก็จะได้แสวงหาทรัพย์ ไม่เกียจคร้านการทำงานทุกอย่าง ทำงานไม่ทอดทิ้งงาน ไม่อาภูล ไม่จับจด

²⁶ อัง.ทสก. (ไทย) 24/91/194.

- 2) อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ควรรู้จักวิธีใช้จ่ายทรัพย์ และรักษาทรัพย์ที่พอ แม้ให้มาในแต่ละเดือนนั้น รู้จักใช้จ่าย หาของใหม่มาแทนของเก่า รู้จักซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้งานได้ดี และมีการบริหารทรัพย์ที่ดี ไม่ใช่จ่ายทรัพย์สินที่ได้มาด้วยความฟุ่มเฟือย
- 3) กัลป์ยาณมิตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ควรรู้จักคบหา เสวนา กับบัณฑิต หรือ สัตบุรุษ คนดี ผู้มีศีล เว้นคนทุศีล ผู้มีอิทธิพลซึ่งเป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติ
- 4) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)²⁷ ควรใช้จ่ายอย่างฉลาด ได้แก่ มีรายได้รายรับ และรายเหลือ เป็นต้น

6. สรุป

หลักสัมมาสัมมาชีพในการดำเนินชีวิตเป็นมรรคองค์ที่ 5 ในอริยมรรค ซึ่งแปลว่า การเลี้ยงชีพชอบ หรือการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือ เว้นมิจฉาอาชีพะ ประกอบสัมมาอาชีพะ ได้แก่ การหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เว้นจากทุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ คือ 1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ เว้นจากการลักขโมย ทุจริต คดโกง เว้นจากอบายมุข เว้นจากมิจฉาวฉิชา 2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ได้แก่ ไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ ไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ ไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ 3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ โดยนัยนี้การเลี้ยงชีพชอบทางใจ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม ด้วยเหตุที่การกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากภาวะทางจิตใจ ฉะนั้น การเลี้ยงชีพชอบทางกายและวาจาที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนและไม่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย จึงเป็นผลลัพธ์ทางกระทำที่มีการเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นเหตุ ฉะนั้น หลักสัมมาชีพจึงเป็นหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ชอบของบุคคลทั่วไป

²⁷ อัง.อภฺรฺก. (ไทย) 23/54/340.

บรรณานุกรม

- ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม 3 ปริเฉทที่ 7 สมุจยสังคหวิภาค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.
- พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). **วิปัสสนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2557.
- พระธรรมธีรราชฆานานิ (โชค ภาณสิทธิ์ ป.ธ. 9). **วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์ พรินติ้ง จำกัด, 2554.
- พระปลัดชวาล ชินสโร (ชินสภเถระ). **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2555.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2535.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปสโม). **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2551.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

บทวิจารณ์หนังสือ

เรื่อง สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)¹

ชื่อหนังสือ : สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)
Title : Satipatthana 4 (Bodhipakkhiyadhamma series)
ผู้เขียน : ดร.สุภีร์ ทุมทอง
Author : Dr. Supee Thumthong
ผู้วิจารณ์ : พระใบฎีกาศักดิ์ดีชัย สิริมงคล (เชื้อทอง)²
Reviewed by : Phrabidika Saktichai Sirimangagaro (Chueea-tong)
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา รุ่นที่ ๔
Doctor of Philosophy (Vipassana Meditation) Generation 4
E-mail: sattichai2412@gmail.com

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทนำ

หนังสือ “สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)” เล่มนี้ ถือว่าเป็นหนังสือเล่มที่หนึ่งจากหนังสือ ๕ เล่ม ซึ่ง ดร.สุภีร์ ทุมทอง ได้บรรยายปูพื้นให้มีความเห็นที่ตรง เพื่อที่จะให้ผู้ที่ได้ฟัง และได้อ่าน รู้จักธรรมะในกลุ่มโพธิปักขิยธรรมให้ถูกต้อง และทำให้มีขึ้น คือสิ่งที่เป็นพื้นฐานสำหรับความองอาจของกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนเอาไว้ ธรรมะที่เป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลายมีอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ศีลที่บริสุทธิ์ดี ก็คือการงดเว้นทุจริตต่าง ๆ รู้จักว่าอันไหนไม่ดีถึงงดเว้น อันไหนเป็นกรรมชั่ว เป็นทุจริต นำทุกข์มาให้ก็ให้งดเว้น งดเว้นกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ นี้เรียกว่า ศีลที่บริสุทธิ์ดี และ ๒) ความเห็นที่ตรง ก็คือให้มีความเห็นที่ตรง ถ้ามีความเห็นที่ตรงแล้ว การที่กุศลธรรมทั้งหลายเจริญก้าวหน้าก็เป็นไปได้ ถ้าความเห็นไม่ตรงแล้ว พื้นฐานไม่ดี ฉะนั้น ต้องมีความเห็นที่ตรง โดยเฉพาะความเห็นในเรื่องกรรมและผลของกรรม เชื่อมันเรื่องกรรมและผลของกรรม

¹ สุภีร์ ทุมทอง, สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟองทองเอนเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑-๓๗๔.

² นิสิตปริญญาเอก สาขาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. sattichai2412@gmail.com

โครงสร้างเนื้อหา

เนื้อหาในหนังสือ “สติปัญญา ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)” แบ่งเนื้อหาสาระด้วยหลักการพัฒนาปัญญาออกเป็น ๔ ตอน ซึ่งมีอธิบาย ดังนี้

หัวข้อที่ ๑ ธรรมพื้นฐาน

หัวข้อที่ ๒ โพธิปักขิยธรรม

หัวข้อที่ ๓ สติปัญญา ๔

หัวข้อที่ ๔ ปกิณณกสติปัญญา

ในกรณีนี้ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์วิจารณ์ไว้ทั้ง ๔ ตอน โดยมีเนื้อหาในแต่ละตอน ดังนี้

หัวข้อที่ ๑ ธรรมพื้นฐาน

เริ่มต้นบทนำ ดร.สุภีร์ ทุมทอง อธิบายให้ทราบธรรมะอันเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศิลที่บริสุทธิ์ดี ก็คือการงดเว้นทุจริตต่าง ๆ คือรู้จักว่าอันไหนไม่ดีก็งดเว้น อันไหนเป็นกรรมชั่ว เป็นทุจริต นำทุกขมาให้ก็ให้งดเว้น งดเว้นกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ นี้เรียกว่าศิลปะที่บริสุทธิ์ดี เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย ถ้าเราทั้งหลายอยากจะเจริญอกงามในกุศลธรรม จะต้องงดเว้นจากทุจริต ถ้าไม่งดเว้นจากทุจริต จะทำบุญเท่าไรก็ไม่ขึ้น ทำกุศลมากมายก็เป็นกุศลปลอม ๆ หรือพูดเอาเองทั้งนั้น พวกเราโดยทั่วไปเวลาพูดถึงการทำบุญ ก็ไปบริจาคสิ่งนั้นบ้างสิ่งนี้บ้าง ทำบุญวัดนั้นบ้าง วัดนี้บ้าง ทอดกฐินบ้าง ทอดผ้าป่าบ้าง แต่กุศลธรรมทั้งหลายไม่เจริญก้าวหน้า เพราะว่าเบื้องต้นของกุศลธรรมมันไม่มี คือเราไม่รู้จักงดเว้นทุจริตนั่นเอง

กายทุจริต ๓ การกระทำทางกายที่ไม่ดี ได้แก่ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม วจีทุจริต ๔ ได้แก่ พูดโกหก พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ มโนทุจริต ๓ ได้แก่ อภิชฌา อยากได้สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน พยาบาท ความคิดมุ่งร้ายผู้อื่น ผูกเวร การคิดทำร้ายคนอื่น แข่งคนอื่น เห็นคนอื่นเป็นศัตรู และมีฉันทิภูฏฐิ ความเห็นที่ผิดไปจากความจริง เจตนาไม่ดีเกิดขึ้นต้องละ ถ้าทำตามอำนาจของกิเลสอยู่เรื่อย ๆ อย่างนี้จิตไม่มีพื้นฐานที่ดี พอไม่มีพื้นฐานที่ดีกุศลธรรมทั้งหลายก็ไม่เจริญไม่ก้าวหน้า ถึงจะทำบุญ บุญก็ไม่เจริญก้าวหน้า ทำแล้วก็แล้วกันไป คือ เจตนาที่เป็นบุญเกิดแล้วมันก็ดับไป เมื่อไม่มีพื้นฐานที่ดี มันดับไปแล้ว มันก็หายไปเลย ไม่ก้าวหน้า

ธรรมอันที่ ๒ ความเห็นที่ตรง คือ ความเห็นที่ตรง โดยเฉพาะความเห็นในเรื่องกรรมและผลของกรรม เชื่อมันเรื่องกรรมและผลของกรรม หวังผลที่มาจากกระทำ ไม่หวังผลที่คนนั้นช่วยคนนี้ช่วย หรือไม่หวังผลอะไรเลย ๆ แล้ง ๆ ที่ตามองไม่เห็น ทำอะไรก็ทำไปด้วยความรู้ความเข้าใจ ทำกันแบบเห็น ๆ ไม่เชื่ออะไรที่ดูกลับหรือของผลบุญ ๆ โผล่ ๆ และมีความเข้าใจในธรรมะเป็นสิ่งที่ไม่มีตัว ไม่มีตน มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย พอรู้ว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เราอยากได้อะไร ก็ทำด้วยความพากเพียรขยัน ของเกาส์ไหนไม่ดีเราก็อยาไปทำ ให้งดเว้น ทำเหตุปัจจัยให้ของใหม่มันเกิดขึ้น ในทางที่น่าพอใจหรือในทางที่ดีขึ้น

ถ้ามีความเข้าใจถูกต้อง ก็จะเจริญก้าวหน้าในธรรมวินัยได้ ไม่ต้องพยายามไปแก้ของเก่า ให้รู้ว่าของเก่ามันไม่ดี แล้วก็ทำเหตุ ใสเหตุเข้าไป ให้ของใหม่เกิดขึ้นในสิ่งที่น่าพอใจ ถ้ามีความเห็น ผิดมันก็จะวนเวียน สำหรับผู้ที่มีความเห็นถูกต้องแล้วจะเป็นผู้ที่ไม่รอหวังผลลม ๆ แล้ง ๆ ต้องลงมือ ทำด้วยตัวเอง ต้องหาความรู้ พยายามฝึกฝน ต้องขยัน ทำด้วยตนเอง ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องของ กรรมและผลของกรรม หวังผลจากการกระทำที่เห็นตรงหน้า เรารู้เท่านี้เราก็ทำเท่านี้ เข้าใจเท่านี้เราก็ทำเท่านี้ ทำไปอย่างเห็น ๆ อย่างนี้ อันนี้เป็นเบื้องต้นของกุศลธรรม กุศลธรรมขั้นสูงนี้ก็จะเกิดเป็นชุด โภธิปักขิยธรรม ต้องมีพื้นฐานที่ดี ๒ อันนี้ จึงจะทำให้ชุดโภธิปักขิยธรรมนั้นเกิดขึ้นมาได้³ ดังนั้น ธรรมพื้นฐาน ก็คือธรรมะอันเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีล อันเป็นบาทฐานของการปฏิบัติ เป็นธรรมะที่นำไปสู่มรรค ผล และพระนิพพาน

หัวข้อที่ ๒ โภธิปักขิยธรรม

ดร.สุภีร์ ทุมทอง อธิบายให้ทราบกลุ่มธรรมะที่เป็นฝ่ายของการตรัสรู้เป็นเหตุทำให้เกิด ปัญญาเห็นแจ้งความจริง คำว่า โภธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมะที่เป็นฝ่ายตรัสรู้ ธรรมะที่เป็นข้างโพธิ ข้างที่จะทำให้เป็นผู้รู้ ผู้เห็นความจริง หมายความว่า ถ้าทำเหตุปัจจัยจนธรรมะฝ่ายนี้เกิดขึ้น เขาจะ กลับไปโง่อีกไม่ได้ เพราะว่าเป็นธรรมะฝ่ายโพธิ โภธิ แปลว่า ปัญญาตรัสรู้ รู้ความจริง รู้ร้อยสัจ ทำให้ เป็นพุทธะ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นผู้ที่ได้รู้สิ่งที่ควรรู้ ละสิ่งที่ควรละ กระทำให้แจ้งสิ่งที่ควรกระทำ ให้แจ้ง ทำให้มีสิ่งที่ควรทำให้มี ตัวปัญญาที่ทำให้เป็นพุทธะ เรียกว่าโพธิ โภธิ คือ ตัวปัญญา ตัวความรู้ ปักขิยะ แปลว่า ฝ่าย ข้าง ชุดที่เป็นฝ่ายนี้ ธรรมะ คือ สภาวะที่ไม่มีตัวไม่มีตน ทั้งฝ่ายสังขารและไม่ใช่ สังขาร ในบรรดาธรรมะด้วยกันอะไรเลิศที่สุด ก็พระนิพพาน ถ้าในบรรดาสังขารด้วยกัน อะไรเลิศที่สุด อริยมรรคมีองค์ ๘ โภธิปักขิยธรรมจึงควรจะทำให้มีขึ้น ควรทำให้เกิดขึ้นมากที่สุดเป็นสิ่งที่เกิดตามเหตุ ปัจจัย ดังนั้น เราทั้งหลายจึงทำเหตุปัจจัยให้มันเกิดขึ้นได้อริยมรรคสร้างได้

ถ้ามีสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นที่ตรงมาตั้งแต่ต้น เชื่อมันเรื่องกรรมและผลของกรรม ผลมาจากเหตุ มีเหตุก็มีผล พอมาฟังเรื่องโภธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นสังขาร ก็ปลอดโปร่ง มองเห็นทางแล้ว หน้าที่ของเรา ก็เพียงแต่ทำเหตุปัจจัยให้เต็มที่ ทำให้สมบูรณ์ ทำให้เกิดขึ้น ทำเหตุอย่างเต็มที่ ถ้าพวกที่ไม่เชื่อมั่นเรื่องกรรมและผลของกรรม เขาก็จะขี้เกียจ ไม่ยอมลงมือทำ คอยหวังผลลม ๆ แล้ง ๆ คอย ฟังคนโน้นคนนี้วนเวียนไปเรื่อย ๆ แล้วก็โง่ไปเรื่อย ๆ เหมือนเดิม เราทั้งหลายนี้ ถ้ายังเป็นคนไม่ฉลาด ยังสงสัยเรื่องนั้นเรื่องนี้ ไม่แทงทะลุ ไม่แทงตลอด ยังวุ่นวายกับเรื่องนั้นเรื่องนี้ ก็อย่าไปโทษคนอื่น ควร จะโทษที่ตัวเองนั้นหวังฟังคนอื่น

³ สุภีร์ ทุมทอง, สติปัญญา ๔ (ชุดโภธิปักขิยธรรม), หน้า ๑๔.

การฝึกโพธิปักขิยธรรมนี้ อาศัยพื้นฐานความมั่นใจในเหตุผล คือหวังผลจากการกระทำของตนเองเท่านั้น ทำแบบเห็น ๆ ไม่มีแบบหวังผลลม ๆ แล้ง ๆ หรือหวังว่าคนนั้นจะช่วย คนนี้จะช่วย ทำมา ๆ ไป แล้วคงได้ดีสักวัน ไม่ใช่อย่างนั้น ต้องทำด้วยความรู้ ทำกันแบบเห็น ๆ ทำกันแบบมีความรู้ เริ่มตั้งแต่รู้น้อย ๆ จนกระทั่งรู้มากขึ้น ๆ ชัดเจน ตรงไปตรงมา อย่างนี้ก็จะเป็นคนฉลาดขึ้นไปเรื่อย ละเอียดสิ่งที่ผิดพลาด และถูกต้องเพิ่มขึ้น

ธรรมะที่เป็นฝ่ายของการตรัสรู้ เป็นไปเพื่อการตรัสรู้ มี ๗ หมวด ๓๗ ประการ ได้แก่ สติ ๒๕ ประการ ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้ที่มีความเห็นผิด มีตัว มีตน รักตน ยึดมั่นถือมั่น ทำเพื่อตัวตน สนองตัวตนจะวน ๆ เวียน ๆ กลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้น ส่วนผู้ที่มีความเห็นถูก เห็นว่าการเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์ ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้ยังไม่เห็นด้วยปัญญาของตัวเอง แต่เชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ไม่มีตัวไม่มีตนจริง ๆ มีแต่กองทุกข์ รูปนาม ชันธ ๕ ที่เป็นไปตามกระแสของเหตุปัจจัยเกิดดับเปลี่ยนแปลง สืบต่อไปเรื่อย ๆ นี้มีพื้นฐานแล้ว จะได้มาฝึกเพื่อให้เกิดโพธิปักขิยธรรมต่อไป

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนี้ ถ้าพูดย่อ ๆ ให้พอเข้าใจได้ง่าย ๆ แบบรวดเร็วยวบ เมื่อมีพื้นฐาน คือศีลที่ดีและความเห็นที่ตรงแล้ว ต้องฝึกฝนเพียร พยายาม ชัดเกลากิเลสด้วยตัวของตัวเอง โดยการย้อนกลับมาดูตัวเอง มาอยู่กับตนเอง ให้มีสติสัมปชัญญะ มีความรู้อยู่ที่ตัวเองเสมอ ทำอะไรก็รู้อยู่ที่ตัวเองไว้ตามหลัก สติปัฏฐาน ๔ ให้มีความเพียร มีความรู้ตัว มีสติ ตามดู สังเกต รู้ตัวเองอยู่เสมอ รู้กาย เวทนา จิต ธรรม ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้เนื้อรู้ตัว ตามดู สังเกตดูบ่อย ๆ จะเกิดความเข้าใจทำให้ละอคติออกได้ ละความยินดีในร้ายในโลกได้ เมื่อละความยินดีในร้ายในโลก จะเกิดการศึกษาลึกลงยิ่งขึ้นได้ แม้ละความยินดีในร้ายได้บ้างเป็นบางขณะบางช่วงเวลา ก็ยังปล่อยวางไม่ได้ เพราะมีความยึดถืออยู่มาก ก็ต้องมีความเพียรต่อไป ดังนั้น โพธิปักขิยธรรม จึงเป็นธรรมะฝ่ายแห่งการตรัสรู้

หัวข้อที่ ๓ สติปัฏฐาน ๔

ดร.สุภีร์ ทุมทอง อธิบายให้ทราบความหมาย อานิสงส์ ลักษณะและแจกแจงเทคนิควิธีการปฏิบัติ แยกตามอารมณ์ของสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม สำหรับผู้ที่เข้าใจทางได้ทางแล้ว จะรู้สึกว่ามีหลายอย่าง ที่ดูเหมือนหลาย ๆ อย่างนี้เป็นแค่ปรากฏการณ์ เป็นแค่เหตุการณ์ เป็นแค่หน้าที่ บทบาท ที่เราจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ทุกคนเกิดมาในโลกก็ต้องเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ต้องมีบทบาท มีหน้าที่ที่ต้องสวมบทบาทไป ตามสมควร แต่สิ่งที่สำคัญ จำเป็นต้องทำ มีอันเดียว คือ มีความรู้เนื้อรู้ตัว ฝึกฝนเพื่อที่จะละความยินดีในร้ายในโลกให้ได้ นี้เรียกว่า ต้นทาง ภาชาธรรมะ ท่านเรียกว่า บุพพภาคมรรค

บุพพภาคมรรค เป็นมรรคเบื้องต้น เป็นต้นทาง เป็นจุดเริ่มต้นของการออกเดินทาง ถ้าออกเดินแล้วก็จะไปตามทางไปเรื่อย ๆ จนถึงทางที่แท้จริง เป็นประตูที่ทำให้ถึงพระนิพพาน คือ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นประตูลู่พระนิพพาน ส่วนต้นทาง คือ สติปัฏฐาน ๔ คำว่า สติปัฏฐาน นี้ มีลักษณะอย่างเดียว คือ การมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ มีความรู้เนื้อรู้ตัวในการใช้ชีวิต ฝ่าดูกาย และจิตอยู่เสมอ มีความไม่ประมาท ที่จะทำให้ละความยินดีในร้ายในสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องได้ละความรัก ละความชิงในสิ่งต่าง ๆ ได้ นี่เป็นหลักการ ตัวสภาวะของสติปัฏฐาน เน้นไปที่ตัวสติเป็นประธาน มีลักษณะอย่างเดียวนี้ แต่แยกออกเป็น ๔ ตามอารมณ์ที่ทำให้เกิดสติขึ้น เอาสิ่งเหล่านั้นเป็นที่อยู่ของจิต ให้จิตรับรู้บ่อย ๆ เอง ๆ ทำให้มีสติสัมปชัญญะยิ่งขึ้น ที่เรียกสติปัฏฐาน ๔ คือ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้นี้เป็นลักษณะของสติปัฏฐาน ประกอบไปด้วย ธรรมะ ๓ อย่าง ตามบาลีท่านว่า อาตปปี สมปะชาโน สติมา คือ (๑) ความเพียร เป็นความเพียรเพาะกิเลส ความตั้งใจในการฝึกปฏิบัติขัดเกลากิเลส ไม่ทำตามกิเลส เป็นชื่อของสัมมาวายามะ (๒) สัมปชัญญะ เป็นความรู้ตัวทั่วพร้อม เป็นปัญญาที่รู้ประโยชน์รู้สิ่งใดมีประโยชน์ สิ่งใดไม่มีประโยชน์ รู้ความเหมาะสม รู้จักเลือกอารมณ์รู้รูปนาม ชั้น ๕ ไม่หลงเอารูปนามว่าเป็นตัวตน เป็นเรา เป็นของ เรา เป็นเขาเป็นของเขา (๓) สติ เป็นความระลึกได้ ความไม่หลงลืม ไม่ปล่อยใจลอยไปที่อื่น ผูกจิตให้ท่องเที่ยวอยู่ในกาย เวทนา จิต และธรรม

เมื่อปฏิบัติถูกต้อง และทำได้มากพอ เหตุสมควรแก่ผล ก็จะเกิดผลทำให้ละความยินดีในร้ายในโลก ละความพอใจและความไม่พอใจในสิ่งที่จิตรับรู้ ละนิวรณ์ ทำให้เกิดสมาธิ มีความตั้งมั่นแห่งจิตได้ สติปัฏฐาน ๔ ข้อที่ ๑ กายานุปัสสนา การตามรู้กายในกาย ข้อที่ ๒ เวทนานุปัสสนา การตามรู้เวทนาในเวทนา ข้อที่ ๓ จิตตานุปัสสนา การตามรู้จิตใน จิต ข้อที่ ๔ ธัมมานุปัสสนา การตามรู้ธรรมในธรรม ให้รู้อยู่ในกาย เวทนา จิต และธรรม ด้วยวิธีอนุปัสสนานี้จะช่วยให้เกิดความรู้ตัวมากขึ้น มีสติมากขึ้น ทำให้ละความยินดีในร้ายในโลกได้ ส่วนความสำคัญของสติปัฏฐาน คือ (๑) เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ ที่สัตว์บริสุทธิ์ก็เพราะจิตบริสุทธิ์ ที่จิตบริสุทธิ์ก็เพราะหมดกิเลส ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีกต่อไป (๒) เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ ทำให้ข้ามพ้นโสกะและปริเทวะ ไม่ต้องมาเศร้าโศกและคร่ำครวญ เพราะได้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในโลกตามที่เป็นจริง ไม่ติดข้องเมื่อมันแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป ก็ไม่เศร้าโศก ไม่คร่ำครวญ และไม่สงสัยที่ชาวโลกเต็มไปด้วยความเศร้าโศก สามารถข้าม ล่วงพ้นไปได้ (๓) เพื่อดับทุกข์และโทมนัส ความทุกข์กายและทุกข์ใจก็ดับไปตามลำดับโดยเฉพาะทุกข์ทางใจจะค่อย ๆ หมดไป จนหมดไปโดยสิ้นเชิง ส่วนทุกข์ทางกายก็เบาบางด้วยกำลังสมาธิ (๔) เพื่อบรรลุญาธรรม เพื่อให้บรรลุถึงความสมบูรณ์แห่งธรรมที่ถูกต้องคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้อริยมรรคมีองค์ ๘ เกิดขึ้นได้ สติปัฏฐานนี้เป็นต้นทาง (๕) เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทำให้เข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นความดับสนิทของกองทุกข์ทั้งปวง ดังนั้น สติปัฏฐาน ๔ โดยรวมจึงเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม เพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อการเข้าสู่มรรค ผล คือ พระนิพพาน

หัวข้อที่ ๔ ปกิณณกสติปัญญา

ดร.สุกัร ทุมทอง อธิบายเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับสติปัญญาโดยยกมาจากพระสูตรต่าง ๆ เพื่อเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับสติปัญญา วิธีเลือกกรรมฐาน พระพุทธเจ้าตรัสเอาไว้เหมือนกัน ท่านลองฟังดูในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค สุธสูตร⁴ ข้อ ๓๗๔ ในพระสูตรนี้อุปมาพ่อครัว พ่อครัวทำอาหารถวาย พระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชา ทำอาหารให้ผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อครัวนี้ เป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่สังเกตดูว่าพระราชาทรงโปรดอาหารชนิดไหน อำมาตย์หรือเจ้านายชอบอาหารชนิดไหนตักอาหาร ไหนมาก ไม่คอยสังเกตดู ถ้าเป็นพ่อครัวที่ฉลาด ก็ต้องสังเกตว่า ท่านหยิบอันนี้มาก ท่านชมอันนี้มาก คนนี้ไม่สังเกต ทำแล้วก็แล้วไป ก็ไม่ได้เป็นคนโปรดปรานไม่ได้รับเงินทอง ไม่ได้รับตำแหน่งเพิ่มเติม เหมือนกับภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เจริญสติปัญญา แต่ไม่ฉลาด ตามดูภายในกาย นั่งดูลมหายใจเข้า ดูลมหายใจออก เดินจงกรมกลับไปกลับมา ทำอย่างคนอื่นเขาเหมือนกัน บางทีฝึกดูสิ่งไม่สวยงามในร่างกายนี้ ประกอบด้วย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ดูเวทนา ดูจิต แต่ไม่ได้สังเกตจิตตนเอง ไม่ได้พิจารณาจิตว่า มีความตั้งมั่นหรือไม่ ละความยินดียินร้าย ละความเศร้าหมองได้หรือไม่ จิตสะอาด ปลอดโปร่งเบาสบายหรือไม่ ไม่ได้สังเกตดู ไม่กำหนดอาการนั้นให้ดี ไม่ได้แก้ไข กรรมฐานหรือวิธีการ ในการปฏิบัติ ทำให้ไม่ได้ความสุขในปัจจุบันและไม่ได้สติสัมปชัญญะ

การสู้แบบฉลาด การฝึกให้มีสติปัญญา ฝึกให้จิตมาอยู่กับตัวเองนี้ เป็นวิธีการหรือเทคนิค หลบเลี่ยงอันตรายที่น่าสนใจมาก เทคนิคการต่อสู้กับผู้มีกำลัง ก็เลสที่ถ้าโตเต็มที่แล้วมันมีกำลังมาก เราสู้มันตรง ๆ ไม่ได้ ต้องใช้วิธีสู้แบบละมุนละม่อม สู้แบบฉลาด ๆ แบบหลบเลี่ยงเอา จะบอกว่าสู้แบบ ต่อหน้าต่อตา ฟันต่อฟัน อย่างนี้ บางทีก็เลสมันฟันเราข้างเดียว ต้องใช้วิธีเทคนิคแบบคนฉลาด รู้จัก สมรรถนะที่ได้เปรียบและรู้จักวิธี นี้ก็เป็นการต่อสู้ สู้แบบชาญฉลาด รู้จักสมรรถนะ และรู้จักวิธีหลบเลี่ยง ทำให้ตัวเองไม่เป็นอันตราย ปลอดภัยจากข้าศึก อุปมาว่า เหยี่ยวจับนกมุลไก นกขี้ไถตัวเล็ก นกขี้ไถก็ คร่ำครวญว่าเรานี้อัปโชค เป็นคนมีบุญน้อย หลงเที่ยวไปในถิ่นของคนอื่น ถ้าวันนี้เราเที่ยวไปในถิ่นของตนเอง เราสามารถสู้เหยี่ยวได้ ถ้าอยู่ในถิ่นบิดาตนเอง สามารถสู้เหยี่ยวได้ ต้องสู้แบบมีเทคนิค ไม่ได้ สู้แบบตรง ๆ สู้ตรง ๆ ไม่ได้เหยี่ยวเก่งกว่า ตัวใหญ่กว่า กำลังมากกว่า ก็เลสก็เหมือนกัน ถ้าเราไปสู้มัน ตรง ๆ เราตายอย่างเดียว อย่าไปสู้กับมันตรง ๆ ไม่ไหวหรอก จะไปฆ่ากัน จับดาบมาฟันกันตรง ๆ นี้ ไม่ได้ ต้องหาสมรรถนะ แล้วสู้แบบฉลาด ๆ ก้อนขี้ไถ เป็นบ้านของนกมุลไกนกขี้ไถอยู่แถว ๆ นั้น สบายอยู่ แล้ว เป็นถิ่นของมัน มันชำนาญทาง เหยี่ยวเข้าไปไม่ได้อยู่แล้ว เหยี่ยวตัวใหญ่ เข้ารูก้อนขี้ไถไม่ได้ ทำนองนี้

อารมณ์ต่าง ๆ ภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าพอใจ ถ้าส่งจิตไปสนใจอารมณ์ ภายนอก ปล่อยจิตไปอย่างนั้น ไม่ตามรักษาจิตให้ดี ๆ จะไปสู้ก็เลสไม่ได้ มีแต่จะถูกกิเลสครอบงำ ทำ

⁴ สุกัร ทุมทอง, สติปัญญา ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม), หน้า ๓๔๒.

ตามกิเลสไป ตายอย่างเดียว ต้องกลับมาที่บ้านของตนเอง บ้านบิดาตน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม สู้กับกิเลสโดยการอยู่ข้างในไม่ต้องสนใจ รูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส มองเห็นแล้ว มันสวยงาม รู้สึกพอใจ ให้กลับมาอยู่ที่ตัวเอง อยู่กับตัวเองไว้ ฟังเสียงเพราะ ๆ ก็ให้รู้สึกตัว กลับมาที่ตัวอย่าไปสนใจว่า คนร้องชื่อโน้นชื่อนี้ ให้กลับมาพิจารณาที่ตัวเอง มาที่ดินแดนของตน กาย เวทนา จิต ธรรม มีเรื่องราวอะไรข้างนอก กลับมาที่ตัวเองก่อนเหมือนกับบนภูผาไล่สู้กับเหี้ยว โดยกลับมาที่ก้อนซีไธ พออยู่ในสมรภูมิเหมาะสมเหี้ยวตัวใหญ่มากแต่สู้ได้ มันทำเหี้ยวด้วย ไปยืนบนก้อนหินแล้วบอกว่าเหี้ยวมานเลย เราจะสู้กับความโกรธ ความโลภ ความริษยาอะไรต่าง ๆ พวกนี้ สู้ตรง ๆ ไม่ได้ พอมีความโลภ โกรธ หลง มีกิเลสต่าง ๆ เกิดขึ้น ให้รู้ตัว ต้องกลับมาที่ตัวให้จิตกลับมาที่ตัว อย่าปล่อยตามกิเลสไป ถ้าสู้แบบตรง ๆ เราตายตลอด สู้ไม่ได้ เราต้องหัดก่อน ฝึกเอาไว้ ซ้อมไว้อยู่เสมอ กลับมาอยู่ที่ตัวเอง อยู่บ้านตัวเองมีเรื่องอะไร พอสู้ได้ ไม่ได้ไปสู้ตรง ๆ สู้โดยมีเทคนิค มีความฉลาด สำหรับการเจริญวิปัสสนา ก็ต้องฉลาดเช่นเดียวกัน มีปัญญาบ้างแล้ว จะไปตัดกิเลสให้ขาด บางทีก็ทำไม่ได้ กิเลสยังมีกำลังเยอะอยู่ รากะ โทสะ โมหะ เต็มที่ ความเห็นผิดเต็มที่มีมันตัดไม่ขาด ต้องค่อย ๆ ชัดมัน ให้เหลือน้อย ๆ แล้วค่อยตัด ค่อย ๆ ถากให้เหลือบาง ๆ แล้วตัด ก็พอจะขาดได้

หากมันยึดมาก ต้องทำให้มันยึดน้อยลงก่อน แล้วค่อยโยนทิ้ง ท่านอุปมาเราจับได้งูพิษ ไปหาปลา นึกว่าเป็นปลา จับขึ้นมา ที่ไหนได้เป็นงูพิษ จับคอมัน มันรัดแขนเรา จะโยนทิ้ง มันก็รัดแน่นอยู่ ต้องทำลายกำลังมันก่อน หมุน ๆ ให้งูตายพอมันคลาย มันรัดไม่แน่น ค่อยโยนมันทิ้งไป นี่จะทำอะไรต้องฉลาด ๆ ฝึกสติ ทำสมาธิ ทำวิปัสสนา จะละกิเลส ต้องฉลาด ต้องเข้าใจวิธีดี ๆ ดังนั้น ปกิณณกสติปัญญา จึงเป็นการอธิบายถึงเรื่องเรื่องราวทั่วไปเกี่ยวกับสติปัญญาโดยยกมาจากพระสูตรต่าง ๆ เพื่อเสริมให้เกิดความเข้าใจให้มากยิ่งขึ้น⁵

บทวิจารณ์

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้: หนังสือ “สติปัญญา ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)” เป็นหนังสือเล่มที่ ๑ ในชุดโพธิปักขิยธรรม ซึ่งมีทั้งหมด ๕ เล่ม เรียบเรียงจากคำบรรยายในหัวข้อ “โพธิปักขิยธรรม” ที่บริษัทมหพันธ์ไฟเบอร์ซีเมนต์จำกัด (มหาชน) บรรยายทุกวันอังคารที่สองของเดือน เวลา ๑๓.๓๐-๑๕.๐๐ น. การบรรยายหัวข้อนี้ได้บรรยายต่อเนื่องมาตั้งแต่เดือน พฤษภาคม ๒๕๕๔ ถึงเดือนมีนาคม ๒๕๕๖ ซึ่งมีเนื้อหาสาระละเอียดที่น่าสนใจ เช่น ธรรมพื้นฐาน ดร.สุภีร์ ทุมทอง อธิบายให้ทราบธรรมะอันเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีลที่บริสุทธ์ และสติปัญญา ๔ ดร.สุภีร์ ทุมทอง อธิบายให้ทราบความหมาย อานิสงส์ ลักษณะและแจกแจงเทคนิควิธีการปฏิบัติ แยกตามอารมณ์ของสติปัญญา ทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักธรรมในการพัฒนาปัญญา และมีเนื้อหาที่

⁵ สุภีร์ ทุมทอง, สติปัญญา ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม), หน้า ๓๕๙.

เข้าใจได้ง่าย เป็นประโยชน์ทั้งต่อการศึกษา เพิ่มพูนภูมิปัญญา และก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการรักษาศีล ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น และยังมีบทความสำคัญในพระไตรปิฎกมาประกอบอีกด้วย เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร ข้อ ๓๗๓ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้ เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ” จึงทำให้หนังสือ สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม) เล่มนี้ น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น และเป็นหนังสือที่มีคุณค่าต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่งสำหรับนำไปสอนให้บุคคลอื่นหรือองค์กรให้เกิดความเข้าใจในธรรมให้มากยิ่งขึ้น

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้: หนังสือ “สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)” เล่มนี้ เป็นหนังสือที่ทำการตรวจจัด ชัดเกลา เรียบเรียง ทำรูปเล่มให้น่าอ่าน เมื่ออ่านแล้วมีความสับสนไหลสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น เพราะภาษาที่ใช้เป็นธรรมบรรยาย แต่สำนวนยังไม่เป็นวิชาการมากสักเท่าไรนัก เพราะเป็นธรรมะบรรยายที่ถอดคำพูดออกมาจากอุปกรณ์บันทึกเสียงโดยตรง เนื้อหาในหนังสือจึงมีการพูดวนกลับไปกลับมา และยังมีคำซ้ำซ้อนปะปนกันอยู่ และจุดด้อยอีกประเด็น คือ ในหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือสติปัฏฐาน ๔ สมควรที่จะพูดและกล่าวถึงนัยแห่งสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้นเรื่อง ไม่ควรพูดในเรื่องของ ศีล มาเป็นต้นเรื่องก่อน ก็จะทำให้หนังสือเล่มนี้มีความหนักแน่นและเป็นวิชาการมากยิ่งขึ้น และเหมาะแก่การนำไปศึกษาและปฏิบัติ ในทางพระพุทธศาสนา สืบต่อไป

บทสรุป

เนื้อหาในหนังสือ “สติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม)” ได้บรรยายปูพื้น หัวข้อที่ ๑ ธรรมพื้นฐาน อธิบายให้ทราบธรรมะอันเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีลที่บริสุทธิ์ และความเห็นที่ตรง คือ ถ้ามีความเห็นที่ตรงแล้ว การที่กุศลธรรมทั้งหลายเจริญก้าวหน้าก็เป็นไปได้ หัวข้อที่ ๒ โพธิปักขิยธรรม อธิบายให้ทราบกลุ่มธรรมะที่เป็นฝ่ายของการตรัสรู้เป็นเหตุทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งความจริง หัวข้อที่ ๓ สติปัฏฐาน ๔ อธิบายให้ทราบความหมาย อานิสงส์ ลักษณะและแจกแจงเทคนิควิธีการปฏิบัติ แยกตามอารมณ์ของสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม และหัวข้อที่ ๔ ปกิณณกสติปัฏฐาน อธิบายเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับสติปัฏฐานโดยยกมาจากพระสูตรต่าง ๆ เพื่อเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับสติปัฏฐาน ดังนั้น หนังสือสติปัฏฐาน ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม) เล่มนี้ สมควรจัดให้เป็นหนังสือที่เหมาะสมแก่การนำไปศึกษาและปฏิบัติ ในทางพระพุทธศาสนา สืบต่อไป

บรรณานุกรม

สุภีร์ ทুমทอง. สติปัญญา ๔ (ชุดโพธิปักขิยธรรม). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟองทองเอนเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๗.

วารสาร นวัคส์ตฤสาสน์ ปริทรรศน์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2

เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม 2566

คำแนะนำสำหรับผู้แต่ง

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนคติและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนคติและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ รวมทั้งผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย ไม่ละเมิดหรือคัดลอกผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ซึ่งทางวารสารได้กำหนดความซ้ำของผลงานด้วยโปรแกรม CopyCat เว็บไซต์ Thaijo ในระดับไม่เกิน 20% โดยมีผลตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม 2562 เป็นต้นไป

โดยผู้เขียนจะต้องตรวจสอบความสมบูรณ์ของบทความตามคำแนะนำสำหรับผู้เขียน หากไม่ปฏิบัติตามกติกา กองบรรณาธิการวารสารขอสงวนสิทธิ์ในการปฏิเสธการตีพิมพ์ ดังต่อไปนี้

1. หากบทความมีความซ้ำซ้อนมากกว่า 20%
2. ผู้เขียนไม่ปฏิบัติตามรูปแบบของวารสาร
3. บทความไม่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ หรือ
4. ไม่แก้ไขบทความตามข้อเสนอแนะตามระยะเวลาที่กำหนด (1 เดือน หลังการแจ้งของบรรณาธิการ)

การส่งบทความเข้าระบบ Thaijo เพื่อได้รับการตีพิมพ์

การส่งในระบบ (Online Submission) สามารถส่งเข้าระบบออนไลน์ได้เว็บไซต์ วารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ เมื่อส่งเข้าระบบสำเร็จระบบจะแจ้งการยืนยันการส่งเข้า E-mail ของผู้ส่งบทความ เข้าสู่ระบบ หรือ สมัครสมาชิก

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1) ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวระหว่าง 12-15 หน้ากระดาษ A4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ เปลี่ยนเป็นฟอนต์ TH SarabunPSK ตั้งค่าน้ำกระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวหนาเช่นตาราง 1 หรือ

Table 1 และ รูป 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่จำเป็นต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

2) ชื่อเรื่องต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง

3) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ระบุวุฒิการศึกษาสูงสุด พร้อมระบุ ตำแหน่งทางวิชาการพิมพ์ด้วยตัวอักษรปกติอยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยเรียงมาทางด้านขวา และให้ตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อผู้เขียนเพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับตำแหน่งทางวิชาการและชื่อหน่วยงาน

4) มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 350 คำต่อบทคัดย่อ

5) กำหนดคำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (3 - 5 คำ)

6) การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุด ให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย หัวข้อย่อยเว้นห่างจาก หัวข้อใหญ่ 3-5 ตัวอักษร พิมพ์ตัวที่ 6 และหัวข้อย่อยขนาดเดียวกัน ต้องพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ ควรเว้นระยะพิมพ์ เพิ่มอีก 0.5 ช่วงบรรทัด

7) การใช้ตัวเลขคำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็น สากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) การวงเล็บภาษาอังกฤษ ควรใช้ดังนี้ (Student centred learning)

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

1) บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและผลการวิจัยโดยสรุปมีความกะทัดรัด และสั้น

2) บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัยกรอบแนวคิดและระบุวัตถุประสงค์การวิจัย

3) วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

4) ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปแบบตารางหรือแผนภูมิ

5) อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด

6) สรุป (Conclusion) ระบุดูสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

7) องค์ความรู้จากการวิจัย

8) เอกสารอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเชิงบรรณานุกรม การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ใช้ระบบ APA

บทความวิชาการ (original article) และหรือบทความวิจารณ์หนังสือ (book review) ดังนี้

1) บทคัดย่อ (Abstract)

2) บทนำ (Introduction)

3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ

4) สรุป (Conclusion)

5) เอกสารอ้างอิง (Reference) เชิงบรรณานุกรมตามรูปแบบแทมเพต

ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการพร้อมตัวอย่างประกอบ

วารสารใช้ระบบการอ้างอิงแบบ APA6

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือ หรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตก็ได้ ทั้งนี้ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของ เอกสารอ้างอิงทั้งหมด ก่อนส่งต้นฉบับผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้องของการ อ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่การอ้างอิงไม่ ถูกต้องจะไม่ได้รับการส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการ แก้ไขให้ถูกต้อง สำหรับการอ้างอิงเอกสารในบทความนั้น ใช้ระบบ APA ให้ใช้ระบบตัวอักษร โดยใช้วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุล ของผู้เขียนและเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง เอกสารที่อ้างอิงในบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้าย บทความทุกรายการ และเจ้าของบทความต้องรับผิดชอบถึงความถูกต้องของเอกสารที่นำมา อ้างอิงทั้งหมด โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสาร มีดังนี้

อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

1) ผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างชื่อผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (พระ มหาธรรษา ธมฺมหาโส, 2554)

2) ผู้แต่ง 1 -3 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งสองราย เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และ เขมณัฏฐ์ อินทรสุวรรณ, 2553) หากมีเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 รายการให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นระหว่างรายการอ้างอิง เช่น (สมภาร พรหมทา, 2548; ธนิต อยู่โพธิ์, 2550)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 3 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งรายแรก เว้นวรรคหนึ่งครั้ง เพิ่มคำว่า และคณะ เช่น (สนิท ศรีดำแดงและคณะ, 2548)

4) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงตามลำดับพยัญชนะตัวแรกของชื่อผู้แต่ง เช่นเดียวกับลำดับการอ้างอิงในส่วนเอกสารอ้างอิง

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1) ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Keown, 2003)

2) ถ้ามีผู้แต่งสองรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งสองราย เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Hersey & Blanchard, 2000) และให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นกลางระหว่างเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 เอกสาร เช่น (Keown, 2003; Hersey & Blanchard, 2000)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วย et al., ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง (Kaiser et al., 2008)

4) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงชื่อผู้แต่ง

รูปแบบการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสารนวักส์ตฤสาศน์ปริทรศน์

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร *.docx ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า หากต้นฉบับประกอบด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์ภาพ สกุล *.PDF*.JPG*.GIF หรือ *.bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 15 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้น เกี่ยวกับความถูกต้องของรูปแบบทั่วไป ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาจะส่งกลับไปแก้ไข ถ้าผ่านจะเข้าสู่การพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อผลการประเมินผ่านหรือไม่ผ่านหรือมีการแก้ไข จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบ โดย

การพิจารณาบทความเพื่อลงตีพิมพ์ได้จะคำนึงถึงความหลากหลายและความเหมาะสมทางวิชาการเป็นประโยชน์ต่อสังคม

สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ เมื่อบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผู้เขียนจะได้รับ ลิงค์วารสารฉบับที่นำบทความลงตีพิมพ์ พร้อมกับหนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความในวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ เนื้อหาและข้อมูลในบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรงซึ่งกองบรรณาธิการวารสาร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทความ ข้อมูล เนื้อหา รูปภาพ ฯลฯ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดไปเผยแพร่ต่อหรือเพื่อกระทำการใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ก่อนเท่านั้น

ประกาศเกี่ยวกับลิขสิทธิ์

เนื้อหาและข้อมูลในบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรงซึ่งกองบรรณาธิการวารสาร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทความ ข้อมูล เนื้อหา รูปภาพ ฯลฯ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดไปเผยแพร่ต่อหรือเพื่อกระทำการใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากวารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์ ก่อนเท่านั้น

